REVISTA ISTORICĂ

Anul XII, N-le 7-9. Iulie-Septembre 1926.

DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE

PUBLICATE DE

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI.



SUMARIUL:

C. C. Giurescu: Considerații asupra istoriografiei românești în ultimii douăzeci de ani.
N. Iorga: O carte despre Botoșani.
Ioan C. Filitti: Un raport catolic despre Moldova la sfîrșitul secolului al XVII-lea.
T. G. Bulat: Mărturii din timpul revoluției lui Tudor Vladimirescu. — Încă un act de la Mihai Viteazul. — O scrisoare de la negustorii din Tîrgoviște către Sibiieni.
Sever Zotta: O scrisoare de recomandație a lui Lamartine pentru un boier din Moldova. — Un Voevod al Moldovei în poesia populară ucrainiană. — Ultima știre despre Constantin Șerban Voevod.
Emil Vîrtosu: Mormîntul lui Constantin Brîncoveanu.
Victor Motogna: Un document necunoscut privitor la Dan al II-lea.
Miltiade Cuparencu: Boieri pribegi din Țara-Românească în Ardeal.
Const. I. Karadja: Dosarul unei moșii domnești (Răcăciunii).
Documente de *N. Iorga, T. G. Bulat, Iuliu Tuducescu* și *V. Motogna.*
Dări de samă, Notițe și Varia de *N. Iorga.*



TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul **45 lei.**

Anul al XII-lea, n-le 7-9. Iulie-Septembre 1926

REVISTA ISTORICĂ
— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —
PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Consideraţii asupra istoriografiei româneşti în ultimii douăzeci de ani[1].

In discursul de recepţie rostit la Academia Română în April 1905, Ioan Bogdan aruncà o privire generală asupra întregii istoriografii româneşti, de la început până în acel moment. El enumera scrierile mai însemnate apărute, publicaţii de documente, cronici şi monografii şi indica apoi diferitele probleme care se puneau atunci istoriografiei naţionale. Din aceste probleme, el atrăgea atenţia mai cu seamă asupra celor de istorie internă. Cu privire la importanţa lor, I. Bogdan spunea: „Evoluţia istorică a unui popor poate fi înţeleasă numai prin factorii interni ce au provocat-o, deci prin studiul claselor sociale ce l'au constituit şi al ideilor ce au stăpînit acţiunea lor. Dacă aceasta este adevărat pentru celelalte popoare ale Europei, e cu atît mai adevărat pentru noi Romînii a căror istorie nu se caracterisează atît prin mari schimbări politice, provocate de personalităţi istorice marcante,, cît printr'o lentă evoluare a instituţiilor primitive"[2]. Şi totuşi aceste instituţiuni, asupra cărora există un material bogat, provenind din isvoare istorice directe şi obiective, e partea cea mai puţin cunoscută din istoria noastră. Aşa dar—spunea Bogdan — activitatea istorică a generaţiunii actuale trebuie să se îndrepte spre „studiul organizaţiunii noastre sociale sau pentru a întrebuinţa un termen mai cuprinzător, al culturii române"[3].

Dar aceasta nu se putea face atâta vreme cât imensul material documentar de care dispuneam rămînea inedit în depozitele de

---

[1] Paginile ce urmează au constituit, într'o formă mai resumată, prelegerea inaugurală a conferinţei de Istorie Modernă a Românilor, ţinută la Universitatea din Bucureşti, Joi, 4 Februar 1926.

[2] *Istoriografia română şi problemele ei actuale*, Bucureşti 1905, p. 19.

[3] *Ibid.*

la Academie şi Arhivele Statului. De aceia Ioan Bogdan arăta ca o necesitate imediată a istoriografiei româneşti publicarea acestui material documentar, dîndu-i precădere chiar faţă de monografiile istorice. Pe lîngă publicarea documentelor, el cerea şi ediţii critice pentru cronici şi alcătuirea unui **„Corpus inscriptionum romanicarum"** [1].

De la exprimarea acestor desiderate au trecut peste douăzeci de ani. Să ne fie îngăduit ca, aruncînd îndărăt o privire asupra acestui răstimp, să urmărim opera istoriografică îndeplinită, insistînd în deosebi asupra punctelor relevate de Ioan Bogdan. Să încercăm a ni da sama întru cît s'a îndeplinit programul de lucru enunţat atunci şi, ca o consecinţă logică, să arătăm ceia ce, după modesta noastră părere, ar rămîne de împlinit de aici înainte.

O facem cu credinţa că această încercare nu va fi considerată ca un act de presumţie. Dacă ne-am hotărît să dăm în cîteva pagini o scurtă privire asupra istoriografiei româneşti din ultimul timp, am făcut-o cu gîndul să uşurăm persoanelor care se interesează de istoria naţională şi mai ales studenţilor începători, o orientare repede în publicaţiile mai noi ale acestei discipline şi o familiarisare cu unele din problemele actuale ale ei [2].

Vom împărţi cercetarea noastră în două părţi: prima va trata despre materialul documentar şi despre studii. Pentru ambele categorii, ne vom mărgini, evident, numai la lucrările mai importante, neţinînd în samă toate contribuţiunile mărunte [3]. Cea de a doua parte va cuprinde cîteva observaţiuni asupra unora din problemele de samă ale istoriografiei româneşti de azi.

---

[1] *Ibid.*, pp. 21, 25-6.

[2] Urmăm în felul acesta şi îndemnul pe care acum cîţiva ani, într'o şedinţă a Seminariului de Istorie Universală, profesorul Iorga ni l-a dat de a publica o schiţă a istoriografiei româneşti. Am mărginit cercetarea noastră numai la ultimii douăzeci de ani, de la 1905 înainte, întru cît, pentru epoca anterioară, există expunerea lui Ioan Bogdan din discursul de recepţie amintit. Pentru publicaţiile de documente din aceiaşi epocă trebuie consultat N. Iorga, *Note critice asupra culegerilor de documente interne româneşti*, Bucureşti, 1903, 34 p. Cf. acelaşi, *Despre adunarea şi tipărirea izvoarelor relative la istoria Romînilor*, în „Prinos lui D. A. Sturdza", Bucureşti 1903, pp. 1-126.

[3] Dacă ar fi să le adăogăm şi pe ele, atunci încercarea de faţă ar lua proporţii uriaşe, transformîndu-se într'un volum bibliografic. Nu aceasta a fost însă intenţia noastră.

In ce priveşte materialul documentar, trebuie să amintim în primul rînd publicaţiile care existau la 1905 şi care au fost continuate. Ne gîndim întăiu la marea publicaţie de documente Hurmuzaki, ce apare sub auspiciile Academiei Romîne. In interval de douăzeci de ani, ea a sporit cu opt volume, cuprinzînd: 1. Documente greceşti editate de Papadopulos-Kerameus [1] şi d. N. Iorga [2]. 2. Acte şi scrisori din Arhivele Bistriţei, Braşovului şi Sibiiului editate de d. Iorga [3]. 3. Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare francese (3 volume), de N. Hodoş [4]. 4. Corespondenţă consulară şi rapoarte diplomatice austriace de d. I. Nistor [5].

Indată după această publicaţie, care constituie „cel mai bogat repertoriu de acte şi documente referitoare la istoria politică a Romînilor” [6], trebuie să amintim aceia a Studiilor şi Documentelor d-lui Iorga. La cele zece volume apărute până în 1905, domnia sa a mai adăogit încă alte 15 cuprinzînd un bogat material documentar inedit, inscripţiile bisericilor din Moldova, Ţara-Românească şi Maramurăş, ştiri de origine străină privitoare la noi, însoţite toate acestea de introduceri lămuritoare [7].

---

[1] Vol. XIII, Bucureşti 1909; traducere de G. Murnu şi C. Litzica, Bucureşti 1914. Cuprinde scrieri şi documente din anii 1592-1837.

[2] Vol. XIV, partea 1, Bucureşti 1915, (documente din anii 1320-1716) şi partea 2, Bucureşti 1917, (documente din anii 1716-1777).

[3] Vol. XV, partea 1, Bucureşti 1911 (documente din anii 1358-1600) şi partea 2, Bucureşti 1913 (documente din anii 1601-1825).

[4] Vol. XVI, Bucureşti, 1912, (documente din anii 1603)1824), vol. XVII, Bucureşti 1913 (documente din anii 1825-1846) şi vol. XVIII, Bucureşti 1916 (documente din anii 1847-1851 şi indicele alfabetic al numelor din volumele XVI-XVIII).

[5] Vol. XIX, partea 1, Bucureşti 1922 (documente din anii 1782-1797).

[6] I. Bogdan, *Istoriografia*, p. 15.

[7] Vol. XI, Bucureşti, 1906, 305 p. Cuprinde: Rapoarte ale capuchehaieleii muntene supt Alexandru-Vodă Ghica; documente interne, muntene şi moldovene; ştiri nouă despre luptele turco-polone şi turco-germane din anii 1671 şi următorii; memoriile de reforme ale boierilor romîni de la 1821; acte privitoare la Gheorghe Bibescu şi Alexandru Ghica, etc.

Vol. XII, Bucureşti 1906, 302 p. Cuprinde: Arhiva românească a Companiei Grecilor din Sibiiu; documente din Făgăraş, Răşinari, Haţeg, Maramurăş; registrul parohiei maramurăşene a Giuleştilor; urbariul din 1600 al domeniului Beiuşului; antimise din Ardeal, etc.

Vol. XIII, Bucureşti 1906, 335 p. Cuprinde: Inscripţii de la bisericile

Documente din deposite străine a publicat şi Constantin Giurescu. Ca resultat al cercetărilor făcute de el în Arhivele din Viena, a apărut un volum intitulat: „**Material documentar privitor la is-**

---

din Ardeal; manuscrise şi tipărituri expuse la expoziţia din Sibiiu; scrisori ardelene, mai ales din corespondenţa Vlădicăi Dionisie Novacovici.

Vol. XIV, Bucureşti 1907, 385 p. Cuprinde: Acte din arhiva mănăstirii Hurezului (împreună cu un istoric al mănăstirii); acte de la deosebite mănăstiri; acte ale protopopiei de Argeş; documente brâncoveneşti şi ale altor familii.

Vol. XV. Bucureşti 1908, 380 p. Cuprinde: Inscripţii din bisericile României. (Un prim volum de inscripţii din bisericile României, în două fascicole, apăruse mai înainte, în 1905, respectiv 1907, în afară de colecţia Studiilor şi Documentelor.)

Vol. XVI, Bucureşti 1909, 456 p. Cuprinde: Documente şi regeste din colecţii de familie (Kogălniceanu, Başotă, Cańanău, Simionescu-Rîmniceanu, Paladi); inscripţii, însemnări, miscellanea; etc.

Vol. XVII, Bucureşti, 1909, 245 p. Cuprinde: Insemnări din bisericile Maramurăşului, culese de Ioan Bîrlea.

Vol. XVIII. Cuprinde studiul *Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a Romînilor*, Bucureşti 1908, 91 p., şi un volum de „Scrisori şi alte acte privitoare la Unirea Principatelor", Bucureşti 1910, 103 p.

Vol. XIX. Bucureşti 1910, 130 p. Cuprinde: Documente interne şi externe; inscripţii şi însemnări de biserici; condica de menziluri a lui Scarlat-Vodă Callimachi.

Vol. XX, Bucureşti 1911, 540 p. Cuprinde: Scrisori ale lui Gaşpar-Vodă Gratiani şi despre dînsul înainte de Domnie; Scrisori şi rapoarte privitoare la războiul turco-german din 1683-1699; acte polone privitoare la războiul cu Turcii din 1620-1; acte din arhivele austriace privitoare la ţerile româneşti şi Ardeal (1601-1614); miscellanea.

Vol. XXI, Bucureşti 1911, 613 p. Cuprinde: Hatul din 1826 al Ţerii-Româneşti; o statistică a Moldovei de peste Prut în 1798, Scrisori privitoare la familiile Callimachi, Cananău, Kogălniceanu; hotărnicia moşiilor Hurezului; acte moldoveneşti interne; miscellanea.

Vol. XXII, Bucureşti 1913, 474 p. Cuprinde: Intăia condică de orînduieli a lui Grigorie Ghica (1775); catastif de dăjdi moldoveneşti c. 1760; Scrisori domneşti către Banii Craiovei; documente dorohoiene din sec. XVII şi XVIII; documente moldoveneşti amestecate; documente muntene; însemnări din biserici; miscellanea.

Vol. XXIII, Bucureşti 1913, 517 p. Cuprinde: Corespondenţă polonă din Königsberg, Danzig, etc., privitoare la istoria Romînilor; Corespondenţă olandesă din Constantinopol; acte privitoare la comerţul romănesc cu Lembergul.

Vol. XXIV, Bucureşti 1912, 175 p. Cuprinde studiul: *Basarabia noastră*.

Vol. XXV, Bucureşti 1913, 253 p. Cuprinde: Corespondenţa lui Di-

ria Olteniei supt Austriaci[1]" şi un al doilea, acesta în colaborare cu N. Dobrescu, cuprinzînd **„Documente şi Regeste privitoare la Constantin Brîncoveanu"**[2]. Arhivele Vaticanului au furnisat domnului I. Filitti, documentele cuprinse în cele două volume apărute în 1914[3]; tot în aceste arhive d. C. Isopescul a găsit de curînd un număr de documente inedite privitoare la epoca lui Mihai Viteazul[4]. Fără îndoială, arhivele italiene reservă încă surprise[5].

---

mitrie Aman (1794-1834); cîteva statistice oltene de la începutul veacului al XIX-lea. De fapt, colecţia „Studii şi Documente" cuprinde un număr mai mare de volume. De la volumul al XXV-lea înainte însă, nu se mai dau documente, ci diferite studii, cum e de pildă *Chestia Mării Mediterane* care formează volumul al XXVI-lea. Aşa fiind lucrurile, am socotit de prisos să mai pomenim volumele următoare lui XXV, de oarece *aici* avem în vedere numai *publicaţiile de documente;* iar nu studiile.

[1] Partea 1-ia, Bucureşti, 690 p., (cuprinde documente din anii 1716-1725). Documentele care formează partea a doua sunt în păstrarea subsemnatului şi se vor publica, îndată ce va fi posibil.

[2] Bucureşti 1907, 434 p. (documente din anii 1688-1768: cele posterioare anului 1714 se referă la urmaşii lui Brîncoveanu).

De şi aceste Arhive vienese au dat până acum un imens material documentar, cuprins în o parte din volumele colecţiei Hurmuzaki şi în cele două publicaţii ale lui Giurescu, totuşi putem spune fără exagerare că zisele arhive oferă încă un cîmp de lucru întins cercetătorilor viitori. Ar fi de dorit ca guvernul romîn, urmînd în privinţa aceasta exemplul Statelor succesorale, să trimeată la Viena o misiune *bine pregătită* pentru a explora depositele şi a copia documentele ce interesează istoria naţională; cf. „Revista Istorică", anul VIII (1922), N-le 4-6, pp. 97-115, şi Virgil Zaborovschi, *Importanţa arhivelor vienese, pentru Istoria Romînilor,* Bucureşti 1925, p. 32 (extras din „Revista Arhivelor", No. 2).

[3] Vol. I, Bucureşti (documente bisericeşti 1353-1699); vol. II, Bucureşti (documente politice 1526-1788).—Tot d. I. Filitti a publicat şi un volum de *„Scrisori franceze privitoare la relaţiunile Principatelor romîne cu Franţa în sec. XVIII",* Bucureşti 1911, 144 p. Aceste scrisori provin din Arhiva Ambasadei francese din Constantinopol.

[4] Publicate în *Ephimeris dacoromana,* vol. II, Roma 1924, p. 460-500.

[5] Dovadă documentele găsite de Andreas Veress şi care vor forma volumele din colecţia *Monumenta historica Romaniam spectantia.*

Vezi pentru Arhivele Vaticanului interesantele indicaţiuni date de Filitti în introducerea volumului II menţionat mai sus (nota 4).

In ce privește pe cele slave, polone și ruse, putem spune că de abia acum se deschide cîmpul cercetărilor în această direcție. O explorare sistematică a acestor arhive ar duce la resultate excepționale [1].

Arhivele turcești din Constantinopol, inaccesibile până acum cercetătorilor, se pare că-și vor deschide porțile. Așa cel puțin ne dă a înțelege o informație din **Revue Historique** [2]. Dacă faptul se adeverește, atunci o adevărată mină de documente așteaptă pe istoricii romîni.

Profesorul Ghibănescu de la Iași a început, în 1906, publicarea a două colecții de documente exclusiv interne, moldovene în cea mai mare parte. Cea d'intâiu colecție, intitulată **Surete și Izvoade,** are până acum 16 volume apărute [3]; cea de a doua **Ispi soace și Zapise,** numai 5 [4]. Aceste două colecții au pus în circulație un material de informație privitor la istoria internă, din cele mai prețioase [5].

Alături de ele, trebuie să amintim cîteva publicații mai puțin întinse. Astfel sunt **Documente slavo-romîne relative la Gorj** publicate de Al. Ștefulescu [6], și, **Documente slavo-romîne** ale d-lui Stoica Nicolaescu [7].

Ambele dau textul slav împreună cu traducerea în românește. Documente românești din ținutul Cîmpulungului moldovenesc au fost publicate, împreună cu o serie de facsimile, de către Teodor

[1] Colegul și prietenul mieu P. P. Panaitescu a întreprins, timp de doi ani, o explorare a arhivelor polone, în special a celor din Cracovia și Liov, recoltînd un bogat material documentar inedit sau puțin cunoscut la noi, din care însă n'a publicat până acum decît o mică parte.

[2] T. CXLVIII, janvier-février 1925, p. 160.

[3] Iași, 1906-1926 (cuprinde documente din intervalul 1400—secolul al XIX-lea inclusiv).

[4] Iași 1906,—Huși 1924 (cuprinde documente din intervalul 1400—secolul al XVIII-lea inclusiv).

[5] O altă colecție, de mai mică importanță însă, este aceia a preotului, în urmă episcopului Iacov Antonovici, *Documente Bîrlădene,* în cinci volume (Bîrlad-Huși, 1911-1926), cuprinzînd acte din secolele XV-XIX.

[6] Tîrgul-Jiiului 1908 (cuprinde documente din anii 1406-1665).

[7] București 1905, 368 p.

Stefanelli, într'o ediţie a Academiei Romîne [1]. Tot această instituţie a luat iniţiativa publicării de documente exclusiv româneşti din depositu' ei. Până acum însă n'au apărut decît primele două fascicole, cuprinzînd acte din intervalul 1576-1632 [2]. O menţiune specială, trebuie să se dea volumului de documente şi regeste din colecţia G. Gr. Cantacuzino, publicat cu o introducere genealogică de I. Filitti [3].

In acest domeniu al publicării de documente trebuie să se acorde un loc deosebit regretatului Ioan Bogdan, care ni-a dat cele mai bune lucrări de acest fel. Fiind însărcinat de către Ministeriul Instrucţiei, cu prilejul aniversării a 400 de ani de la moartea lui Ştefan-cel-Mare, să publice o colecţie a documentelor acestui Voevod, Ioan Bogdan a alcătuit lucrarea cu o deosebită rîvnă timp de ani de zile. In 1913 apăreau în editura Comisiei Istorice a României cele două volume de documente, un adevărat monument închinat memoriei marelui Voevod [4]. In aceste două volume se dau toate actele provenind din cancelaria lui Ştefan, precum şi acelea ale boierilor din vremea sa. O mare parte au traduceri, toate însă au note în care se face istoricul documentului, se identifică numirile geografice şi se dau unele explicaţiuni cu privire la vechile instituţii menţionate. Indice bogate, de nume de persoane, de nume geografice, de lucruri, de cuvinte slave şi de cuvinte româneşti fac din această publicaţie a lui Bogdan un admirabil instrument de lucru.

La ediţia documentelor lui Ştefan trebuie să adăogăm şi a doua ediţie a documentelor privitoare la relaţiile Ţerii-Româneşti cu Braşovul [5]. Această ediţie nouă este însă, după cum spune însuşi Bogdan, în multe privinţe, **o carte nouă** [6]. Toate documentele slave au traduceri, unele au şi note explicative. Indice similare cu acelea ale publicaţiunii privitoare la Ştefan, aduc un

---

1 Supt titlul: *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului moldovenesc*, Bucureşti, 1915, 483 p.

2 Supt titlul: *Documente româneşti*, Bucureşti 1907, 160 p.

3 Supt titlul *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti 1919, 351 p.

4 Supt titlul: *Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, Bucureşti.

5 Supt titlul: *Documente privitoare la relaţiile Ţării-Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I, (1413-1508) Bucureşti 1905, 400 p.

6 Prefaţa, p. V.

mare serviciu istoricului. Dar ceia ce mărește încă mai mult valoarea acestei ediți de documente este introducerea de diplomatică veche romînă, singura lucrare de acest fel până acum în istoriografia noastră.

In sfîrșit, tot lui Ioan Bogdan îi datorăm și îngrijita ediție a letopisețului lui Azarie[1], care complectează opera de editare a cronicelor scrise în limba slavă[2].

Pentru editarea cronicelor, documentelor și monumentelor literare, precum și pentru publicarea de studii referitoare la aceste izvoare istorice s'a înființat în 1910 Comisia Istorică a Romîniei supt presidenția lui Ioan Bogdan. Meritele acestei instituții sunt deosebite: Membrii ei au dat primele ediții critice de cronici în țara noastră, o publicație de documente din cele mai valoroase și o serie de studii referitoare la izvoarele istorice, care pot servi ca modele ale genului. S'au publicat în ediții critice: Cronica lui Ureche-Simion Dascălul[3], scrierea **De neamul Moldovenilor** a lui Miron Costin[4] și un letopiseț al Moldovei povestind evenimentele dintre 1661-1705[5], cîteși trei editate de Constantin Giurescu. Apoi traducerea latină a letopisețului lui Miron Costin, editată de Barwinski[6] și **Cronica expediției Turcilor în Moreea** (1715) de d. N. Iorga[7]. S'au publicat de asemenea

---

[1] In „Analele Academiei", XXXI, p. 57-214.

[2] In 1891 editase: Cronica și Analele putnene, Cronica lui Macarie, Cronica lui Eftimie, Cronica moldo-polonă și Cronica anonimă împreună cu traduceri, un studiu și note lămuritoare, în volumul intitulat: *Vechile cronice moldovenești până la Urechiă*, București. In 1895 publică *Cronice inedite atingătoare de istoria Romînilor*, București, cuprinzînd: Letopisețul de la Bistrița, Cronica serbo-moldovenească de la Neamț, Cronica moldo-polonă de Micolai Brzeski, după textul original, Cronica Țerii-Moldovei și a Munteniei de Miron Costin.

[3] Supt titlul: *Letopisețul Țerii-Moldovii până la Aron-Vodă (1539-1595) întocmit după Grigore Ureche Vornicul, Istratie Logofătul și alții de Simion Dascălul*, București 1916, XVIII+304 p.

[4] București 1914, LVI+64 p.

[5] Supt tittlul: *Letopisețul Țerii-Moldovei de la Istratie Dabija până la Domnia a doua a lui Antioh Cantemir (1661-1705)*, București 1913, 112 p.

[6] Supt titlul: *Mironis Costini chronicon terrae Moldavicae ab Aaron principe*, București 1912, XXVI+228 p.

[7] București, 1913, 228 p.

texte religioase: **Psaltirea Şcheiană** de d. A. Candrea [1], **Carte cu învăţătură** de d. Sextil Puşcariu şi Alexe Procopovici [2]. Dintre ediţiile de documente, locul de frunte îl ocupă aceia, monumentală, privitoare la Ştefan, pomenită mai sus. Studiile, privitoare mai toate la cronice, se găsesc în **„Buletinul Comisiei Istorice"**, în special la cele două volume apărute înainte de războiu [3].

Una din obligaţiile fundamentale ale oricărui deposit de manuscrise şi documente este publicarea unui inventariu sau catalog în care să se descrie pe scurt piesele din acele deposite.

---

[1] Vol. I, Introducerea; Vol. II: Textul şi glosar, Bucureşti 1916.

[2] Vol. I: Textul, Bucureşti, 1914.

[3] Vol. I, Bucureşti 1915, cu următoarele studii: D. Russo, *Critica textelor şi tehnica ediţiilor;* I. Bogdan, *Documente false atribuite lui Ştefan-cel-Mare;* C. Giurescu, *Isvoadele lui Tudosie Dubău, Miron Logofătul şi Vasile Demian.* Documente publică I. Bogdan, C. Giurescu şi I. Bianu.

Vol. II, Bucureşti 1916, cu următoarele studii: D. Russo, *Cronica Ghiculeştilor;* D. Russo, *Emendaţiuni la unii autori greci şi romîni;* C. Giurescu, *Interpolările şi data scrierii „De neamul Moldovenilor" de Miron Costin. Răspuns criticii d-lui N. Iorga;* C. Giurescu, *Pseudocronicari: I. Enache Kogălniceanu.* N. Iorga publică *Acte româneşti din Ardeal, privitoare în cea mai mare parte la legăturile Secuilor cu Moldova.*

Vol. III, Bucureşti 1924, cu două studii: Constantin C. Giurescu, *Legiuirea lui Caragea* şi P. P. Panaitescu, *Un manuscript necunoscut al „Efimeridelor" lui Constantin Caragea Banul.* D N. Iorga publică: *Condica de hirotonii a Mitropoliei Moldovei* şi *Documente, mai ales argeşene.*

Vol. IV, Vălenii-de-Munte 1925, cuprinde numai documente : Iulian Marinescu publică documente privitoare la Ioan Neculce şi la familia lui, precum şi o serie de documente vasluiene; I. Tuducescu, documente prahovene din anii 1775-1810; N. Iorga, mai multe izvoade de cheltuieli, socoteli şi diate, precum şi documente tecucene şi bîrlădene.

Dintre celelalte publicaţii de documente şi izvoare istorice apărute în intervalul cercetat, trebuiesc relevate următoarele (în ordine cronologică): N. Iorga, *Nouă documente basarabene,* Bucureşti 1914, 17 p.; Acelaşi, *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu,* în Analele Academiei, XXXVII, pp. 121-160; N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor,* Bucureşti 1921, 421 p.; N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er* (1866-1880) Paris, 1923, 351 p.; T. G. Bulat, *Contribuţiuni documentare la istoria Olteniei, secolele XVI, XVII şi XVIII,* Rîmnicul-Vîlcii, 1925. I. Lupaş, *Acte şi documente istorice,* Cluj, 1925; N. Iorga, *Documente de pe Valea Teleajenului,* Vălenii-de-Munte 1925, 109 p.

Fără astfel de cataloage sau inventare, consultarea acestor piese devine foarte dificilă: cercetătorii trebuie să facă o serie de investigațiuni personale, să piardă mult timp, spre a-și putea da samă dacă există în acele deposite actele de care au nevoie.

Imprejurări de natură diferită au împiedecat până la războiu Arhivele Statului să publice un atare inventariu. In timpul războiului, cea mai mare parte a documentelor slave și românești fiind transportate la Moscova (vezi mai jos p. 141), apariția unui atare inventariu e din nou amînată până la recuperareaziselor documente.

Academia Romînă însă a publicat o serie de cataloage și inventare care sînt auxiliare de cel mai înalt preț pentru cercetătorii de istorie românească. Au apărut până acum:

1. **Catalogul manuscriptelor românești**, t. I, București 1897-99 și t. II, București, 1906-1913 de I. Bianu (tomul II, în colaborare cu R. Caracaș), în care se descriu 728 manuscrise, așa dar cam a șaptea parte din numărul total de manuscrise ale Academiei.

2. **Catalogul manuscriptelor grecești**, de C. Litzica, București 1909, în care se descriu cele 830 de manuscrise care constituiau fondul grec în 1909.

3. **Bibliografia românească veche**, de I. Bianu și N. Hodoș, t. I (1508-1716), București 1903; t. II, (1716-1808), București 1910; t. III, fasc. I (1809-1814), București 1912, fasc. II (1814-1817), București 1912. Cuprinde descrierea tuturor cărților vechi tipărite la noi în țară începând din 1508 (data celei mai vechi tipărituri) și până la 1817. Publicația va merge până la anul 1830.

4. **Publicațiunile periodice românești**, de Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, t. I, București 1913. Cuprinde descrierea bibliografică a ziarelor, revistelor și în general a tuturor publicațiilor periodice din anii 1820-1906.

5. **Creșterea colecțiunilor Academiei** în anii 1905-1915. Se arată cu cât au sporit diferitele colecțiuni (msse, documente, monezi, imprimate, etc.), în acest interval, descriindu-se sumar fiecare piesă.

Războiul și consecințele lui economice au adus o momentană întrerupere în publicarea acestor inventarii și cataloage. Ea va fi reluată îndată ce împrejurări mai prielnice vor permite-o.

Inventariul manuscriselor Bibliotecei Episcopiei greco-catolice

romîne din Oradea Mare a fost publicat de dr. Iacob Radu [1]. Pentru celelalte depozite de documente — s. ex. Arhivele din Iaşi, Chişinău — nu există încă inventare tipărite, ceia ce îngreuiază mult cercetările.

Am căutat în cele precedente să arătăm pe scurt publicaţiile mai însemnate de izvoare istorice din ultimii douăzeci de ani. Să cercetăm acuma studiile care s'au făcut în acest răstimp, cu privire la istoria internă. Putem spune de la început că directiva idicată de Bogdan a fost urmată şi că, pe lîngă lucrările de istorie politică, cercetătorii au dat atenţie din ce în ce mai mult studiilor privitoare la vechea cultură românească. Supt acest raport, trebuie să spunem din capul locului că personalitatea cea mai pregnantă, cea care a lucrat în toate domeniile istoriei interne, este profesorul Iorga. Nu există parte a Istoriei Romînilor în care domnia sa să nu-şi fi spus cuvîntul, să nu fi adus contribuţia sa, dînd în unele domenii, primele opere de sintesă. E suficient să cităm **„Istoria comerţului românesc"** în două volume, pentru domeniul economic, **Istoria literaturii româneşti**, pentru cel literar, **Histoire de l'art roumain** pentru domeniul artistic şi **Istoria armatei româneşti** pentru cel militar, ca să vadă cineva îndată varietatea şi mulţimea preocupărilor sale.

Dar să examinăm diferitele domenii pe rînd. Mai întăiu însă cîteva cuvinte asupra disciplinilor ajutătoare.

In ce priveşte **Diplomatica**, cităm introducerea lui Bogdan la volumul de **„Documente privitoare la relaţiile Ţerii-Româneşti cu Ardealul şi cu Ţara Ungurească"**. E prima încercare mai însemnată de acest fel în istoriografia romînă. De acelaş autor e şi articolul **„Documente false atribuite lui Ştefan-cel-Mare"**, publicat în Buletinul Comisiei Istorice [2].

Despre **Paleografia** romînă n'avem încă niciun studiu, ci numai simple notiţe răspîndite în unele publicaţii de documente. Avem în schimb trei albume paleografice: unul, de documente muntene din secolul al XV-lea, de I. Bogdan, ca adaos la publi-

---

1 Supt titlul: *Manuscriptele Bibliotecii Episcopiei greco-catolice romîne din Oradea-Mare*, în Analele Academiei, Mem. Secţ. Istorice, seria III, t. I.

2 Vol. I, pp. 103-161.

caţia sa de documente braşovene[1], un altul de documente moldovene din secolele XIV-XVI, publicat de N. Iorga, pe basa materialului fotografic strîns de I. Bogdan[2], cel de al treilea publicat de I. Bianu şi N. Cartojan[3]. La acestea trebuie să se adaoge şi facsimilele răspîndite în diferite publicaţiuni. Dintre ele, merită o menţiune specială facsimilele ce însoţesc volumul lui T. Stefanelli, „**Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului moldovenesc**" şi acelea de la finele catalogului de manuscrise greceşti ale lui Litzica.

Pentru **Sfragistică** citām aceiaşi introducere a lui Bogdan, unde se descriu o serie de peceţi muntene din secolele XV şi XVI, şi studiul lui C. Moisil despre bulele de aur ale domnilor noştri[4].

In ce priveşte **Cronologia**, trebuie citată mai întâiu comunicarea lui D. Onciul despre anii de domnie ai lui Alexandru-cel-Bun[5] şi articolul lui Gh. Popovici despre anul de la Martie în Moldova[6]. In ultimul timp, I. Vlădescu a publicat un studiu asupra începutului anului în cronicile **moldoveneşti pănă la Ureche**[7], care confirmă în ceia ce priveşte cronicele, conclusiile lui C. Giurescu din studiul „**Cîteva cuvinte asupra vechii cronologii romāneşti**[8].

Heraldica, după studiul lui Ştefan Grecianu,[9] apărut în 1900,

---

[1] Cu titlul: *Album paleografic cuprinzind douăzeci şi şase de facsimile de documente romăneşti din secolul XV,* Bucureşti 1905.

[2] Cu titlul: *Album paléographique moldave. Documents du XIV-e, XV-e et XVI-e siècle recueillis par Jean Bogdan et publiés...* par N. Iorga, Bucarest-Paris, 1926.

[3] Cu titlul: *Pagini de veche scriere romănească,* Bucureşti 1921, 32 p. O a doua ediţie, mult schimbată, e în curs de apariţie.

[4] *Bule de aur sigilare de la Domnii Ţerii-Romăneşti şi ai Moldovei,* Bucureşti 1925, 19 p. (Extras din Revista Arhivelor, I).

[5] Cu titlul: *Datele cronicelor moldoveneşti asupra anilor de domnie ai lui Alexandru-cel-Bun,* în Analele Academiei, t. XXVII, pp. 201-225; cf. N. Iorga, *Observaţii de cronologie cu privire la Moldova în epoca lui Alexandru-cel-Bun,* în „Convorbiri literare", XXXIX (1905), N-le 7-8, pp. 746-751.

[6] *Anul de la Martie în Moldova, în timpul lui Alexandru-cel-Bun,* Bucureşti 1905, 31 p. cf. Acelaş, *Căderea ipotesei anului de la Martie,* în ziarul „Epoca", din 7 Iulie 1905.

[7] In „Analele Academiei", seria III, t. IV, pp. 435-465.

[8] In „Convorbiri Literare" XXXIV (1900), pp. 693-714 şi 738-745.

[9] *Eraldica Romăniei,* Bucureşti; cf. Locot. Col. P. V. Năsturel, *Stema Romăniei,* Bucureşti, 1892, 237 p.

nu s'a bucurat de atenţia cercetătorilor. Nu putem semnala nicio lucrare nouă în direcţia aceasta. O cercetare critică asupra materialului nostru heraldic — atît cît este — ar fi totuşi o lucrare de folos pentru istoriografia românească.

Genealogia înregistrează în răstimpul pe care-l cercetăm, o importantă lucrare, aceia a lui St. Grecianu, intitulată **„Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti"** [1], şi alcătuită pe basa unui întins material documentar, în bună parte inedit. Menţionăm în treacăt şi articolele generalului Năsturel privitoare la genealogia familiei sale [2].

In domeniul **Bibliografiei** s'au făcut cîteva încercări, unele mai puţin reuşite, altele meritoase. Citâm **„Incercare de bibliografie a istoriei Românilor"** de T. G. Bulat [3] şi **„Contribuţii bibliografice pentru cunoaşterea evoluţiei vieţii poporului român"**, de A. Ştefănescu-Galaţi [4], ambele de valoare redusă, putînd totuşi aduce unele servicii. Un deosebit merit are repertoriul bibliografic întocmit de Ioachim Crăciun şi Ioan Lupu, supt titlul: **Istoriografia română în 1921 şi 1922** [5]. De curînd a apărut şi a doua fasciculă, cuprinzînd **„Istoriografia română în 1923 şi 1924"** [6].

In ce priveşte bibliografiile speciale, asupra unui singur domeniu, probleme sau persoane, notăm: **„Bibliografia Domniei regelui Carol I al Romîniei** de Ion C. Băcilă [7]; **Contribuţiune la bibliografia românească, Istoria literaturii române"** de Gh. Ada-

---

[1] Vol. I-III, Bucureşti 1915-1916.

[2] In *„Revista pentru istorie, arheologie şi filologie"*, vol. XII (1910), pp. 37-71; XI, 2, pp. 282-330; XII, 1 (1911), pp. 7-43 XIII (1912) pp. 46-90; XV (1914), pp. 81-119. Lucrarea lui Octav George Lecca, *Familiile boiereşti române. Seria I: Genealogia a 100 de case din Ţara-Românească şi Moldova*, Bucureşti 1911, 97 p., trebuie folosită cu prudenţă, întru cît informaţia nu e în totdeauna sigură.

[3] Fascicula I. Rîmnicu-Vîlcea 1919, 69 p. „Incercarea" s'a oprit aci: fascicula II n'a mai apărut.

[4] Fascicula I, Bucureşti 1920, 32 p.

[5] Bucureşti 1924, p. 101. (Extras din *„Anuarul Institutului de Istorie Naţională"*, anul II, 1923).

[6] De Ioachim Crăciun, Cluj 1926, 157 p. (extras din *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, III).

[7] Bucureşti, 1916, 87 p.

mescu[1], lucrare indispensabilă oricărui istoric literar; **Activitatea istorică a lui Nicolae Iorga** de Şt. Meteş[2].

Pentru **Numismatică** vezi mai jos, p. 126.

Un loc deosebit trebuie să i se dea **Arheologiei,** ale cării resultate sînt chemate, împreună cu acelea ale filologiei, să ne lămurească evul mediu românesc. Cercetările profesorului V. Pârvan şi ale întregii şcoli create de domnia sa ni desvăluie treptat-treptat viaţa strămoşilor noştri pe întreg teritoriul dacoroman. Săpăturile întreprinse ani de-arîndul la Histria, Ulmetum, Callatis, Tropaeum-Trajani, în Sudul Moldovei, apoi explorările făcute în ultimul timp în cîmpia munteană (Mostiştea, Crăsani, Zimnicea, etc.) şi de curînd la Sarmisegetusa au dat la iveală inscripţii şi urme din cele mai preţioase despre viaţa populaţiei din aceste regiuni. Pe basa acestor mărturii, profesorul Pârvan a scris studiile sale, dintre care trebuiesc amintite: **Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman**[3]; **Cetatea Ulmetum**[4]; **Histria**[5]; şi **Inceputurile vieţii romane la gurile Dunării**[6], şi în special întinsa sinteză de protoistorie carpato-danubiană „**Getica**"[7].

Studiul personalităţilor istorice, aceşti factori determinanţi în desvoltarea societăţii, s'a bucurat de o deosebită atenţie în perioada pe care o cercetăm. S'au scris o serie de monografii privitoare la Domnii mai importanţi şi în general la personalităţile care au influenţat în mod sensibil desvoltarea neamului nostru.

Implinirea a cinci sute de ani de la moartea lui Mircea-cel-Bătrîn, a fost prilejul unei pioase comemorări la Mitropolia din Bucureşti, în vremea ocupaţiei germane. Atuncea răposatul Onciul a publicat broşura **Mircea-cel-Bătrîn**[8] în care face o caracterisare a acestei splendide figuri din trecutul nostru. In

---

[1] Fascicula I şi II (1500-1921), Bucureşti 1921-1923 413 p.

[2] Bucureşti 1921, XXXII+416 p. Acelaşi publicase mai înainte: *Ce a scris N. Iorga ?*, Bucureşti 1913, 155 p.

[3] Bucureşti 1911, 222 p.

[4] In „Analele Academiei", t. XXXIV, pp. 497-608; XXXVI, pp. 245-420 şi XXXVII, pp. 265-304.

[5] In „Analele Academiei", t. XXXVIII, pp. 533-732 şi t. II (seria 3), pp. 1-132.

[6] Bucureşti, 1923, 247 p.

[7] Va apare în „Analele Academiei Romîne".

[8] Bucureşti, 1918, 25 p.

legătură cu acest Voevod trebuie menţionată şi broşura publicată de V. Motogna: **Politica externă a lui Mircea-cel-Bătrîn** [1].

Asupra lui Ştefan-cel-Mare a scris I. Ursu un studiu de sinteză [2]. Mai înainte, el cercetase într'o lucrare specială raporturile dintre Ştefan şi Turci [3]; acelea cu Ungaria au format obiectul unei monografii de V. Pârvan [4]. Unii domni mai mărunţi din secolele XV şi XVI au fost cercetaţi într'o serie de monografii, dintre care relevăm pe aceia a lui Vasile Pârvan despre **„Alexăndrel-Vodă şi Bogdan-Vodă"** [5].

Opera de informaţie sigură şi minuţioasă, foarte adesea inedită, a lui Ion Sîrbu, **Istoria lui Mihai-Vodă Viteazul**, din care apăruse primul volum în 1904 [6], a fost continuată în intervalul pe care-l cercetăm. In 1907 a apărut şi volumul II, cuprinzînd descrierea evenimentelor din anii 1598-99 [7]. Ion Sîrbu, mort înainte de vreme, n'a putut să isprăvească această însemnată lucrare care ocupă un loc deosebit în istoriografia naţională. Asupra viteazului domn muntean a scris şi Al. Lapedatu un studiu **„Mihai-Vodă Viteazul"** [8], iar d. N. Iorga a publicat două conferinţe: **La politique de Michel-le-Brave, ses origines et son importance actuelle** [9], şi **Soarta faimei lui Mihai Viteazul** [10]. Documente de la Mihai-Viteazul ca domn al Ţerii-Româneşti, al Moldovei şi Ardealului au fost publicate de St. Nicolaescu [11].

---

[1] Gherla, 1924, 43 p.

[2] Cu titlul: *Ştefan-cel-Mare, Domn al Moldovei*, Bucureşti, 1925, 463 p. E o lucrare mai mult de popularisare, fără note.

[3] Bucureşti, 1914, 222 p.

[4] Bucureşti, 1905, 142 p.

[5] Bucureşti, 1904. Iată cîteva din celelalte monografii: Iulian Marinescu, *Bogdan III cel Orb*, Bucureşti, 1910, 115 p.; Al. A. Vasilescu, *Urmaşii lui Mircea-cel-Bătrîn până la Vlad-Ţepeş*, Bucureşti, 1915; St. Nicolaescu, *Domnia lui Alexandru-Vodă Aldea, fiul lui Mircea-Vodă-cel-Bătrîn*, 1431-1435, Bucureşti, 1922, 46 p.; I. Minea, *Urmaşii lui Vladislav*, Bucureşti, 1916, 32 p.; Al. Lapedatu, *Mihnea-cel-Rău şi Ungurii*, Cluj, 1922, 30 p.

[6] Bucureşti, 596 p. (premiat de Academia Romînă cu premiul Năsturel).

[7] Bucureşti, 344 p.

[8] Bucureşti, 1915, 128 p.

[9] Iaşi, 1918, 27 p.

[10] Bucureşti, 1919, 32 p.

[11] Supt titlul: *Mihai-Vodă Viteazul ca Domn al Ţerii-Româneşti, al Ardealului şi al Moldovei: 12 documente slavone, însoţite de traducere* (cu 5 planşe), Bucureşti, 1911, 32 p.

Comemorarea bicentenarului morţii lui Dimitrie Cantemir a fost prilejul unor publicaţiuni istorice în legătură cu acest învăţat voevod. In afară de pomenirea ce i s'a făcut de către I. Nistor în sînul Academiei Romîne, pomenire tipărită apoi în Analele ei [1], s'au mai ocupat de Cantemir: Şt. Ciobanu, care a cercetat pribegia voevodului în Rusia [2]; N. Iorga care a dat o nouă traducere a Vieţii lui Constantin Cantemir [3], înlocuind vechea traducere defectuoasă a Academiei; G. Pascu, cu o nouă traducere a „Descrierii Moldovei" [4]. Incă înainte de războiu, în 1914, C. Giurescu comentase în mod amănunţit această operă a lui Dimitrie Cantemir, arătîndu-i meritele şi scăderile [5].

Tot cu prilejul unei comemorări bicentenare, a cumplitei morţi a lui Brîncoveanu, a apărut studiul **Viaţa şi Domnia lui Constantin-Vodă Brîncoveanu** [6], de N. Iorga. In acelaşi an, Virgil Drăghiceanu descoperia la biserica Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti mormîntul nefericitului Domn şi descifra inscripţia candelei care veghiase de-asupra [7].

Nici pomenirea lui Tudor Vladimirescu, la 100 de ani de la moartea sa, nu putea să rămîie fără urme în istoriografia naţională. D. N. Iorga a înfăţişat pe acest „apărător al săracilor", cum îl numeşte domnia-sa, într'o lucrare destinată marelui public [8], după ce, în 1914, publicase în „Analele Academiei" mai multe

---

[1] Supt titlul: *Pomenirea lui Dimitrie Cantemir Voevod*, în „Analele Academiei", seria 3, t. II, pp. 221-45.

[2] *Dimitrie Cantemir în Rusia*, în „Analele Academiei", seria 3, t. 2, pp. 381-548.

[3] *Viaţa lui Constantin-Vodă Cantemir*, de Dimitrie Cantemir, Bucureşti, 1925, 92+126 p.

[4] *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, 1923, 185 p.

[5] Cursul „*Descriptio Moldaviae*", ţinut la Universitatea din Bucureşti, în 1914-5.

[6] Vălenii-de-Munte, 1914, 215 p. Vezi, de acelaşi: *Activitatea culturală a lui Constantin-Vodă Brîncoveanu şi scopurile Academiei Romîne*, în „Analele Academiei", t. XXXVII, pp. 161-178.

[7] *Mormîntul lui Constantin Brîncoveanu Basarab voevod*, Bucureşti, 1915, 16 p. (Extras din „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", fasc. 27 Iulie-Septembre 1914.

[8] *Un apărător al săracilor: Domnul Tudor din Vladimiri (c. 1780-1821)*, Bucureşti, 1921, 128 p. Cf. *Comemorarea lui Tudor Vladimirescu*, în „Analele Academiei", XLI.

scrisori inedite de ale lui[1]. O expunere pe înţelesul tuturor, fără note critice, a vieţii şi faptelor lui Tudor a dat şi N. A. Constantinescu, supt titlul: **Revoluţia lui Tudor Vladimirescu din 1821"** [2].

Iar, atunci cînd făuritorul României moderne, Carol I, a închis ochii, istoricii ţerii n'au lipsit să arate importanţa acestui drept şi înţelept monarh. D. Onciul într'o conferinţă publică [3], C. Giurescu în lecţia inaugurală a cursului de istoria Romînilor din toamna lui 1914[4], Ioan Bogdan la deschiderea cursurilor Facultăţii de litere[5], d. N. Iorga într'o comunicare la Academia Romînă [6], au spus cu toţii ceia ce datora ţara suveranului care timp de o jumătate de veac îi condusese destinele. După războiu, d. N. Iorga a publicat un volum de documente însoţite de o expunere, privitoare la **„Politica externă a Regelui Carol I"** [7].

Acest capitol trebuie încheiat în mod firesc prin cele două lucrări privitoare la regele Ferdinand, supt a cărui Domnie s'a înfăptuit unirea cea mare, deplină şi definitivă: actul cel mai însemnat din viaţa neamului nostru. Ne referim la lucrarea profesorului Iorga, scrisă cu prilejiul încoronării de la Alba-Iulia[8], şi la aceia a lui Şt. Meteş [9]: Două încercări de a înfăţişa mare-

---

1 *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu*, în „Analele Academiei", t. XXXVII, pp. 121-160.— Tot în legătură cu Tudor, trebuie amintit şi studiul d-lui Iorga, despre *Iordache Olimpiotul, vînzătorul lui Tudor Vladimirescu*, în „Analele Academiei", t. XXXVIII, pp. 447-460.

2 Bucureşti, 1921, 80 p.

3 *Conferinţă asupra Domniei regelui Carol I*, Bucureşti, 1914, 11 p.

4 *Cursul „Descriptio Moldaviae"*: un exemplar, cu multe erori, datorite editorului, studentul Janet, la Academia Romînă.

5 *Comemorarea Regelui Carol I...*, Bucureşti, 1914.

6 *Opera de istoric a Regelui Carol*, în „Analele Academiei", t. XXXVII, pp. 179-188; cf. *Acelaşi, Pagini loaiale despre regele Carol*, Vălenii-de-Munte 1914, 109 p.

7 Bucureşti 1923, 324 p.

Cuvîntările şi scrisorile regelui Carol au fost publicate în 1904 supt titlul: *Regele Carol I al României. Cuvîntări şi scrisori*, t. I-III, Bucureşti. Academia Romînă a publicat un volum cuprinzînd: *Cuvântările M. S. Regelui Carol I către Academia Romînă, (1867-1913*, Bucureşti, 1913, 114 p. Pentru restul lucrărilor privitoare la regele Carol, vezi I. C. Băcilă, *Bibliografia domniei regelui Carol I al Romîniei*, Bucureşti 1916, 87 p.

8 *Regele Ferdinand*, Bucureşti, 1923.

9 *Regele Ferdinand al Romăniei*, Cluj, 1925, 279 p.

lui public icoana suveranului nostru, a cărui Domnie va fi înțeleasă în toată măreția ei abia de generațiile care vor veni. Atunci cînd vremea va șterge imperfecțiile epocei noastre, cînd nu va rămînea din sbuciumul de azi decît actul luminos al Unirii și marile reforme interne, abia atunci vor înțelege urmașii ce-a însemnat în viața poporului romîn domnia lui Ferdinand cel leal[1].

In afară de Voevozi, au avut parte de o cercetare mai amănunțite și unele personalități politice și culturale din trecutul nostru. In ordinea politică, relevăm remarcabilele monografii asupra lui Mihail Kogălniceanu de N. Iorga [2] și Avram Iancu de I. Lupaș [3]. In ordinea culturală seria de minuțioase și înțelegătoare cercetări ale profesorilor G. Bogdan-Duică și I. Lupaș, tratînd toate despre figurile mai însemnate dintre Romînii ardeleni. Primul s'a ocupat de viața și opera lui Gheorghe Lazăr[4], Simion Bărnuțiu [5]; cel de al doilea a cercetat viața și opera Mitropolitului Andrei Șaguna[6], a episcopului Vasile Moga,

---

[1] Cu privire la Domnii din epoca modernă și contemporană a istoriei noastre (sec. XVII-XIX), mai semnalăm următoarele studii: N. Iorga, *Viața și Domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei, Domn al Țerii-Romănești (1849-1850)*, Memoriul I și II, în „Analele Academiei", t. XXVII, pp. 323-352 și t. XXVIII, pp. 1-156: studiu important însoțit de documente inedite; Același, *Cîteva fărîme din corespondența lui Alexandru-Vodă Ghica, Domn și Caimacam al Țerii-Romănești*, în „Analele Academiei", t. XXIX, pp. 253-72; Același, *Plîngerea lui Ioan Sandu Sturza împotriva sudiților străini în Moldova*, în „Analele Academiei", t. XXXV, pp. 1-12; Același, *Barbu Știrbei ca educator*, în „Analele Academiei", t. XXXV, pp. 175-184; A. Veress, *Pribegia lui Gligorașcu-Vodă prin Ungaria și aiurea, (1664-1672)*, în „Analele Academiei", seria 3, t. II, pp. 269-336.

[2] București 1921, 212 p., cf. de același, *Despre Mihail Kogălniceanu*, în „Analele Academiei", t. XLI.—O bună monografie este și aceia a lui Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu*, ed. 2, București, 1926, 291 p.

[3] Cluj, 1924, 64 p. Tot I. Lupaș a publicat și o conferință despre *Revoluția lui Horia*, Cluj, 1924, 18 p.

[4] Cu titlul: *Gheorghe Lazăr*, în „Analele Academiei, Memoriile Secției Literare", seria 3, t. I, pp. 135-300.

[5] Cu titlul: *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, 244 p.— In discursul de recepție la Academia Romînă s'a ocupat de *Titu Liviu Maiorescu*, București, 1921, 37 p.

[6] *Mitropolitul Andrei Șaguna*, ed. I, Sibiiu 1909, 400 p.; ed. II, Sibiiu 1911, 338 p.

a lui Gheorghe Lazăr[1], Nicolae Popea, Ioan Moldovan[2] şi Andrei Mureşanu[3]. Profesorul Iorga a înfăţişat pe Gheorghe Asaki, ca tipograf şi editor[4].

Alături de lucrările privitoare la personalităţile istorice, trebuiesc amintite şi cîteva de istorie politică. In această categorie intră o serie de monografii precum şi unele lucrări mai mari de sinteză.

In primul rînd trebuie pomenită importanta operă a d-lui Al. Philippide, **Originea Romînilor**, din care a apărut până acum numai primul volum[5]. Autorul cercetează următoarele probleme: „1) Teritoriul pe care s'a desvoltat romînismul, 2) Neamurile supuse romanisării, care au dat naştere romînismului, 3) Elementele romanisatoare, 4) Timpul cînd Romînii au ocupat actualele lor teritorii"[6]. D. Philippide e împotriva continuităţii elementului romanic în Dacia; aceasta se vede de altfel din însuşi felul în care formulează ultima din cele patru probleme cercetate. Chiar dacă nu se admite concluzia d-lui Philippide[7], nu se poate nega totuşi meritul acestei masive opere care presintă la un loc materialul documentar şi studiile privitoare la originile noastre.

---

1 *Episcopul Vasile Moga şi profesorul Gheorghe Lazăr,* în „Analele Academiei", t. XXXVII, pp. 867-924.

2 *Nicolae Popea şi Ioan M. Moldovan,* Discurs de recepţie la Academia Romînă, XLVIII, Bucureşti 1920, 47 p.

3 *Din activitatea ziaristică a lui Andrei Mureşanu,* în „Analele Academiei", seria 3, t. V, pp. 159-323.

4 *Gheorghe Asachi ca tipograf şi editor — după catalogul lui din 1847,* în „Analele Academiei", t. XXXIV, pp. 743-768.

5 Iaşi, 1925, XL+889 p.

6 P. 853.

7 Mai ales că domnia sa tot are o uşoară reservă în ce priveşte soarta populaţiei romanice din stînga Dunării, admiţînd că o mică parte a ei a putut eventual să se menţie până la admigrarea Romînilor din dreapta Dunării. Iată ce spune domnia sa: „...populaţia romanică rară din Moesia inferior transdanubiană, cîtă nu va fi fugit de-a dreapta Dunării, a dispărut în mijlocul barbarilor, iar populaţia mult mai deasă romană din Dacia, din partea transdanubiană a Moesiei supeurior şi din sudestul Panoniei inferior a fost strămutată în mare parte de-a dreapta fluviului, iar cîtă a rămas pe loc ori s'a contopit cu năvălitorii *ori s'a păstrat până la venirea Romînilor de peste Dunăre* (sublinierea noastră!) cu care s'a asimilat complect din punct de videre al limbii" (p. 854).

O lucrare care a stîrnit vîlvă, prin tesa ce susţine este „**Die Gepiden**" a d-lui C. Diculescu [1]. Autorul încearcă să presinte pe Gepizi ca un element important constitutiv al neamului nostru, similar Francilor în alcătuirea poporului frances sau Longobarzilor în aceia a Italienilor [2]. Evidenta exagerare a tesei d-lui Diculescu, în contrazicere cu realitatea istorică reflectată de limba, credinţa şi instituţiile noastre vechi—a făcut ca ea să nu găsească aprobarea istoricilor noştri [3].

Dintre celelalte studii de istorie politică, citām: N. Iorga, **Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie**, în două volume [4]. Acelaşi **Desvoltarea ideii unităţii politice a Romînilor** [5]. Acelaşi, **Originea şi sensul direcţiilor politice în trecutul Ţerilor noastre** [6]; I. Nistor, **Der Kampf in der Bukowina** [7]; I. Minea, **Principatele romîne şi politica orientală a Impăratului Sigismund** [8]: o lucrare de amănunte, cu multe fapte; Z. Pâclişanu, **Luptele politice ale Românilor ardeleni din anii 1790-2** [9].

Cu privire la istoria claselor noastre sociale, constatām la începutul epocii de care ne ocupăm o lucrare mai întinsă, aceia a lui Radu Rosetti intitulată: **Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova**[10]. Autorul încearcă să presinte evoluţia celor două mari clase sociale moldovene: aceia a boierilor, cari sunt urmaşii vechilor cnezi sau juzi şi cari ajung să-şi formeze latifundii prin favoare domnească, usurpare şi violenţă; cealaltă a ţeranilor, la început oameni liberi şi cu pămînt, dar deposedaţi în decursul

1 Vol. I. Leipzig, 1922, XIV+262 p.

2 P. V.

3 Vezi categorica recensie a d-lui N. Iorga, în „Revue historique du Sud-Est européen", II, (1925) No. 1-3, pp. 55-64; cf. recensia tot aşa de categorică a d-lui O. Densuşianu, în *Grai şi Suflet*, I, 2, pp. 347-53.

4 Bucureşti, 1915-16; cf. Acelaşi, *Istoria Romînilor din Ardeal şi Ungaria*, în 2 volume, Bucureşti, 1915, 460+291 p.

5 Bucureşti, 1915, 100 p.

6 In „Analele Academiei", t. XXXVIII, pp. 921-941.

7 Bucureşti, 1918, 227 p.

8 Bucureşti, 1919, 280 p.

9 In „Analele Academiei", seria 3, t. I, pp. 33-146.

10 T. I, (de la origini până la 1834), Bucureşti, 1907, 555 p.

vremurilor de clasa stăpînitoare[1]. Lucrarea, de şi nu e critică, fiind scrisă supt influenţa ideilor democratice ale vremii şi în preziua revoltelor ţărăneşti din 1907, totuşi a adus un real serviciu istoriografiei româneşti, atît prin materialul inedit sau puţin cunoscut care e pus în circulaţie, cît şi interesul ce a suscitat pentru astfel de chestiuni. Tesa lui Rosetti a fost combătută de Gh. Panu [2] şi între cei doi autori a urmat o polemică îndelungată. Ca în imensa majoritate a polemicilor, niciunul nu s'a recunoscut învins, fiecare crezînd că adevărul e de partea lui. Ştiinţa însă a profitat puţin, problema evoluţiei vechilor noastre clase sociale nefiind resolvată prin aceste discuţii în care era, de o parte, o puternică ideie preconcepută, de cealaltă, o remarcabilă vigoare dialectică suplinind pregătirea de specialitate necesară.

D. Iorga şi-a expus părerile sale asupra vechii noastre organisări sociale în mai multe memorii, broşuri şi articole. Dintre ele, cităm în primul rînd pe aceia cu titlul: **Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a Romînilor**', apărută în 1908, cuprinzînd şi un număr de documente inedite privitoare la chestiunile tratate. In **Rostul boierimii noastre**, unul din articolele care alcătuiesc „Istoria Romînilor în chipuri şi icoane [3]", domnia sa se ocupă de această clasă socială a noastră. Scrisori de ale membrilor ei formează un alt volum al d-lui Iorga, publicat în 1912[4].

Lămuriri despre viaţa răzeşilor fălcieni şi vasluieni ni dă domnia-sa în comunicarea ţinută la Academia Romînă, cu titlul: **Neamul Agarici** [5]. Tot asupra moşnenilor sau răzeşilor cităm

---

[1] Aceleaşi idei generale se găsesc şi în memoriul *Despre originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova,* în „Analele Academiei", t. XXIX, p. 145-214.

[2] In lucrarea: *Cercetări asupra stării ţăranilor în veacurile trecute,* vol. I, Bucureşti, 1910, la care Rosetti replică prin broşura *Răspuns la o agresiune,* Iaşi, 1910. Vigurosul polemist care era Panu nu putea evident să lase replica lui Rosetti fără răspuns şi la rîndul său replică într'o broşură cu titlul: *O încercare de mistificare istorică,* Bucureşti, 1910. Polemica s'a sfîrşit printr'un nou răspuns al lui Rosetti, *Pentru adevăr şi dreptate,* Iaşi, 1911.

[3] Vol. II, pp. 143-170.

[4] Supt titlul: *Scrisori de boieri,* Vălenii-de-Munte, 1912, 162 p.

[5] „Analele Academiei", t. XXXVII, pp. 189-204. Pentru răzeşi romaşcani vezi t. XXXVI, pp. 136-150.

şi lucrarea lui Sebastian Radovici [1], şi aceia a lui Ioan Angelescu [2], ambele apărute în 1909, dar care nu aduc contribuţii documentare noi, nicio interpretare deosebită a materialului existent.

In 1915, Constantin Giurescu publica lucrarea sa despre **„Vechimea rumâniei în Ţara-Românească şi legătura lui Mihai Viteazul"**, în care se ocupa de clasa de jos a populaţiei ţerilor noastre, clasa „rumînilor" sau vecinilor. El restabilia adevărul istoric asupra faimoasei legături a lui Mihai Viteazul, înlăturînd eroarea pusă în circulaţie de Bălcescu şi admisă aproape unanim de istoricii următori, eroare care făcea din cea mai splendidă figură a trecutului nostru un impilător al ţerănimii româneşti [3]. Era primul studiu pe care Giurescu îl consacra cercetării vechilor noastre clase sociale. In 1916, îi urmă un al doilea **„Despre rumâni"**, în care se analisau numele, drepturile şi obligaţiile acestei clase sociale inferioare [4].

Complementul natural al acestor două comunicări făcute la Academia Romînă era lucrarea asupra boierilor, tratînd despre clasa socială superioară, a proprietarilor de pămînt. A apărut în 1920, ca operă postumă [5].

Cu aceasta încheiem studiile mai însemnate scrise înainte de

---

[1] *Moşnenii şi răzeşii, origina şi caracterele juridice ale proprietăţii lor*, Bucureşti, 1909.

[2] *Origina răzeşilor şi moşnenilor, caracterul codevălmăşiei lor*, Piteşti, 1909.

[3] In „Analele Academiei", t. XXXVII, pp. 479-514.

[4] In „Analele Academiei", t. XXXVIII, pp. 191-246.— Teoria lui Giurescu despre legătura lui Mihai a fost criticată de S. G. Longinescu, *Aşezămîntul şi legătura lui Miahi-Viteazul*, Bucureşti, 1919, care încearcă să arate că această „legătură" e tratatul din Maiu 1595 încheiat între Mihai Viteazul şi Sigismund Bathory. Vezi şi 1. Recensia lui C. C. Giurescu asupra studiului lui Longinescu în „Convorbiri Literare", anul L. (1919), Novembre, pp. 744-749. 2) Răspunsul lui Longinescu în *Curierul Judiciar* din 25 Ianuar 1920 (No. 4-5). 3) Contra-răspunsul lui C. C. Giurescu în „Convorbiri Literare", anul LII (1920), Maiu-Iunie, pp. 370-380.

Părerile lui Giurescu despre vechile noastre clase sociale au fost criticate de R. Rosetti într'un articol publicat în *Viaţa Românească*, anul XIII (1921), No. 2 şi 3 (Februar-Mart) intitulat: *Teoria lui Giurescu despre rumînie*.

[5] Supt titlul: *Despre boieri*, Bucuresti.

războiu [1] asupra vechilor noastre clase sociale. De un real interes, ele sunt în legătură, direct sau indirect, cu problema capitală a vieţii noastre interne contemporane, problema agrară, al cării paroxism şi resolvare cad tocmai în limitele epocii pe care o cercetăm. După războiu, relevăm încercarea de sintesă a d-lui I. Filitti, tratînd despre **„Evoluţia claselor sociale în trecutul Principatelor române"**[2] şi lucrarea d-lui Ştefan Motaş alias Zeletin, un adept al şcoalei materialiste în istorie, despre formarea burghesiei româneşti [3].

Să trecem acum la studiile referitoare la un alt domeniu al vieţii noastre din trecut, acel economic. Trebuie să cităm în primul rînd monografiile. În această categorie intră diferitele comunicări făcute de d. Iorga Academiei Romîne; pomenim, între ele, pe cea privitoare la breasla blănarilor din Botoşani [4]. D. I. Nistor a publicat două lucrări: una asupra negoţului în Moldova până la sfîrşitul secolului al XVI-lea [5], cealaltă despre relaţiile co-

---

1 Afară de ultimul studiu al lui Giurescu, *Despre boieri*, care a fost alcătuit în timpul războiului şi publicat, după cum am spus, în 1920.

2 In *„Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială"*, anul V (1924), No. 1-2, pp. 71-113 şi No. 3-4, pp. 337-370. Resumat în *Clasele sociale în trecutul românesc*, Bucureşti, 1925.

3 *Burghesia romînă, origina şi rolul ei istoric*, Bucureşti, 1925, 256 p.— Părerile d-lui Zeletin despre istorie ca disciplină şi obiect de învăţămînt, păreri expuse într'o formă deosebit de clară şi strînsă în broşura *„Istoria socială"*, Bucureşti, 1925, au găsit cel mai bun răspuns în broşura profesorului G. I. Brătianu, *Teorii nouă în învăţămîntul istoriei*, Iaşi, 1926, 22 p.

Dintre studiile de istorie socială apărute în intervalul cercetat, mai relevăm următoarele: Titu St. Călinescu, *Cîteva cuvinte despre origina moşnenilor şi răzeşilor*, Bucureşti, 1908, 64 p. (lucrare de mică importanţă); I. Nistor, *Emigrările de peste munţi*, în „Analele Academiei", t. XXXVII (1915), pp. 815-866; P. Poni, *Statistica răzeşilor*, Bucureşti, 1921, 220 p.; D. V. Barnovschi, *Originele democraţiei romîne „Cărvunarii", Constituţia Moldovei de la 1822*, Iaşi, 1922, 336 p.; E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne*, vol. I, Bucureşti, (1924).

4 Cu titlul: *Breasla blănarilor din Botoşani. Catastihul şi actele ei*, în „Analele Academiei", t. XXXIV, pp. 1-34.

5 *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16 Jahrhunderts*, Cernăuţi, 1912, 200 p.

merciale ale Moldovii cu țerile vecine până la aceiaşi dată [1]. O lucrare similară pentru Țara-Românească a dat părintele Şt. Meteş, care cercetează raporturile comerciale cu Ardealul până în secolul al XVIII-lea [2]. Cu privire la istoria economică a Romînilor din Ardeal, tot părintele Meteş a publicat un volum de documente din care cea mai mare parte se referă la epoca modernă [3]. Mijlocul de schimb, banul sau moneda, a format obiectul studiilor d-lui Moisil, care, într'o serie de articole şi comunicări, [4] a îmbogăţit şi sistematisat cunoştinţile noastre despre vechile monede româneşti.

Ca lucrări mai mari, de sinteză, cităm **Istoria comerţului românesc**, în două volume, de d. Iorga, în care se arată, pe basă documentară, desvoltarea comerţului românesc de la început până în zilele noastre [5]. Această lucrare sintetică fusese precedată de o alta, de proporţii mai mici, intitulată: **„Negoţul şi meşteşugurile în trecutul românesc"**, formînd volumul al III-lea din „Istoria Romînilor în chipuri şi icoane" [6]. O încercare de sinteză a întregii vieţi economice a Romînilor până în secolul al XVIII-lea se găseşte în lucrarea d-lui Angelescu, **Histoire économique des Roumains**, apărută la Geneva în 1920 şi destinată în primul rînd străinătăţii. Această încercare de sinteză va părea poate unora prematură. E drept că o sumă de chestiuni a vechii noastre vieţi economice nici n'au fost atinse până acum: nu există

---

1 *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV, und XVI, Jahrhundert,* Gotha, 1911, 240 p.

2 *Relaţiile comerciale ale Ţării-Româneşti cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea,* Sighişoara, 1921, 272 p.

3 *Viaţa agrară, economică a Românilor din Ardeal şi Ungaria. Documente contemporane (1508-1820),* Bucureşti, 1921, 303 p.

4 Iată cîteva dintre aceste articole: *Consideraţiuni asupra monetelor lui Mircea-cel-Bătrîn,* Bucureşti, 1913, 20 p.; *Medaliile lui Constantin-Vodă Brîncoveanu,* Bucureşti, 1914, 12 p.; *Bănăria lui Dabija-Vodă,* Bucureşti, 1915, 29 p.; *Efigiile monetare ale Domnilor romîni,* Bucureşti 1915, 29 p.; *Numismatica Dobrogei,* Bucureşti, 1916; *Monetele lui Radu I Basarab,* Bucureşti 1923, 11 p.; *Monete vechi româneşti inedite sau puţin cunoscute,* în „Analele Academiei", t. XXXVIII, pp. 55-78; *Monetăria Ţerii-Româneşti în timpul dinastiei Basarabilor,* Cluj, 1924, 53 p.

5 Vol. I (până la 1700), Vălenii-de-Munte, 1915, 359 p.; vol. II, Bucureşti, 1925, 210 p. (cu a 2-a ediţie a vol. I).

6 Bucureşti, 1906, 263 p.

asupra lor monografii. Cu toate acestea e necesar însă să se întreprindă, din timp în timp, o sintetisare a cunoştinţilor existente, tocmai spre a se stabili mai bine părţile care au nevoie de noi cercetări [1].

In ce priveşte istoria militară, trebuie să cităm întăiu cele două monografii ale lui Ioan Bogdan intitulate, prima: **Cîteva observaţiuni asupra îndatoririlor militare ale cnejilor şi boierilor moldoveni în secolele XIV şi XV,** [2] cea de a doua: **Documentul Râzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în secolul al XV-lea** [3]. Ele constituie primele lucrări critice în acest domeniu.

Generalul Năsturel într'o comunicare făcută Academiei Romîne s'a ocupat cu **„Luptele de la Ogretin şi Teişani din zilele de 13 şi 14 Septembre 1602"** [4], generalul Rosetti a cercetat chipul cum se făcea războiul de către Ştefan-cel-Mare [5], iar A. Veress a adaos ştiri noi asupra campaniei creştinilor contra lui Sinan-Paşa [6]. D. Iorga a publicat un memoriu despre **„Răscoala Seimenilor împotriva lui Matei Basarab"** [7] şi un altul privitor la ostaşii de la Prut pe vremea lui Alexandru-cel-Bun [8]. Tot domnia-sa ni-a dat în domeniul militar şi prima operă de sinteză: **Istoria armatei româneşti,** în două volume [9].

---

1 Pentru domeniul economic trebuie relevate de asemenea următoarele lucrări: S. Prager, *Blănăria în trecutul ţărilor româneşti. Colecţiune de documente,* Bucureşti, 1906, 151 p.; D. Z. Furnică, *Din istoria comerţului la Români. Mai ales băcănia,* Bucureşti, 1908, 558 p. (E o „publicaţiune de documente inedite" din anii 1593-1855); I. Nistor, *Das moldauische Zollwesen im 15. und 16. Jahrhundert.* în „G. Schmoller's Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche", t. XXXVI, Leipzig, 1912 ; N. Iorga, *Cîteva ştiri despre comerţul nostru în veacurile XVII şi XVIII,* în „Analele Academiei", t. XXXVII, pp. 305-321; N. Iorga, *Privilegiile Şangăilor de la Tîrgu-Ocna,* în „Analele Academiei", t. XXXVII, pp. 245-263; N. Iorga, *Scrisori de Negustori,* Bucureşti, 1925, 218 p.

2 In „Analele Academiei", t. XXIX, pp. 613-628.

3 In „Analele Academiei", t. XXX, pp. 361-441.

4 „Analele Academiei, t. XXXI, pp. 845-864.

5 „Analele Academiei", seria 3, t. IV, pp. 367-444 şi t. VI, pp. 1-68.

6 *Idem,* seria 3, t. IV, pp. 65-148.

7 *Idem,* seria 2, t. XXXIII, pp. 187-210.

8 *Idem,* seria 2, t. XXXVI, pp. 131-150.

9 Vol. I, Vălenii-de-Munte, 1910, 427 p.; vol. II, Bucureşti, 1919;

Asupra celor patru războaie (18777-8, 1913, 1916-8, 1919) pe care le-am purtat în ultima jumătate de veac există o întreagă literatură, atît tehnică, pur militară, cît şi istorică. Aci ne mulţumim să menţionăm numai cîteva din aceste lucrări.

Pentru campania din 1877-8 trebuie consultat: N. Kiriţescu şi Botez Eugeniu, **Războiul pe Dunăre**, vol I, Bucureşti 1905, 295 p.; Generalul Sc. Scheletti, **Adevărul istoric asupra Plevnei** (1877-8), Iaşi 1911, 176 p.; General Candiano Popescu, **Războiul neatîrnării. Asaltul şi luarea Griviţei**, Bucureşti 1913, 276 p.

Pentru expediţia în Bulgaria (1913): N. Iorga, **Acţiunea militară a Romîniei. In Bulgaria cu ostaşii noştri**, Vălenii-de-Munte 1913, 254 p.; colonel Parfeni, **Studiu istoric al campaniei romîno-bulgare din anul 1913.**, Bucureşti 1914, 31 p.

Asupra războiului naţional, cea mai bună lucrare este aceia a d-lui Constantin Kiriţescu [1], scrisă cu căldură, fără însă ca obiectivitatea să sufere din această pricină. Citām de asemenea scrierea generalului C. Găvănescu ,,**Războiul nostru pentru întregirea neamului (Aug. 1916-Apr. 1918)** [2].

In ce priveşte expediţia la Budapesta, actul care încheie procesul nostru milenar cu Ungurii, trebuie relevat studiul generalului G. Mărdărescu, **Campania pentru desrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei** (1918-1920) [3]

221 p. O scurtă privire sintetică a dat şi generalul Gr. Crăiniceanu, *Despre istoria armatei romîne,* discurs de recepţie la Academia Romînă, Bucureşti, 1912, 63 p.

In afară de aceste studii, mai amintim: Căpitan Al. Anastasiu, *Bătălia de la Călugăreni (1595),* Bucureşti, 1907, 172 p.; Sublocotentul Zagoriţ Const., *Luptele cu Polonii (7-20 Octombre 1600),* Bucureşti 1908, 140 p.; N. I. Apostolescu, *Cetăţuile lui Negru-Vodă şi a lui Ţepeş,* Bucureşti, 1910, 27 p.; Teodor Crivetz, *Bătălia de la Racova din Ianuar 1475,* Bucureşti, 1912, 40 p.; Lt.-Colonel I. Anastasiu, *Bătălia de la Finta,* Tîrgovişte, 1912; N. Iorga, *Steagul lui Mihnea-Vodă Radul în Muzeul istoric din Belgrad,* în ,,Analele Academiei", t. XXXVI, pp. 529-40; N. A. Constantinescu, *Cetatea Giurgiu, Originile şi trecutul ei,* în ,,Analele Academiei", t. XXXVIII, pp. 485-522.

[1] *Istoria războiului pentru întregirea României,* 1916-1919, ed. I, în 2 volume, Bucureşti, 1922, 527+669 p., şi ed. II în 3 volume, Bucureşti, 1926. (A apărut până acum numai vol. I, de 504 p.). Vezi şi bogata bibliografie citată la începutul volumului I.

[2] Iaşi, 1918, 168 p.

[3] Bucureşti, 1921, 191 p.

Asupra vechii organisări administrative a Ţerilor Româneşti avem cîteva monografii care privesc aproape toate numai pe fruntaşii acestei organisaţii, anume pe marii dregători. D. I. Filitti s'a ocupat de **„Banii şi Caimacamii Craiovei"** arătînd originea şi atribuţiile lor, dînd şi o listă a acestor demnitari[1]. Asupra pîrcălăbiei în Moldova există un studiu al d-lui Nichita care cercetează această instituţie până la finele secolului al XV-lea[2]. Tanoviceanu, într'un excurs al comunicării sale la Academie despre cronicarii moldoveni, se ocupă şi de problema hătmăniei în Moldova, arătînd vechimea acestei dregătorii care a fost introdusă abia pe la 1580[3]. Ne permitem să menţionăm în sfîrşit cele două studii ale noastre privitoare la marile dregătorii în secolele XIV şi XV[4].

Cu privire la vechea organisare financiară, avem o singură monografie, aceia a lui I. Vlădescu, care tratează despre bir[5].

De o desebită atenţie s'a bucurat vechea noastră istoriografie asupra căreia s'au scris, în răstimpul pe care-l cercetăm, o serie întreagă de monografii. Citām în primul rînd studiile lui Constantin Giurescu privitoare la cronica lui Ureche-Simion Dascălul[6], la Miron[7] şi Nicolae Costin[8], Radu Popescu[9], Tu-

---

[1] Craiova, 1924, 27 p.

[2] *Arhiva,* organul societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi, anul XXXII No. 2, pp. 90-98, şi No. 3 şi 4, pp. 245-254.

[3] *Contribuţiuni la biografiile unora din cronicarii moldoveneşti,* în Analele Academiei, t. XXVII, pp. 227-246.

[4] *Contribuţiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV şi XV,* (în curs de apariţie); *Noi contribuţiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV şi XV,* Bucureşti, 1925, 74 p. — Incercarea lui Vasile C. Nicolau, *Priviri asupra vechei organizări administrative a Moldovei,* Bîrlad, e lipsită de valoare, neaducînd nici material documentar nou, nici o interpretare deosebită a celui cunoscut.

[5] Supt titlul: *Despre dări sau imposite, I. Birul,* Bucureşti, 1925, 71 p.

[6] *Noi contribuţiuni la studiul cronicelor moldovene,* Bucureşti, 1908, 93 p.

[7] *Idem.* Cf. *De neamul Moldovenilor,* ediţie de C. Giurescu, Bucureşti, 1914, LV+64 p.

[8] *Contribuţiuni la studiul cronicelor moldovene,* în Analele Academiei, t. XXX, pp. 273-309.

[9] *Contribuţiuni la studiul cronicelor muntene,* Bucureşti, 1906, 160 p.

dosie Dubău [1] şi Enache Kogălniceanu [2]. O parte din aceste studii au apărut în editura Comisiei Istorice a Romîniei. Tot acolo a publicat şi d. D. Russo studiul său despre cronica descoperită de domnia-sa şi inedită până acum, a Ghiculeştilor [3].

Asupra istoriografiei ardelene s'au scris cîteva studii şi articole dintre cari trebuiesc pomenite, în primul rînd, acelea ale domnilor Al. Lapedatu [4], şi I. Radu [5].

Cercetarea influenţei polone asupra cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin a fost întreprinsă de d. P. P. Panaitescu într'un studiu apărut anul trecut [6]. Iar sintesa vechii istoriografii ni-o dă d. Iorga în opera intitulată **„Istoria literaturii româneşti"** [7]. Mai înainte domnia-sa publicase **„Istoria literatu-**

[1] *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron Logofătul şi Vasile Demian.* Bucureşti, 1915, 52 p.

[2] *Pseudo-cronicari I. Enache Kogălniceanu,* Bucureşti, 1916, 43 p.

[3] Bucureşti, 1915, 85 p.

[4] *Istoriografia romînă ardeleană,* Discurs de recepţie la Academia Romînă LV, Bucureşti, 1923, 30 p.; *Nouă împrejurări de desvoltare ale istoriografiei naţionale,* Cluj, 1921, 22 p.

[5] *Doi luceferi rătăcitori, Gh. Şincai şi Samoil Micu Clain,* în Analele Academiei, seria 3, t. II, pp. 167-287.

[6] Cu titlul: *Infuenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin* în Analele Academiei, seria 3, t. IV, pp. 149-373.

[7] Vol. I, Bucureşti, 1925, 400 p. — Dintre celelalte studii asupra vechii noastre istoriografii, notăm: Sextil Puşcariu, *Istoria literaturii române,* vol. I, Sibiiu, 1921, (cursuri populare, vezi şi bibliografia citată la urmă); Alexe Procopovici, *Introducere în studiul literaturii vechi,* Cernăuţi, 1922, 127 p.; G. Pascu, *Gligorie Ureache,* Iaşi, 1920, 42 p., cf. recensia lui C. C. Giurescu în „Convorbiri Literare", LIII, (1921), No. 2-3 pp. 222-231 şi No. 4 pp. 322-388; G. Pascu, *Miron Costin,* Iaşi, 1921, 29 p., cf. recensia lui C. C. Giurescu în „Convorbiri Literare", LIII, (1921), No. 12 pp. 861-872; Ovid Densuşianu, *Literatura română modernă,* vol. I-II, Bucureşti, 1920-1, G. Pascu, *Istoria literaturii şi limbii române din secolul al XVI-lea,* Bucureşti, 1921, 217 p.; G. Pascu, *Istoria literaturii şi limbii române din secolul al XVII-lea,* Iaşi, 1922, 184 p.; G. Pascu, *Istoria literaturii române din secolul al XVIII-lea,* Iaşi, 1926, 176 p.; I. Minea, *Letopiseţele moldoveneşti scrise slavoneşte,* în „Cercetări istorice", Iaşi, 1925, pp. 190-368. I. Vlădescu, *Izvoarele istoriei Românilor, Letopiseţul de la Putna şi letopiseţul de la Bistriţa,* Bucureşti, 1925.

turii românești în veacul al XIX-lea" în 3 volume[1], care continua lucrarea sa din 1901: **Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea (1688-1821)**[2].

O atenție egală s'a acordat vieții religioase din trecut asupra căreia posedăm azi o serie întreagă de monografii. Trebuiesc pomenite din capul locului lucrările de analisă sigură ale lui Nicolae Dobrescu, care a folosit și materialul documentar inedit din Arhive. In 1905-6, el publică **„Intemeierea Mitropoliilor și a celor dintâiu mănăstiri din țară"**[3], prima monografie critică în materie. In acelaș timp apăreau **„Studii de istoria bisericii române contemporane"**[4] și **„Fragmente privitoare la istoria bisericii române"**[5]. In 1906 urma **„Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupației austriace, (1716-1739)**, cuprinzînd 220 de acte și fragmente inedite culese din Arhivele din Viena[6]. Ultima lucrare mai însemnată a lui Dobrescu este **„Din istoria bisericii române, secolul al XV-lea"**[7].

D. Iorga a îmbogățit cunoștințele noastre despre vechea viață religioasă a Romînilor prin mai multe comunicări făcute Academiei. Dintre ele cităm: **„Contribuții la istoria bisericii noastre: 1) Despre M-rea Neamțului, 2) Bălinești**[8]; **Muntele Athos în legătură cu țerile noastre**[9]; **Fundațiunile Domnilor romîni în Epir**[10]; **Fundațiunile religioase ale Domnilor romîni în Orient**[11]; **Cîteva știri nouă relative la legăturile noastre cu biserica constantinopolitană în a doua jumătate a secolului al XVII-lea**[12];

1 București-Vălenii-de-Munte, 1907-1909.

2 2 volume, București.

3 In *„Biserica Ortodoxă Romînă"*, anul XXIX, (1905-6). Extras și în broșură aparte, București 1906, 128 p.

4 Vol. I (Istoria Bisericii din România), București, 1905, 206 p.

5 Budapesta, 1905.

6 București 1906, 385 p.

7 București, 1910, 178 p. In afară de acestea, Dobrescu a mai publicat și cîteva articole mai mici în Convorbiri Literare (extrase apoi și în broșură): *Contribuțiuni la istoria bisericii române în secolul al XV-lea,* București, 1907; *Episcopul Melchisedec,* București 1907; *Rolul bisericii în trecutul românesc,* București 1909.

8 Analele Academiei, t. XXXIV, pp. 453-488.

9 *Idem,* t. XXXVI, pp. 447-516.

10 *Idem,* pp. 881-916.

11 *Idem,* pp. 863-880.

12 *Idem,* t. XXXVIII, pp. 1-20.

Două contribuţii la istoria bisericească a Romînilor [1]. Pe lîngă aceste contribuţii în care se dau documente şi ştiri inedite, precum şi interpretări noi, d. Iorga a scris şi prima operă de sintesă în acest domeniu religios. Ne referim la opera domniei-sale **„Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Romînilor** [2]”, în două volume. Alături de aceasta, trebuie pomenită o altă lucrare de sintesă, îmbrăţişînd însă numai istoria bisericii dintr'o singură provincie românească. E vorba de **„Istoria bisericii din Bucovina"** de d. I. Nistor [3].

După războiu se constată o deosebită atenţie pentru viaţa religioasă a Romînilor din Ardeal. In această direcţie trebuie semnalat studiul lui Zenovie Pâclişanu intitulat **„Din istoria bisericească a Romînilor Transilvăneni"** [4], în care se cercetează instituţia „teologului” înfiinţat pe lîngă Vlădica unit, spre a-l supraveghia. D. Meteş cercetează **„Istoria bisericii şi a vieţii religioase a Românilor din Ardeal"** [5], iar Silviu Dragomir **„Istoria desrobirii religioase a Romînilor din Ardeal în sec. al XVIII-lea"** [6]. In sfîrşit d. I. Nistor, într'o broşură apărută la Cernăuţi în 1921 se ocupă de **„Istoria fondului bisericesc din Bucovina"** [7].

Vechiul drept romănesc şi înţelegem prin aceasta, atît dreptul consuetudinar — obiceiul pămîntului — cît şi cel scris, a

---

[1] *Idem*, pp. 461-484.

[2] Vol. I-II, Vălenii-de-Munte, 1908-1909, 431+479 p.

[3] Bucureşti, 1916, 265 p.

[4] Analele Academiei, seria 3, t. L., pp. 149-192.

[5] Vol. I, Arad 1918.

[6] Vol. I, Sibiiu, 1920.

[7] 69 p.— Dintre studiile de istorie bisericească, anterioare războiului, mai trebuiesc amintite următoarele: I. Bogdan, *O scrisoare din 1679 a Mitropolitului Dosofteiu*, (Analele Academiei XXXIV, pp. 489-496); Silviu Dragomir, *Contribuţii privitoare la relaţiile bisericii româneşti cu Rusia în veacul XVII*, (Analele Academiei, XXXIV, pp. 1065-1248: cuprinde şi 56 de documente şi scrisori inedite din anii 1624-1709); N. Iorga, *In legătură cu Biblia de la 1688 şi Biblia de la 1667 a lui Nicolae Milescu*, (Analele Academiei XXXVIII, pp. 37-54); Auner, *Moldova la Soborul din Florenţa*, Bucureşti, 1915, 60 p.; După războiu, amintim şi monografia d-lui C. Marinescu, *Infiinţarea Mitropoliilor în Ţara-Românească şi în Moldova*, care, fără să aducă material documentar nou, este totuşi o precisă punere la punct a acestei probleme.

trezit un interes din ce în ce mai mare. Cu privire la cel d'intâiu e drept că monografiile nu sunt prea numeroase: ele se reduc la acelea ale lui D. Mototolescu despre herîie[1], jurămîntul cu brasda în cap[2] şi jus valachicum în Polonia[3]. In schimb însă dreptul scris a fost cercetat mai de aproape de o serie întreagă de jurişti. Citām în primul rînd studiile d-lui Andrei Rădulescu despre logofătul Nestor[4], Andronache Donici[5], pravilistul Flechtenmacher[6] şi despre **„Cultura juridică românească în ultimul secol"**[7]. Apoi ale lui I. Peretz care a cercetat **„Privilegiul masculinităţ i în pravilniceasca condică Ipsilant şi în legiuirea Caragea"**[8]; **„Pravila de la Govora"**[9]; şi **„Predoslovia mitropolitului Ştefan la pravila lui Matei Basarab"**[10].

D. St. G. Longinescu s'a ocupat cu pravila lui Vasile Lupu[11]

---

1 „Revista Arhivelor", anul I, (1924), No. 1, pp. 109-115; cf. V. Bogrea, *Din vechea noastră terminologie juridică: Ferîie,* în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională, II (1923), pp. 345-350.

2 In „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", vol. XVI, (1922) pp. 199-223.

3 Supt titlul: *Jus Valachicum în Polonia,* Bucureşti, 1916, 130 p.— Pentru unele probleme privitoare la vechiul drept consuetudinar, precum *jurătorii, legea rumînilor,* vezi C. Giurescu, *Despre boieri,* Bucureşti, 1920, şi *Despre rumîni* în Analele Academiei, t. XXXVIII. Pentru instituţii de vechi drept comercial românesc, vezi Mihail Paşcanu, *Două încercări în studiul dreptului,* Bucureşti 1908.

4 In broşura *Logofătul Nestor,* Bucureşti, 1910; retipărită, cu unele modificări, în broşura *Doi pravilişti români. Logofătul Nestor Craiovescu, Andronache Donici,* Craiova, 1923.

5 In broşura *Doi pravilişti romîni.*

6 Supt titlul: *Pravilistul Flechtenmacher,* în Analele Academiei, Mem. Secţ. Ist. seria 3, t. 1.

7 In Analele Academiei, Discursuri de recepţiune, LIII, Bucureşti, 1923, 50 p.

8 Bucureşti, 1905, 69 p.

9 Bucureşti, 1911, 40 p. Tot d-lui Peretz i se datoreşte şi studiul despre *„Pravila lui Vasile Lupu şi izvoarele ei greceşti",* Iaşi, 1915, 21 p.

10 Bucureşti, 1905, p. 53. De acelaş, *Două manuscrise juridice greceşti de la Universitatea din Iaşi,* Bucureşti, 1912.

11 Supt titlul: *Pravila lui Vasile Lupu şi Prosper Farinaccius romanistul italian,* Bucureşti, 1909. 120 p.; Acelaş, *Părerile d-lor N. Iorga şi I. Peretz despre pravila lui Vasile Lupu,* Bucureşti 1915, 31 p. şi *Legi vechi româneşti şi izvoarele lor,* vol. I, Bucureşti 1912, 440 p. (E pravila lui Vasile Lupu, cu traducere franceză şi comentar).

cu aşezămîntul lui Mihai-Vodă şi a încercat să dea şi o sintesă a vechiului drept romănesc[2]. D. Mototolescu a studiat **„Darurile dinaintea nunţii în dreptul vechiu românesc comparat cu cel romano-bizantin şi slav"**[3]. In sfîrşit, autorul acestor rînduri a comentat un anteproiect inedit al legiuirii lui Caragea[4].

Nici vechia noastră artă n'a fost neglijată. Comisia monumentelor istorice publică un „Buletin" al ei care constituie azi cel mai bogat repertoriu de material şi de studii privitoare la vechea artă romănească, religioasă şi profană[5]. In acest buletin s'au publicat sensaţionalele resultate ale descoperirilor făcute de d. Virgil Drăghiceanu la Curtea de Argeş[6]; tot aci a publicat şi d. G. Balş studiul său despre **„Bisericile lui Ştefan-celmare"**[7]. In afară de buletin, trebuiesc pomenite două monografii preţioase: una a lui Romstorfer despre cetatea Sucevii[8], cealaltă a d-lui O. Tafrali despre tesaurul m-rii Putna[9]. O încercare de sintesă în acest domeniu ni-a dat d. Iorga în **„Histoire de l'art roumain"**[10].

Sintesa istoriei Romînilor pe care regretatul Bogdan o aştepta de la profesorul Iorga[11], a fost dată de acesta din urmă

---

1 *Aşezămîntul şi legătura lui Mihai-Vodă,* Bucureşti, 1919, 73 p. cf. mai sus p.

2 *Istoria dreptului romănesc,* Bucureşti, 1908, 369 p. — Credem că e clar pentru jurişti şi istorici că orice sintesă a vechiului drept romănesc e în acest moment lacunară. Trebuie întăiu o serie de monografii, în special asupra vechiului drept consuetudinar şi apoi vor putea să întreprindă cercetătorii cu succes şi expuneri generale.

3 Bucureşti, 1921, 83 p.

4 *Legiuirea lui Caragea. Un anteproiect necunoscut.* Bucureşti, 1923, 32 p. (Extras din Buletinul Comisiei Istorice, vol. III).

5 Apare din 1908.

6 *Curtea domnească din Argeş,* Bucureşti, 1923, 286 p. (Formează anii X-XVI (1917-1923) din Buletin).

7 Bucureşti, 1926, 330 p.

8 K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevii,* Bucureşti, 1913, LVI+112 p. Vezi de acelaşi şi *Die Architektur im ehemaligen Fürstentume Moldau,* Wien, 94 p.

9 *Le trésor byzantin et roumain du monastère de Poutna.* Texte et atlas, Paris, 1925, 2 vol. X+87 p. (text); 60 pl. (atlas).

10 Paris, 1922, p. 411. Tot domnia-sa a scris şi *L'art populaire en Roumaine,* Paris, 1923, 135 p., cf. Tzigara-Samurcaş, *Arta în România,* Bucureşti 1923.

11 *Istoriografia,* p. 17.

în două rînduri: întăiu în limba germană, supt titlul: **Geschichte des rumänischen Volkes"**, în două volume [1], apoi într'o formă deosebită în **„Histoire des Roumains et de leur civilisation"**[2]. Concepute după un plan original, deosebit de acela al lui Xenopol, cuprinzînd desvoltarea întregului popor românesc şi dînd o importanţă deosebită părţii culturale, ele represintă ultimul cuvînt al istoriografiei noastre naţionale, în ce priveşte operele de sinteză [3].

* * *

[1] Gotha, 1905. Traducere românească de d-na Otilia Ionescu, vol. I, Bucureşti, 1922; vol. II, Bucureşti 1925.

[2] Ediţia I, Paris, 1920, 289 p.; ed. II, Bucarest, 1922, 266 p.

[3] In 1922, părintele Meteş a publicat la Sibiiu primul volum din *„Istoria neamului românesc"*, operă care urmează să aibă în total patru volume, (vezi prefaţa). E o lucrare „pe înţelesul tuturora,... fără note, fără discuţii de texte, de teorii şi interpretări reservate exclusiv specialiştilor" (Prefaţa), aşa dar o lucrare de popularisare; cf. manualul profesorului Ioan Lupaş, *Istoria Romînilor,* ed. I, Cluj, 1921, 240 p.; ed. II, Bucureşti, 388 p.

Aruncînd o privire asupra istoriografiei româneşti în ultimii douăzeci de ani, trebuie să pomenim în mod firesc şi de revistele de specialitate care au apărut în acest interval. Epoca imediat anterioară nu avusese nicio revistă exclusiv istorică. *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie* întemeiată la 1882 şi care apare în tot intervalul cercetat era, după cum arată însuşi titlul, o publicaţie de caracter composit. Supt acest raport, constatăm un regres faţă de epoca *„Arhivei istorice"*, admirabila publicaţie a lui Haşdeu. Lipsa aceasta a împlinit-o profesorul Iorga, scoţînd în 1915 *Revista istorică,* destinată studiilor istorice în general şi *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale,* care avea în vedere numai cercetările referitoare la această regiune sud-răsăriteană a Europei, regiune presentînd fenomene similare în ce priveşte desvoltarea istorică. (Cu începere de la 1 Ianuarie 1924, revista francesă şi-a schimbat titlul în *„Revue historique du sud-est européen).*

Alături de aceste două, mai apăreau înainte de războiu următoarele reviste:

Miron Costin, începînd din August, 1913, la Bîrlad.

T. Codrescu, începând din Octombre 1915, la Iaşi.

Arhiva genealogică, în 1912-13, tot la Iaşi, (şi cîtva timp la Davideni).

Muzeul municipal din Iaşi publică, începînd din 1921, un buletin anual intitulat *Ioan Neculce,* care cuprinde studii şi documente isto-

Dacă privim activitatea istoriografică din ultimii douăzeci de ani constatăm că îndemnul dat de Ioan Bogdan atît în ce privește publicarea de material cît și studiile de istorie internă nu a rămas fără urmări.

S'au publicat în acest interval un număr considerabil de documente interne — peste zece mii — în diferite colecții și publicații, dintre care unele pot rivalisa cu cele mai bune opere apusene de acest fel. S'au dat deasemenea cîteva ediții de cronici, după toate normele criticii moderne. Pe de altă parte, studiile de istorie internă au luat și ele o desvoltare remarcabilă. Dacă unele domenii cum sunt acelea ale vechii noastre organizări administrative și fiscale nu au beneficiat decît într'o măsură foarte restrînsă de atenția istoricilor, în schimb sunt altele care au avut o soartă mult mai fericită. Posedăm azi în domeniul social, economic, literar și artistic monografii care constituie un început din cele mai fericite. Am zis, un început, de oare ce trebuie s'o recunoaștem, ceia ce s'a lucrat este relativ puțin față de ce trebuie făcut de aici înainte. Spuneam mai sus că sunt domenii întregi din viața noastră trecută în care nu s'a lucrat decît prea puțin. Și chiar în acelea în care există un număr oarecare de studii, o examinare mai atentă ne va arăta că problemele tratate sunt numai o parte din mulțimea celor care se impun cercetătorilor.

---

rice. In București, apare din 1924, *Revista Arhivelor*, supt conducerea d-lui C. Moisil.

Revistele de cultură generală și revistele regionale publică și ele din cînd în cînd studii sau material istoric românesc, unele avînd chiar o rubrică specială pentru aceasta. Astfel sunt: *Convorbiri Literare*, *Viața Românească*, *Arhiva*, din Iași, *Arhivele Olteniei* care au dat la iveală material prețios pentru istoria acestui ținut, *Analele Dobrogii*, *Revista Moldovei*, etc.

Supt această rubrică, alături de revistele de specialitate, trebuiesc relevate publicațiile periodice ale Institutelor și seminariilor de istorie națională de la diferitele Universități. Astfel, la Cluj, apare „*Anuarul Institutului de Istorie Națională*, la Cernăuți, *Codrul Cosminului*, iar la Iași *Cercetări istorice*. Cîte și trele aceste publicațiuni—produs al rîvnei profesorilor de istorie națională de la zisele Universități — cuprind studii, material documentar, recensii și notițe privitoare la istoria neamului. Ele sunt expresia cercetărilor istorice în Universitățile respective, unind, în acelaș volum, contribuțiile sigure ale profesorilor cu încercările meritorii ale studenților.

Trebuie aşa dar intensificată alcătuirea de monografii. Trebuie să se înceapă o cercetare metodică a diferitelor probleme de istorie internă. Dar pentru ca aceste monografii să fie alcătuite cu maximum de succes, trebuie ca atenţia istoricilor să se îndrepte în mod egal spre alte două probleme tot aşa de imperioase ale istoriografiei româneşti contemporane. Ele sunt: **Intocmirea unui repertoriu al documentelor publicate şi publicarea celor inedite.** Să examinăm mai întâiu aceste două probleme.

1. **Repertoriul documentelor publicate.** Oricine a lucrat în istoria vechilor instituţii româneşti, s'a lovit de la început de o serioasă dificultate: lipsa unui repertoriu exact al documentelor publicate. Căci în timp ce marea majoritate a documentelor externe şi cele referitoare la istoria politică sunt publicate în colecţia Hurmuzaki, aşa dar la un loc, putînd fi uşor cercetate, documentele interne sunt răspîndite în numeroase părţi. Sunt mai întâiu diferitele colecţii începînd cu „Arhiva Românească" a lui Kogălniceanu, cu „Magazinul istoric pentru Dacia" al lui Laurian şi Bălcescu şi isprăvind cu „Ispisoacele şi Zapisele" lui Ghibănescu. Vin după aceia o mulţime de publicaţii şi broşuri de o întindere mai mică, unele foarte rare, găsindu-se cu multă greutate. Urmează apoi revistele, nu numai cele de specialitate care au fiecare o rubrică destinată documentelor, dar şi celelalte, de cultură generală sau reviste regionale, care publică adesea documente istorice. Iar după reviste vin ziarele. Nu arareori găseşti în colecţiile de ziare, în special înainte de 1900, dar şi după aceia, documente româneşti, dintre care unele de o importanţă deosebită. Şi trebuie să se observe că multe din aceste reviste şi ziare au o existenţă adesea foarte scurtă: cîteva luni, un an sau doi. Fiind trase şi într'un număr redus de exemplare, ajung de la o vreme extrem de rare, lipsind chiar din bibliotecile publice.

Să presupunem acuma că un cercetător vrea să cunoască toate documentele privitoare la o anumită problemă, într'o epocă dată. Va trebui, în lipsa repertoriului de care vorbeam, să ia zisele colecţii, broşuri, reviste şi ziare şi să le străbată în întregime spre a-şi putea extrage pe fişe întreg materialul referitor la chestiunea ce studiază. Căci un cercetător conştiincios, avînd simţul răspunderii ştiinţifice, e **obligat** să cerceteze toate aceste publicaţii, în întregimea lor. Altfel riscă să ignoreze un do-

cument sau documente care poate sunt capitale pentru chestiunea ce-l preocupă. Judece oricine cîtă muncă şi pierdere de timp reprezintă această operă preliminară de informaţie personală asupra materialului documentar publicat. Căci dacă pentru secolul al XIV-lea documentele sunt puţine, pentru secolul al XV-lea relativ puţine, în schimb pentru secolul al XVI-lea ele sunt numeroase, iar pentru al XVII-lea şi al XVIII-lea enorm de multe.

Să admitem însă că ar exista un asemenea repertoriu, că s'ar fi trecut pe fişe regestele cît mai complecte ale tuturor documentelor publicate, cu dată precisă şi bibliografia fiecărui document. Să admitem că aceste fişe, aranjate cronologic şi pe ţeri — Moldova, Ţara-Românească şi Ardealul — ar fi publicate supt această formă a repertoriului, într'unul sau mai multe volume uşoare de procurat şi de întrebuinţat. Resultatul ar fi că cercetătorul, istoric, filolog, etnograf sau orice ar fi, s'ar putea informa **imediat** asupra întregului material documentar publicat referitor la chestiunea care-l preocupă. Economia de timp şi de muncă ar fi enormă.

O asemenea încercare de a alcătui un repertoriu al documentelor publicate s'a făcut la noi. Mă refer la încercarea lui Sturdza-Şcheianu care a pus pe fişe o mare parte a documentelor publicate.

La Academia Romînă, la secţia manuscriselor, există douăzeci de cutii de astfel de fişe grupate pe ţeri, 12 pentru Moldova, 8 pentru Ţara-Românească. Din nenorocire însă, această lucrare a lui Sturdza Scheianu, care era un diletant cu multă rîvnă pentru trecutul nostru, nu e complectă. El n'a cercetat **toate** cocolecţiile, broşurile, revistele, şi ziarele aşa încît o parte din materialul publicat i-a scăpat. Şi atunci, în faţa acestui imens efort te cuprinde totuşi neîncrederea. Nu cumva printre documentele care i-au scăpat se află tocmai acela sau acelea care ar fi de un interes capital pentru problema ce te preocupă? In astfel de condiţii, renunţi să mai foloseşti repertoriul, făcînd singur opera de informaţie. Şi totuşi un asemenea repertoriu va trebui făcut întrucît e o necesitate absolută a istoriografiei româneşti. Nu de o singură persoană, căci cu greu s'ar găsi azi cercetătorul modest care să facă o astfel de operă, extrem de folositoare, e drept, dar mecanică, deci monotonă şi lipsită de strălucire. Ci de o serie întreagă de cercetători, lucrînd după un plan comun şi avînd fiecare de excerpat un număr redus de publicaţii. Marile lu-

crări ştiinţifice nu mai pot fi făcute azi, cînd ştiinţa s'a specialisat într'atîta, decît în colaborare. Acest adevăr care s'a impus de mult în ţerile din Apus şi în America, producînd publicaţiile şi repertoriile ştiinţifice care fac admiraţia tuturor, e timpul să se impuie şi la noi. E condiţia sine qua non a oricărei opere de mari proporţii.

Acest repertoriu va trebui apoi ţinut la curent, adăogîndu-se în fiecare an documentele noi publicate. In felul acesta vom avea un admirabil instrument de lucru, indispensabil oricărui cercetător viitor. Informaţia, în ce priveşte materialul publicat, fiind atunci complectă, vor creşte posibilităţile de a da monografii temeinice, resumînd **toate cunoştinţele dintr'un moment dat asupra unei chestiuni.**

2. Dar alături de necesitatea întocmirii unui astfel de repertoriu al documentelor publicate, este o altă necesitate şi mai imperioasă a istoriografiei româneşti contemporane. Este aceia a publicării materialului documentar inedit.

Dacă s'ar fi făcut înainte de războiu, un raport între documentele publicate şi cele care se aflau inedite în depositele publice şi colecţiile particulare din întreaga ţară, cred că el era de 1 la 30. Cu alte cuvinte la treizeci de documente inedite era unul edit sau publicat.

Aceasta înainte de războiu, căci în timpul lui s'a luat, cu privire la depositele publice de documente, o măsură care poate să se transforme într'o catastrofă pentru istoriografia românească. Supt ameninţarea armatelor duşmane şi în atmosfera aceia de nesiguranţă, de teamă generală, s'a evacuat în Moldova şi de acolo la Moscova tot ce era mai de preţ în depositele de documente şi manuscrise de la Academia Romînă şi Arhivele Statului.

De la prima instituţie s'au transportat 94 de manuscrise româneşti[1], 28 greceşti[2], 14 slave[3], 2 latine [4] şi unul german [5]. Faţă de

[1] Cu numerele: 36, 69, 103, 115, 169, 174, 180, 235-8, 252-4, 256, 269, 349, 352, 354, 440, 446-50, 469, 484, 492, 503, 508, 540, 548, 549, 559, 580, 583, 586, 588, 713-5, 766, 794, 801-9 821-5, 992-1013, 1445, 1673, 1790, 1828, 1867, 2300, 2302-4, 2313, 2316, 2591, 2714, 2910-6, 3416, 3442, 3456.

[2] Cu numerele: 2, 4, 13, 20, 21, 37. 42, 60, 84, 112, 182, 212, 235, 268, 297, 298, 317, 386, 456, 457, 495, 516, 581, 720, 908, 916-7, 1733.

[3] Cu numerele: 1, 4, 5, 8, 10, 13, 2), 21, 29, 73, 79, 170, 285, 439.

[4] N'au numere de ordine.

[5] N'are număr de ordine.

numărul mare de manuscrise româneşti ale Academiei — peste 4800 [1] — numărul celor transportate la Moscova ar putea să pară neînsemnat. Dacă însă considerăm cuprinsul şi valoarea acestor ultime manuscrise, atunci faptul presintă o gravitate excepţională. Intr'adevăr, între cele 94 de manuscrise româneşti, duse la Moscova, se găsesc cele mai vechi şi mai bune corpuri de cronici moldovene şi muntene, datînd din secolul al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea [2]. Aceasta înseamnă că la eventuale ediţii critice de cronici, vom fi lipsiţi tocmai de manuscrisele cele mai importante. Afară de manuscrisele de cronice, au fost evacuate apoi toate manuscrisele de texte vechi religioase, precum: Psaltirea şcheiană, Codicele voroneţean, Psaltirea în versuri a lui Dosofteiu, textele măhăcene, un manuscris cu texte apocrife din secolul al XVII-lea [3] şi altele de natura aceasta [4]. Menţionăm de asemenea manuscrisul cuprinzînd gramatica romînă din 1757 a lui Dimitrie Eustatiev Braşoveanul [5], scrisori şi manuscrise de la Ioan Ghica [6], D. Bolintineanu [7], Vasile Alexandri [8], Bălcescu [9] Grigore Alexandrescu [10], Bariţ [11] şi corespondenţa lui Costache Negri cu Vodă Cuza [12]. Işi poate da oricine samă de importanţa celor 94 de manuscrise româneşti trimise la Moscova.

In afară de acestea, s'au mai trimis cincizeci de cărţi vechi din cele mai preţioase [13], 269 de hrisoave cu peceţi atîrnate, con-

---

1 Exact: 4815 la 4 Februar 1926.

2 Mssele no. 36, 103, 115, 169, 174, 180, 354, 440, 492, 503, 508, 548, 580.

3 Respectiv mssele no. 449, 448, 446, 447, 469.

4 De pildă: ms. No. 540 (Psaltire românească şi texte biblice), 549 (Didahiile Mitropolitului Antim), 586 (Semnul venirii lui Antecrist), 713 (Pravila sfinţilor părinţi), 714 (Ceaslov, evanghelie şi alte texte bisericeşti), etc.

5 No. 583.

6 No. 801-9.

7 N-le 235-8.

8 N-le 821-5 şi 801-9.

9 N-le 801-9.

10 Idem.

11 N-le 992-1013.

12 No. 794.

13 De pildă: Liturghier slavonesc 1508; Evangheliar slavonesc 1512; Molitvenic, Tîrgovişte 1545; Evangheliar românesc (Coresi), Braşov 1561 ; Evangheliar slavonesc (Coresi), Braşov 1562; Apostol romă-

stituind cea mai frumoasă colecţie sfragistică din ţară, 15 volume de documente greceşti, formînd colecţia Aristarhi adusă de la Constantinopol şi în sfîrşit 37617 documente slave şi romîne Să se noteze bine această ultimă cifră 37617. Ea represintă întreg tesaurul nostru de documente originale de la Academia Romînă, documente alese, şi din care nu se publicaseră mai mult de 3000.

De la Arhivele Statului s'au evacuat toate pachetele de documente slave şi româneşti provenind de la mănăstirile secularizate. Numărul acestor documente, după un calcul aproximativ, trece cu mult peste 100.000 (una sută de mii). Din ele se publicaseră 2000 maximum. In afară de acestea, s'au mai trimis toate condicile vechi de documente ale mănăstirilor în număr de peste 500. Multe din ele datează din secolul al XVIII-lea şi constituie remarcabile modele de scrisoare veche românească. Au fost luate de la Arhive şi transportate la Moscova de asemenea cîteva mii de documente ale celor vreo 30 de depuneri particulare care se aflau în păstrare la această instituţie a Statului.

Şi Arhiva din Iaşi şi-a dat tributul ei. De acolo s'au luat peste 3000 de documente precum şi condicele de Anaforale domneşti din anii 1786-1829 [1].

Din aceste cîteva cifre pe care le-am înfăţişat îşi poate oricine închipui catastrofa care ameninţă istoriografia românească, dacă aceste documente şi manuscrise s'ar pierde sau ar fi distruse printr'o întîmplare nenorocită. E foarte probabil că ele

---

nesc, (Coresi), Braşov, 1563; Sbornic slav, (Coresi), 1568; Psaltire ro-(Corési), Braşov, 1563; Sbornic slav, (Coresi), 1568; Psaltire românească (Coresi), 1570; Psaltire slavo-romînă (Coresi), 1577; Evanghelie cu învăţătură (Coresi), Braşov, 1580-1; Paliia, Orăştie, 1582; Liturghier slav, Braşov, 1582; Molitvenic slav, Cîmpulung 1635; Pravila de la Govora, 1640; Invăţături preste toate zilele, Cîmpulung, 1642; Noul Testament, Bălgrad, 1648; Indreptarea legii, Tîrgovişte, 1652; Dosoftei, Psaltire în versuri, Uniev, 1673, etc. (După indicaţiile d-lui I. Tuducescu).

[1] Datele statistice privitoare la manuscrisele şi documentele Academiei, transportate la Moscova mi-au fost comunicate de d. G. Nicolăiasa, funcţionar al Academiei; cele privitoare la Arhivele Statului, de d. I. Tuducescu, subdirector al acestei instituţii, iar pentru Arhivele din Iaşi, m'am folosit de indicaţiile d-lui Ichim. Ii rog pe cîte şi trei să primească aici deosebitele mele mulţumiri.

există încă, în momentul de față, la Moscova. Datoria noastră e deci să facem tot posibilul— imitînd în privința aceasta pe Poloni — spre a recăpăta arhivele trecutului nostru. Tezaurul Băncii Naționale se va putea reface prin muncă și economie, dar documentele, odată pierdute, sunt pentru totdeauna.

Așa dar, în discuțiunile pe cari le va avea statul romîn cu cel sovietic, chestiunea recuperării arhivelor noastre trebuie să fie unul din punctele principale. Așa au procedat Polonii la Riga, cînd au reluat raporturile cu Rusia sovietică și au avut cîștig de causă.

Din cercetările făcute am ajuns la conclusia pe care am enunțat-o mai înainte, anume că raportul ce există între materialul documentar edit și cel inedit este de aproximativ 1 la 30. In astfel de condiții, a face monografii de istorie internă, cu privire la vechile noastre instituții, numai pe basa materialului documentar publicat înseamnă din capul locului să faci o lucrare incompletă, iar uneori greșită. Intr'adevăr cînd din tot materialul documentar intern, nu cunoști decît a treizecea parte, aceea publicată, sunt multe probabilități ca în restul inedit să fie documente de cea mai mare importanță privitoare la problema care te preocupă. Iată un exemplu în această privință. S'a afirmat într'un studiu recent care tratează chestia **birului** în țările românești că nu există răspundere colectivă pentru plata acestei dări. Cu alte cuvinte că de birul celor fugiți nu erau răspunzători nici ceilalți locuitori din sat sau proprietarul, nici birarii, adecă dregătorii domnești însărcinați cu strîngerea birului. Iată însăși cuvintele autorului; ...„Starea legală la noi nu era aceia ca alții sau birarii să răspundă de birul celor fugiți"[1]. Iar mai departe: „O răspundere colectivă ca stare legală mi se pare că nu se poate susține pe basa materialului cunoscut până acum"[2]. Reserva pe care o face autorul, dîndu-și de sigur sama de disproporția ce există la noi între materialul documentar publicat și cel inedit este perfect îndreptățită. Căci într'adevăr din două documente inedite de la Arhivele Statului, resultă că exista o atare responsabilitate. Iată unul din din aceste documente, cu data 20 Aprilie 1650 din care se vede

[1] I. Vlădescu, *Despre dări sau imposite I. Birul,* p. 63.
[2] *Idem,* p. 64.

că de birul rumînilor fugiţi din satele mănăstireşti erau responsabili roşii cari „tocmiseră judeţele” adică făcuseră repartiţia impositelor proporţional cu populaţia. Iată ce spune domnul: „Io Matei Basarab Voevod şi Domn, dă Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele... Mănăstirii Sfînta Troiţă ca să hie în pace bucatele sfintei mănăstiri de către toţi birarii, nimě să nu se ispitească a trage bucatele mănăstirii pentru birul rumînilor [mănăstirii] care vor fugi, au măcar den ce sat al mănăstirii, **ci să aibă apuca birarii pre roşii, care au tocmit judeţele, să plătească ei birul acelor rumîni,** iar bucatele sfintei mănăstiri să aibă bună pace de către toţi birarii, că cine se va ispiti a bîntui mănăstirea sau a-i trage bucatele, acela om mare certare va avea de către Domnia Mea[1]”. Documentul e clar: pentru birurile rumînilor fugiţi erau responsabili roşii, adică o categorie de locuitori, care aveau anumite îndatoriri militare şi fiscale. Exista aşa dar o răspundere colectivă în ce priveşte plata birului[2].

Aşi putea cita şi alte exemple de această natură. Ele toate ne vor întări în convingerea că trebuie consultat acest imens material inedit dacă vrem ca lucrările să resiste. Credem că nu e nevoie să mai insistăm asupra acestei constatări. Ea se impune cu puterea evidenţei.

Aşa dar, trebuie publicat materialul inedit, trebuie făcut accesibil cercetătorilor care n'au posibilitatea să-l consulte în marile deposite ale Statului şi în colecţiile particulare. Căci de şi s'au transportat din aceste deposite cea mai mare parte a do-

[1] Arh. Statului, Radu-Vodă, p. 31, d. 16. Un regest după acest document, făcut de C. Giurescu, în biblioteca subsemnatului, cf. C. Giurescu, Cursul despre *Organisarea socială în Ţara-Romănească,* pp. 80-1.

[2] Cel de al doilea document, din care se vede că birarii răspundeau de birurile celor fugiţi poartă data 31 Mart 1646. Domnul dă o poruncă egumenului Leonte de la Mănăstirea Argeşului, prin care apără bucatele mănăstirii şi ale satului Flămînzeşti, aparţinînd mănăstirii, de către toţi birarii care ar voi să le bîntuiască pentru satele Iaşii şi Prăvălenii, fugite.

Se spune: „De nime val sau bîntuială să n'aibă, nici bucatele mănăstirii, nici ale Flămînzeştilor, *ce să-şi caute birarii oamenii să-şi ia birul,* sau au vrut să-i hie păzit, pentrucă părintele Leontie i-au strîns în 2-3 rînduri şi i-au dat în mîna birarilor, iar ei n'au mai purtat de grije să-i păzească, ce au fugit iar”. (Cursul *Organizarea socială,* pp. 79-80).

cumentelor, au rămas totuşi încă un număr apreciabil. La Academie au rămas documentele cuprinse în condicile de mănăstiri şi diferite manuscrise; la Arhivele Statului, documente din epoca modernă şi còpii după actele depuse spre legalisare de către particulari. La acestea trebuie să se adaoge şi achiziţiile pe care cele două instituţii le-au făcut de la războiu încoace [1] şi mai ales trebuie să se adaoge diferitele colecţii particulare care cuprind mii de documente. Tot acest material, existent azi, e suficient pentru a începe o mare colecţie sau corpus de documente interne.

Necesitatea unei astfel de colecţii, asemănătoare colecţiei Hurmuzaki, se făcuse simţită de mult. Incă de acum douăzeci de ani, Ioan Bogdan spunea: „Un codex diplomaticus al ţerilor noastre, care să cuprindă toate documentele mai importante pentru istoria lor, este o necesitate absolută pentru progresul studiilor noastre istorice... Oricît de preţioase ar fi documentele externe editate în marile colecţiuni străine, în colecţiunea Hurmuzaki..., **fără un codex cît se poate mai complect al documentelor interne, istoria noastră va păstra un caracter provizoriu, iar partea cea mai de căpetenie a ei, istoria culturii româneşti, în accepţiunea cea mai largă a acestui cuvînt, nu va putea fi făcută**"[2].

Dar lipsa acestui codex de documente interne n'a fost resimţită numai de cercetătorii romîni. Şi acei străini care s'au ocupat de ţerile noastre au exprimat acelaş desiderat. Citez în privinţa aceasta pe Jireček care a formulat dorinţa alcătuirii unui atare codex încă din 1893, cu prilejul recensiei unui studiu al lui Ioan Bogdan [3].

După cum se vede necesitatea unui corp de documente interne e unanim recunoscută şi de multă vreme. Credem că e în sfîrşit, timpul să se păşească la realisarea lui.

Şi pentru că înainte de a se începe o asemenea operă e necesar să se stabilească, printr'o largă discuţie, cît mai bine,

---

[1] De la 1 Ianuar 1917 şi până la 1 Maiu 1926, Academia şi-a sporit colecţiile cu 368 de manuscrise şi 3746 de documente. (După indicaţiile d-lui I. Tudueescu, funcţionar al acestei instituţii).

[2] *Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţării-Româneşti cu Braşovul şi Ungaria în secolul XV şi XVI*, Bucureşti, 1902, pp. LXXXII-LXXXIII.

[3] Archiv für slavische Philologie XV (1893), p. 91.

principiile conducătoare, să ne fie îngăduit a expune aici observările noastre cu privire la felul cum înțelegem întocmirea unui astfel de codice de documente interne.

Aceste documente se pot publica în mai multe feluri:

1. Pe domnii, grupîndu-se la un loc documentele din aceiaşi, domnie sau din mai multe domnii succesive cînd acestea sunt de scurtă durată. E sistemul pe care l'a aplicat Ioan Bogdan ,în **„Documentele lui Ştefan-cel-Mare"** şi tot după acest sistem voia el să grupeze şi celelalte documente moldovene anterioare. Avantagiul acestui sistem e următorul: Atunci cînd vrei să studiezi o anumită domnie sau numai cîţiva ani din trecutul nostru, găseşti la un loc toate documentele interne privitoare la această domnie. Cel care va voi de pildă să studieze domnia lui Ştefan-cel-Mare, va găsi aproape toate[1] documentele interne privitoare la acest Voevod în cele două volume ale lui Bogdan.

2. Al doilea criteriu de publicare este cel geografic, regional sau local. Cu alte cuvinte, se publică documentele după regiunea, judeţul sau oraşul la care se referă; de pildă, documentele privitoare la oraşul Bucureşti într'un volum sau mai multe, cele privitoare la Oltenia în alte volume şi aşa mai departe. Acesta e sistemul aplicat de Ştefulescu în **„Documente slavo-române relative la Gorj.** Gruparea pe regiuni, în special pe judeţe are avantajul că permite o cunoaştere mai amănunţită, mai complectă a vieţii regionale, în diferitele ei manifestări. Pomeneam mai sus de Ştefulescu. Nu pot insista în deajuns asupra acestui modest dar pasionat cercetător istoric. In ctîeva volume el a isbutit să ne înfăţişeze icoana vieţii trecute a unui colţ de pămînt romănesc, judeţul Gorj. Pe basa materialului documentar adunat atît din depositele publice cît şi prin cercetările ce făcea în judeţ Ştefulescu a publicat o serie de monografii privitoare la mănăstirile Tismana, Polovragii, Strîmba, Crasna şi la oraşul Tîrgu-Jiiu[2]. Materialul documentar adunat a format un volum

---

[1] Zicem aproape toate, de oare ce de la data publicării celor două volume s'au mai descoperit cîteva documente de la Ştefan.

[2] Iată-le în ordine cronologică:

Gorjul istoric şi pitoresc, Tîrgul-Jiiului 1904; *Istoria Tîrgu-Jiiului,* Tîrgul-Jiiului, 1906; *Polovragii,* Tîrgu-Jiiului 1906; *Strîmba,* Tîrgul-Jiiului 1906; *Din trecutul Gorjului,* Bucureşti 1907; *Mănăstirea Tismana,* Bucureşti 1909; *Schitul Crasna,* Bucureşti 1910.

separat care constituie aici vechea arhivă a judeţului Gorj [1].

Mă gîndesc cît ar propăşi cercetarea trecutului nostru dacă, din iniţiativa organelor centrale şi fiind sprijiniţi moral şi material, profesorii de istorie din liceele ţerii, ar întreprinde fiecare, pentru judeţul în care profesează, munca pe care a făcut-o, modest dar tenace şi entusiast, Ştefulescu la Gorj. In cîţiva ani am avea o mare parte din materialul de istorie internă publicat şi anume după acest criteriu geografic, pe judeţe.

3. Al treilea criteriu de publicare al documentelor este acela pe chestiuni sau probleme. De data aceasta nu se mai ţine samă nici de domnii, nici de criteriul geografic, ci se grupează documentele în legătură cu problema sau domeniul pe care vrem să-l cercetăm. Acest criteriu a fost aplicat de Ioan Bogdan în publicaţia intitulată: Relaţiile Ţerii-Româneşti cu Braşovul în care a dat numai acte privitoare la această problemă. De asemenea părintele Meteş care a publicat volumul de documente amintit asupra vieţii economice a Romînilor din Ardeal.

Cîte şi trei criteriile oferă avantagii şi desavantagii. Idealul ar fi ca viitorul codice de documente să le întrunească pe cîte şi trei, să ne dea adică documente şi după domnii şi după judeţe şi după diferitele domenii ale istoriei interne. Cred că ne-am putea apropia de acest ideal în felul următor: Să se publice documentele după criteriul cronologic, pe domnii întru cît e cel mai general. Să se păstreze totuşi împărţirea pe ţeri, anume cele moldovene să formeze o serie, cele muntene alta, cele ardelene a treia. Iar folosirea repede a acestor documente astfel clasate, pentru diferitele domenii ale istoriei interne, să fie uşurată prin numeroase şi bogate indice, care vor însoţi fiecare volum al acestui codex diplomaticus. In felul acesta s'ar putea contopi cele trei criterii în aceiaşi publicaţie.

Orice procedeu s'ar adopta însă, un lucru ni se pare absolut necesar, ca documentele să fie publicate în întregime, nu în regeste. Să se dea cu alte cuvinte întregul cuprins, de la invocaţie şi până la iscăliturile martorilor, totul însoţit de o notiţă cuprinzînd descrierea formală a documentului. Sistemul de a publica documentele în regeste, presintă, faţă de un singur avantaj, acela al economiei de timp şi spaţiu, un mare desavan-

[1] *Documente slavo-române relative la Gorj,* Tîrgu-Jiiului, 1908.

tagiu, anume: regestul nu va fi niciodată complect. Cel care-l face va suprima părţile care i se vor părea lui fără importanţă sau de o importanţă secundară. Să admitem de pildă că editorul de documente este preocupat în mod special de problemele de caracter economic sau politic. El va trece cu vederea sau va resuma pe scurt părţile referitoare la problemele de ordin administrativ sau militar. Dar tocmai acestea din urmă pot să constituie preocuparea de căpetenie a altor cercetători. Publicînd documentele în regest, editorul îi va priva de unele ştiri de interes poate capital pentru ei. De aceia credem că pe viitor, cuvîntul de ordine al editorilor de documente trebuie să fie: **publicarea în întregime, iar nu ca regeste.**

Dar această operă de publicare a materialului documentar inedit întrece, după cum s'a putut bănui îndată, puterile unui singur om, oricît de muncitor ar fi şi oricît de repede ar lucra. Pentru realisarea acestei opere care, după cum am spus, constituie a doua cerinţă imperioasă a istoriografiei româneşti, e nevoie ca şi pentru cea d'intăiu — alcătuirea repertoriului—de o strînsă colaborare. Fără această colaborare vom avea şi de aici înainte ca şi până acum, volume isolate de documente, alcătuite după norme deosebite, cuprinzînd material de calităţi diferite şi editate în mod diferit, nu vom avea însă acel codex diplomaticus care e cerut de zeci de ani şi care nu mai poate întîrzia fără consecinţe dureroase şi pentru istoriografia românească viitoare şi pentru prestigiul naţional [1].

---

[1] Alături de acest codex de documente interne, va trebui să se întreprindă de asemenea alcătuirea unui *corp de ediţii critice a cronicelor noastre*. Inceputul l'a făcut Comisia Istorică, cu ediţiile citate mai sus (p. 144); rămîne ca să se continue lucrul potrivit aceloraş norme. In special se simte nevoia unor ediţii critice a cronicelor din Ţara-Românească.

I. Bogdan reclama încă din 1905 un *„Corpus inscriptionum romanicarum"* vezi mai sus (p. 138). Mulţumită celor două volume de *„Inscripţii din Bisericile României"* ale domnului Iorga, mulţumită Buletinului Comisiei Monumentelor Istorice, lucrării lui E. Kozak, *„Die Inschriften aus der Bukovina"* şi materialului publicat în diferite studii şi reviste, credem că s'ar putea încerca azi realisarea acestui corpus.

O *iconografie* a domnilor noştri, folosindu-se diferitele picturi ctitoriceşti din biserici şi mănăstiri, precum şi tablourile făcute de străini, e de asemenea una din necesităţile istoriografiei contemporane. D. Ior-

Să trecem acuma la a treia cerinţă a istoriografiei româneşti contemporane, aceia a monografiilor privitoare la istoria internă. Am arătat în partea întâiu a acestui articol progresele făcute supt acest raport de douăzeci de ani încoace. Adăogam însă că ceiace s'a lucrat până acum trebuie considerat numai ca un fericit început.

Intr'adevăr, dacă luăm în considerare ceva mai de aproape diferitele domenii ale vieţii noastre sociale din trecut, vom observa că numai un număr redus de probleme au atras atenţia istoricilor. Şi cînd spun aceasta, mă refer la domeniul social, economic şi literar. Sunt însă alte domenii cum e cel al organisării administrative şi fiscale, unde nu s'a lucrat decît prea puţin. E suficient să spunem de pildă că nu s'au cercetat încă nici semnificaţia la o sumă de nume de biruri [2], necum probleme de ordin mai înalt cum ar fi de pildă scutirile domneşti, repartiţia impositelor, perceperea lor şi altele.

Trebuie deci să începem o intensă activitate monografică. Asupra fiecărui domeniu al istoriei noastre interne trebuie făcute o serie întreagă de monografii care să cerceteze diferitele probleme supt toate raporturile.

Evident, ar fi preferabil ca aceste monografii să fie făcute pe basa întregului material documentar, edit şi inedit de care dispunem. Ar fi deci preferabil să aşteptăm întâiu ca să se cunoască tot materialul inedit, aşa dar, să aşteptăm publicarea lui. Acest lucru însă în practică nu este posibil. Alcătuirea monografiilor s'a făcut întotdeauna paralel cu publicarea materia-

---

ga a reprodus în publicaţiile sale o sumă de astfel de portrete. Semnalăm de asemenea în această privinţă studiile d-lui I. Băcilă, funcţionar la secţia stampelor din Academia Romînă, precum şi articolul d-lui Al. Busuioceanu despre portretele lui Mihai Viteazul. („Analele Academiei, Mem. Secţ. Ist. Seria 3, t. V, pp. 49-54).

Paralel cu această iconografie va trebui să se întocmească şi o *istorie* şi un *album al costumului românesc* folosindu-se aceleaşi documente picturale, diferitele gravuri, litografii precum şi rămăşiţele vestimentare şi de podoabă (paftale, cercei, ghiordane, inele, etc.), care se mai păstrează încă.

In sfîrşit, un *Corpus nummorum* care să cuprindă descrierea, (cu reproduceri, a tuturor tipurilor de monede bătute în Ţerile-Romăneşti, ar fi de un mare folos.

[2] Nu se ştie, de pildă, ce era *ilişul, birul moldovenesc, posada.*

lului. Aşa va trebui să se procedze şi de data aceasta, rămînînd ca lacunele fatale ce se vor constata, să se umple treptat-treptat prin adăogirea materialului nou.

In legătură cu alcătuirea acestor monografii se pune însă o problemă din cele mai importante: care va fi metoda ce vom întrebuinţa cu privire la folosirea izvoarelor documentare. Vom da oare preferinţă documentelor interne sau izvoarelor narative? Inţeleg prin izvoare narative acelea care sunt alcătuite în mod special pentru informarea cititorilor, care dau o descriere sau o expunere s'stematică a vechilor noastre instituţiuni. Din această categorie de izvoare, cele mai importante sunt cele două lucrări în limba polonă ale lui Miron Costin, raportul misionarului catolic din Muntenia, de supt Şerban Cantacuzino, cîte şi trei din secolul al XVII-lea, apoi **Descriptio Moldaviae** de la începutul secolului al XVIII-lea şi lucrările descriptive şi statistice ale lui Baur, Tunusli şi Fotino, care au ca basă comună opera lui Mihai Cantacuzino din secolul al XVIII-lea[1]. Şi din acestea, în primul rînd trebuie pusă opera lui Dimitrie Cantemir în care se expune pentru prima dată în întregime vechea organizare a poporului romănesc. Inalta situaţie socială a autorului şi vasta lui cultură de renume european, au făcut să se admită fără multă critică cele cuprinse în „Descriptio Moldaviae" despre vechea organisare romănească. Căci cine oare putea să ştie, să cunoască mai bine această veche organisare ca fostul domn, care era expresia supremă a ei? Şi astfel supt influenţa lui Dimitrie Cantemir s'a format o anumită concepţie despre domn şi absolutismul lui, despre proprietate şi origina ei, despre clasele sociale, despre organisarea armatei şi aşa mai departe. Dar se ştie că instituţiile sunt supuse schimbării. Organisarea poporului romănesc la începutul secolului al XVIII-lea, cînd scrie Cantemir nu mai este aceia din secolele XIV şi XV.

Clasele sociale evoluaseră, proprietatea de asemenea, organisarea administrativă şi armata erau altele. Voiu da în privinţa aceasta, un singur exemplu, luat din domeniul administrativ, al dregătorilor, dar care e eloquent. Exista între vechii demnitari ai

---

[1] Vezi pentru acestea *„Contribuţiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV şi XV,* ce va apare în „Buletinul Comisiei Istorice", vol. V.

curţii domneşti din Ţara-Românească, în secolul al XV-lea unul numit pitar, ale cărui atribuţiuni erau prepararea pitei sau a pînei care se distribuia la Curte [1]. Cu vremea însă, în schimbarea care cuprinde întreaga noastră organisare administrativă, se schimbă şi atribuţiunile acestui dregător. La sfîrşitul secolului al XVII-lea şi în secolul al XVIII-lea, el nu mai are vechia ocupaţie, ci este... şeful caretelor şi trăsurilor domneşti [2]. Deosebirea de atribuţiuni este, după cum se vede, simţitoare. Am ales acest exemplu pentru că este isbitor, impresionant. Aceasta nu înseamnă că în toate domeniile schimbarea a fost tot aşa de mare. A existat însă o schimbare: aspectul societăţii româneşti din secolul al XVIII-lea nu mai este acela al secolului XIV şi XV. In astfel de condiţii, care trebuie să fie atitudinea noastră faţă de aceste izvoare narative tîrzii, cînd ne ocupăm de începuturile instituţiilor noastre? Răspunsul credem că e următorul: Aceste izvoare narative tîrzii trebuiesc folosite cu multă prudenţă şi numai în al doilea rînd. In primul rînd trebuie să ne adresăm documentelor contemporane cu începuturile acestor instituţii, cu alte cuvinte documentelor interne din secolele XIV şi XV. **Aceste documente formează izvorul de căpetenie pentru cercetarea vechilor noastre instituţii.** De ele trebuie să se ţie samă în primul rînd cînd se vor alcătui seriile de monografii de care vorbeam.

Dar pentru ca să fie posibilă această activitate monografică, care să cerceteze sistematic, după un plan anumit, diferitele domenii ale vieţii noastre sociale din trecut, este nevoie de aceiaşi colaborare a cercetătorilor pe care o ceream şi pentru întocmirea repertoriului de documente publicate şi pentru publicarea celor inedite. După cum se vede, pentru realisarea oricărui din cele trei mari desiderate ale istoriografiei româneşti contemporane se cere acelaş lucru: activitate coordonată, colaborare organizată. Şi nici nu s'ar putea altfel. Ştiinţa a ajuns azi aşa de departe în investigaţiile ei, nivelul ei critic e aşa de ridicat iar scopurile ce-şi propune aşa de grandioase încît, pentru realisarea lor, o singură energie nu mai e de ajuns. Ştiinţa a devenit azi un act de solidaritate umană; pentru propăşirea ei trebuiesc energiile

[1] Vezi *Contribuţiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV şi XV*, capitolul despre pitar.
[2] *Idem*.

ordonate ale unei colectivităţi întregi. De la acest principiu general nu se poate abate nici disciplina noastră istorică, decît supt pedeapsa decreptitudinei. Dacă privim la marile lucrări istorice din Apus: publicaţii de documente, ediţii critice de texte, opere de sintesă a vieţii unui popor sau a umanităţii, vom vedea că în toate, munca e organisată potrivit principiului colaborării sistematice. Va trebui deci să lucrăm şi noi în această direcţie. Deocamdată nu suntem decît în stadiul grupării forţelor în jurul unor personalităţi ştiinţifice pregnante sau a unor organe de specialitate. Cînd spun aceasta mă gîndesc la Universitatea din Cluj unde publicaţiile **„Daco-Romania"** şi **„Anuarul Institutului de istorie Naţională"** sunt semnele atît de preţioase ale acestei grupări. Mă gîndesc de asemenea la publicaţia **„Graiu şi suflet"** a profesorilor de filologie din Bucureşti, la **„Codrul Cosminului"**, Anuarul institutului de istorie şi filologie de la Universitatea din Cernăuţi. Aceste publicaţii sunt semnul că se simte şi la noi nevoia unei apropieri, a unei colaborări ştiinţifice.

Dar la acest stadiu de grupare unde fiecare aduce contribuţia sa în afara unui sistem, unui plan de cercetare coordonată, trebuie să trecem la treapta superioară a colaborării organisate. Trebuie ca pe viitor la basa activităţii istorice să fie un plan de lucru sistematic, potrivit căruia să se cerceteze diferitele domenii ale istoriei noastre naţionale. Acest desiderat va părea poate unora greu de realisat dat fiind individualismul care caracterisează în general pe intelectuali. Cred totuşi că avem motive să privim viitorul cu mai multă încredere. Ceia ce s'a putut realisa în Apus unde această colaborare organisată a dat marile monumente istorice de valoare şi reputaţie universală, va fi posibil şi la noi. Trebuie însă pentru aceasta ca noii colaboratori la munca ştiinţifică a istoriei să fie pătrunşi de această necesitate. Către ei se îndreaptă gîndul nostru. Numai prin ilinţa coordonată a tinerilor, supt privigherea şi îndemnul celor cu experienţa unei lungi cariere, se vor putea realisa desideratele istoriografiei româneşti contemporane. Numai pe această cale vom putea pregăti materialul necesar din care urmaşii noştri să alcătuiască sintesa completă a desvoltării noastre istorice.

C. C. Giurescu.

O carte despre Botoşani [1]

Primăria de Botoşani a însărcinat pe meritosul folklorist din Folticeni d. Artur Gorovei să scrie istoria unuia din cele mai interesante din oraşele ţerii celei vechi, singurul care încă de supt Fanarioţi avea privilegiul unei administraţii oarecum autonome. Numeroase documente inedite au fost puse la îndemîna harnicului cercetător şi avem astăzi într'un volum de 460 de pagini resultatul ostenelilor sale.

Partea istorică mai veche a acestei «monografii» este relativ puţin întinsă, şi ea va trebui cândva reluată pe un alt plan. Se recunoaşte originea numelui, de fapt Botăşeni, de la strămoşul Botăş. Se semnalează unul cu acest nume în Melhisedec, *Cronica Romanului,* I, p. 135. Altul în Academia Romînă, *Creşterea colecţiilor,* 1906, p. 96. Dar Doamna lui Ieremia, care va fi avut, ca şi a lui Rareş, veniturile Botoşanilor, nu era «fiica unui Botăşan», de altfel neexistent şi imposibil; iar Botăş din 1856 e de fapt Bontăş, familie care trăia până dăunăzi acolo şi care corespunde Bantăşilor din Rusia. Şi «Botoşul» maramurăşean de la 1566 al lui Papadopol-Calimah mi se pare suspect (v. p. 2).

D. Gorovei culege din cronici menţiunea suferinţilor de războiu, din 1439, 1505, 1509, 1529, 1537-8, provocate de vrăjmăşia moldo-polonă (pp. 4-5). Se vor releva şi scrisorile lui Rareş datate din Botoşani. Unele notiţe din cronici pentru secolele următoare (p. 7 şi urm., p. 15 şi urm.) [2].

Se trece apoi la clădirea Păpăuţilor, unde era loc pentru o descriere a bisericii. „Biserica de la Curte" însă, în 1639, nu e aceasta, ci una din ale Doamnei lui Rareş, în oraş. Se zice în adevăr la 1806 „biserica domnească a Ospeniei" (p. 12).

Afară de alusii la împrejurări mai vechi, ca în *Analele Academiei Române,* XXXV, p. 93 şi urm., trecutul Botoşanilor până în epoca modernă se poate reconstitui perfect după mărturiile cuprinse în actele a căror indicaţie, une ori şi cu o scurtă arătare a cuprinsului, o dau mai jos.

---

[1] Artur Gorovei, *Monografia oraşului Botoşani,* ediţia [= editura] Primăriei de Botoşani, 1925.

[2] Interesante ştirile luate din însemnările, inedite, ale unui Ioan Lupaşcu, p. 18. La 1788 negustori ieşeni fug de „Nemţi" la Botoşani.

Pentru anul 1610 *Uricariul*, XVI, pp. 10-11. Cel mai vechiu act botoşănean la 1615, în Bianu, *Documente româneşti*, p. 29, no. 33. Vornicul Gligore Postelnic din secolul al XVII-lea, Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, III, p. 219 (v. şi actul din 20 Iulie 7149, *ibid.*, pp. 238 40). Alt act botoşănean, din 21 Octombre 7152, la acelaşi, *ibid.*, pp. 61-2. Un al treilea din 1653, în Iorga, *Studii şi documente*, XIX, p. 74. Menţiunea oraşului în 1670, Hasdeu, *Arhiva Istorică*, I², pp. 20-1, no 290. Ureadnicul Pătraşco din Botoşani, Ghibănescu, *o. c.*, V, p. 238. Vornicul Adam în 1715, Academia Romînă, *Creşterea colecţiilor*, 1910, p. 279. La 1742 „uliţa Băcăliilor, unde e şi Luca Armean, fiul Manii", *Studii şi doc.*, VII, p. 122, no. 6. Dania lui Ştefan Bosie în 1750 pe moşia Păpăuţi din Tătăraşi (deci şi Botoşanii îşi aveau mahalaua Ţiganilor foşti robi la Tatari), Ac. Rom., *Creşterea Colecţiilor*, 1907, p. 221. Tătărăşanii şi în *Studii şi doc.*, V, p. 248, no. 119. Blănarii din Botoşani la 1756, *ibid.*, p. 250, no. 126. Băcanii, bacalî, pe la 1770, *ibid.*, VII, pp. 125-6, no. 20. Menţiunea lor în Furnică, *Băcănia*, pp. 62-3; cf. şi pp. 32-3. În 1776 Tănase Abagerul, ginerele Ilincăi Bosie, Ac. Rom., *Creşterea colecţiilor*, 1907, p. 204. La 1778 Balaşa, soţia răposatului negustor Nicola din Botoşani, dă lui Adam băcal o grădină din mahalaua Grecilor, *ibid.*, 1911, p. 142. La 1784 Ene căpitan e la Botoşani, *ibid.*, 1907, p. 204. La 1792 Vornicii Dumitrachi Ghica biv Vel Spătar şi Ioniţă Cananò, cari lipsesc în preţioasa listă, şi după inedite, a d-lui Gorovei; Ac. Rom., *Creşterea colecţiilor*, 1911, p. 250. La 1796 bacalul Dumitrachi Andronache, *Studii şi doc.*, VII, p. 139, no. 60. Iarmarocul Sfântului Teodor, *An. Ac. Rom.*, XXXV, p. 42. Deosebite acte şi menţiuni în *Uricariul*, IV, p. 157 şi urm. (imaşul); XII, p. 260 şi urm. (1819); XIX, p. 375; *Studii şi doc.*, V, p. 242, no. 273; p. 243; pp. 254-6, 260 şi urm.; VI, p. 268, no. 470; p. 267, no. 486; p. 326, no 819; pp. 340-1, no. 937; p. 341, no. 943; p. 350, no. 1029; p. 373, no. 1223; p. 375, n-le 1123-1243; p. 376, n-le 1249-50; p. 385, no. 1321; p. 408, no. 1554; pp. 408 9, no. 1557; p. 412, no. 1664, pp. 446-7, no. 1690; VII, p. 121 şi urm.; pp. 216-7, no. 140 (1738); p. 218, no. 50; VIII, p. 87, no. 53; p. 91, no. 85; XI, pp. 71-2, no. 96; XVI, pp. 72, 86 şi urm., 332-3, 407-8; XXI, p. 457 şi urm. (despre Sf. Ilie); XXII, p. 59; *Documentele Callimachi*, I, p. 431 nota 1, p. 454 nota

1; p. 463, no. 122 (an. 1764); II, p. 7, no. 11; p. 10, no. 11; p. 16, no. 33; p. 45, no. 94; *Ion Neculce*, III, p. 80. Altele sînt culese de autor.

Evenimentele din 1821, care se explică prin autonomia orăşenească (pornirea boierilor Ţinutului, de la Zvorîşte — între dînşii Ioan Tăutul, — şi pregătirea de resistenţă a oraşului, cu Petru Vîrnav, ispravnic ales), se dau după Manolachi Drăghici şi o scrisoare din *Mitropolia Moldovei* a lui Erbiceanu; amintiri de familie ale d-lui Dombrowski despre orgiile de sînge ale Grecilor, la p. 23. La 2 Decembre înaintau spre Botoşani 2.000 de Turci cu steaguri, Ac. Rom., *Creşt. Col.*, 1912, p. 144. Botoşanii în 1822, Hurmuzaki, X, pp. 578-9; în 1825, *An. Ac. Rom.*, XXXVI, p. 932 şi urm.

Până aici, ca documente inedite, se publică dania Botoşanilor de către Alexandru Constantin Mavrocordat soţiei lui, Ralù (1784; pp. 10-11). De la 1832 înainte informaţia netipărită serveşte ca basă. Recensiminte şi încvartiruiri ruseşti, supt ocrotirea lui Petrachi Asachi (p. 24 şi urm.), conflicte, etc. Pe alocuri cartea devine o colecţie de acte. Pentru Unire se reproduc numai actele din colecţia Sturdza. De acolo înainte, corespondenţa unei societăţi de doamne din timpul războiului de neatîrnare.

Autorul consacră un capitol descrierilor de călători, mai ales după Papadopol-Calimah: o ediţie a lui de Tott, cea in folio, are înfăţişarea, necunoscută încă la noi, a oraşului. Nu e nimic în afară de ceia ce se ştie azi; încă se lasă la o parte descrierea şi ilustraţia din Desjardins, *Les Juifs de Moldavie*, Paris, Dentu, 1867. Urmează înşirarea mahalalelor, cu un act inedit de la 1831 (vânzare de casă; pp. 57-9), şi a stradelor. Se trece la «moşia târgului» (v. şi *Uricartul*, VIII, condica liuzilor): lucruri inedite (p. 69 şi urm.) mai ales după 1830. Adevărat important e actul lui Miron Barovschi din 1627, care dă Comisului Duca satul Curteşti, «supt bucovină» (nu Bucovina), „înpotriva tîrgului „Botoşănilor": se arată că, supt Radu Mihnea, Duca a fost „la Hanul şi la Sahan-Cheri (Ghirai; întâiul nume, Şahin, nu e bine cetit) Soltan, cînd au robit Tatarii Ţara-Rumînească şi au vrut ca să robească şi ţara noastră", şi, supt el însuşi, „cînd mi-au dăruit mie Domnul Dumnezău Domnia [de la] împărătescul Scaun, şi au venit Hanul cu multă mulţime de

Tătari din Ţara Leşască cu mînie asupra Radului Voevod şi au vrut ca să prădi toată ţara noastră“ (pp. 71-2).

La „populaţia oraşului“ (pentru catagrafia Ţinutului Ac. Rom., *Creşt. Col.*, 1911, p. 146), o mărturie de Evrei la 1604 după o carte în ebraică: lupta cu „Mihe“, între Crasna şi Ştefăneşti, cu participare de Munteni şi Poloni, Evrei din Liov fugind, se referă, nu la Mihai Viteazul, ci la Mihăilaş Movilă, fiul lui Simion, în luptă cu Constantin Movilă, fiul lui Ieremia (pp. 74-5); inscripţii de morminte evreieşti de la 1724, p. 75. Pentru Armeni v. şi *Doc. Callimachi*, I, pp. 529-30, no. 241; *Studii şi doc.* VI, p. 269. Pentru Evrei, Hurmuzaki, XVII, p. 9; *Studii şi doc.*, VI, pp. 254-5, no. 390; XXI, p. 297. La 1826 Fişilă sin Leiba şi Moise sin David, Evrei din Botoşani, vînd un loc de iaz la Păpăuţi (Ac. Rom., *Creşt. Col.*, 1907, p. 227). O listă de sudiţi (şi Luca Goilav, ginerele lui Gaşpar Hăul), p. 82 şi urm. Remarcăm mulţi meşteri, şi din Bucovina, un Polon curelar şi săidăcar, un Armean rachier, un Liovean, German, Ignat Schultz, însurat cu o Bucovineancă, berar «în berăria lui Ene Berariul», Lipscani armeni, Ienacachi Stamatopulo, «Italian» din Triest, zugrav care, ţine pe fata unui localnic, un Armean argintar. O altă catagrafie complectă e din vremea Regulamentului Organic (p. 91 şi urm.). Un bucătar cu „locuinţă“ p. 95. Familiile sînt înşirate alfabetic, adăugîndu-se ştiri după inedite. E curios că Ioan Cocotă apare ca născut în Ianina, crescut în patrie şi instruit de Partenie Moraitul (p. 105): el nu poate fi decît un Macedonean. Se dau — cu imposante litere — diplomele de la Pesta şi München ale d-rului Gheorghe Cuciureanu (1817, pp. 108-9); în 1841 călătoreşte în străinătate pentru a studia organisarea spitalelor (p. 110); în acelaşi an Agă (p. 111); în 1847 protomedic (p. 112); el conduce întemeiarea Orfanotrofiei (pp. 113-4). Interesantă şi biografia spiţerului Ioan Gorgias din Braşov (urmaş al lui Geofroy la Iaşi şi staroste), soţul fiicei d-rului von Ziegler (coleg cu Gellert, de la care o „poesie inedită“ în „albumul familiei“) şi socrul lui Ioan Binder de Lengefeld (de la care Otelul Binder), el însuşi socru al farmaciştilor: Rossignon, Linde, Führer, Lochmann şi Haynal; din el se cobora şi pictorul Hîrlescu (p. 121 şi urm.). Îmi permit a spune că „Iorguleasa“ de la pagina 128 sau „Georguleasa“ de la pagina 358 nu e un nume de familie, ci că Zoiţa Iorga, văduva lui Manolachi, efor

al negustorilor pămînteni, el însuşi fiu al lui Iorga Galeongiul, negustor, e mama lui Costachi (no. 1805 ; v. p. 224), Iancu şi Alecu Iorga (v. şi p. 385), cel d'intăiu fiind bunicul mieu.

Un unchiu al lui Eminescu, Stolnicul Mihai Mavrodin, care ţine pe sora mamei poetului, Maria Iuraşcu, p. 129. Un fost student la Heidelberg, Ştefan Silion, «doctor în pravile», născut la 1821 p. 136). O notiţă despre poetul Gheorghe Tăutu, născut la Botoşani, 17 Iulie 1823 (p. 138) ; mamă-sa era din familia Adam. Genealogia familiei Vîrnav, începînd cu un imposibil Irimia, „ce au venit de la Varna din Bulgaria", pentru a lua pe fata Hatmanului Diuga, p. 143. Versuri ale unui Vîrnav erau de căutat în memoriul mieu despre familii boiereşti basarabene din *An. Ac. Rom.* pe 1912. Armenii boieri cu paşapoarte din Rusia nu pot fi trataţi ironic : paşapoartele erau pentru ieşirea de acolo a acestor proprietari de moşii basarabene, p. 160. Lăutarii (şi un „covasliu", un «diiaragiu» — din daireà —, p. 176.

Un paragraf dă lista vechilor dregători de Botoşani (p. 183 şi urm. ; v. şi *Uricariul*, XX, p. 241 şi urm.). Urmează, fireşte, înfăţişarea stării de lucruri după hrisovul de autonomie din 1820. Se constată, ce ştiam, vînzarea de Primărie a vechilor dosare (p. 190). Actul de privilegii e întărit la 23 Ianuar 1828 *(ibid.)*.

Pentru aceiaşi epocă, în *Creşterea colecţiilor*, se pomenesc dughenile de lîngă Ospenie ale lui Nicolae Adam, în 1816 (1910, p. 115), viile lui Ioan Cocoiă, în 1827 (1911, p. 158); Sîrghievici apare ca staroste de Dorohoiu în 1824 (1910, p. 118).

O analisă interesantă a primelor budgete (p. 197 şi urm.). Autorul adauge socoteala din 1831 a lui Eni Vasiliu (pp. 201-3 ; cu «aducerea sfintei icoane de la Iaşi»). Ştirile despre administraţie supt Regulamentul Organic sînt mai banale (p. 207 şi urm.). Starostii de bresle din acest timp, pp. 220, 233-4. De altfel e mai mult o culegere de acte ale unei birocraţii neexpresive. Pentru străzi e un alt paragraf, cu ciudate amănunte asupra umplerii gropilor cu noroiu, a batacurilor, p. 256 şi urm. Tot aşa pentru luminat, p. 262 şi urm. (de relevat numele «Jidoavca *Credincioasa*", p. 264), pentru paza focului (oprire a umblatului cu ciubuce pe stradă, a fumatului în case" la 1834 ; crearea de pojarnici în 1835, pp. 268-70), pentru aprovisionarea cu carne, pp. 272-3, ajutorul săracilor, pp. 274-5, igiena, p.

276 şi urm. (Evreu asfixiat de mirosul peştelui sărat, pp. 279-80; *hitili*, hengheri pentru cîni, p. 280).

La capitolul farmaciei şi medicilor, d. Gorovei dă actul din 1793 al lui Mihai Suţu, care permite Botoşănenilor a-şi lua ce medic vor (p. 281 şi urm.). El va avea şi o spiţărie la îndemînă, *ibid.* Întărirea e din 1796, şi la 1806, se dă privilegul lui Gorgias, „Ioan Gheorgiu, spiţer de la Botoşani", pe basa unor merite îndelung dovedite, p. 282 şi urm.; întăriri la 1820 şi 1822, pp. 285-8; arhiatrosul Ioan Fotinò e şi el de această părere *(ibid.)*. Dacă Neumann se adauge la Botoşani, Lachmann de pe paginile 284-5 e din Iaşi. „Doctorul Scheţ" de la mine ar putea fi şi Schmidt (pp. 288-9). Mai mulţi alţii sînt notaţi de autor, în acest capitol, deosebit de interesant.

Capitolul despre apă vorbeşte de hidrologii din 1836, Halek Zamvel şi „Franţuzul Fideal" (p. 291). Altele, răzleţe, tratează despre piaţă, despre clădirile oficiale (aflăm că Ţinutul Botoşanii era pentru Grigore Ghica din 1851 acela ce *„în a sa rezidenţie au fost norocit a primi leagănul nostru"*; p. 298), despre funcţionari (p. 301 şi urm.; cererea unui postulant de slujbă, 1845; pp. 306-7).

În capitolul despre bresle, se vede Evreul Meer şi Lupul Ceauşul, de aceiaşi naţie, participînd, în 1832, la conducerea breslei, „neguţitorilor patentari" şi meşterilor cu Romînii Stihi şi Săvulică, cu Armeanul Hriste sin Bogos Macsim (p. 313). Ceva despre breasla cioclilor, pp. 314-6. Despre blănari se vorbeşte după memoriul mieu la Academie. Şi note despre lăutari, scripcari, avînd staroste anume, p. 321.

Comerţul începe cu actul din 1706 pe care l-am găsit la Bistriţa în Ardeal, p. 329. Pentru Manole de la pp. 331-2, v. şi *Studii şi doc.*, V, pp. 258, 266, no. 447. Adaug pe negustorul Avram, din 1826, şi pe Ioan Cuzul băcan, din 1822, la Furnică, *o. c.*, pp. 309-10, no. 204; p. 359, no. 229. O falsificare de monedă la Botoşani, Hurmuzaki, X, p. 354, no. 422.

Şcoala are fireşte un capitol. Un psalt Iordachi apare în vechiul regim (p. 369). Întemeiată încă înainte de 1759, cînd se dă actul domnesc din *Uricariul*, II, p. 51 şi urm., ea decade şi dispare până la 1793 (p. 338 şi urm.); numără între conducători pe dascălii Ienacachi (*Uricariul*, XXXII, p. 375), Gavrilă

(ibid., II, p. 423), pe grămăticul Ştefanachi *(ibid.*, XXII, p. 370 şi urm.).

Se dau lucruri nouă pentru epoca Regulamentului Organic, p. 347 şi urm. În 1832 se alege ca profesor „împlinitor profesoriei", după noile programe, un Anton Gheorghiu: şcoala era la Sfîntul Dumitru, adecă unde mai tărziu va ridica solida lui ctitorie arhiereul Marchian (p. 348). Fiind o sută cincizeci de şcolari, se mai cere un local (p. 353). A. Vele sau, mai curînd, Velini urmează încă din 1833 (p. 354 şi urm.): el şi face „publica cercetare", examenul *(ibid.)*; cu ce plăcere se declară bucuroşi să asiste membrii Eforiei! În zestrea şcolii şi „un portret: Biruinţa ce au făcut Ştefan-cel-Mare asupra Sultanului Baiazit" (pp. 361-2; şi o listă de cărţi, pp. 362-3). Al treilea profesor, Alecu Corlaţan, predă, după dorinţa generală, şi limba germană (p. 363). La 1841 Olivari e de limba francesă, în anul cînd se aşează profesor Vasile Paulini (p. 365). Şcolile particulare, cu preoţi şi dascăli, pp. 370-1. Olivari-şi face pension de fete, lîngă un Iacob Vitru, Frances şi el, d-na Olimpia Gros şi un Liovean, Adolf de Neuhaus (p. 371 şi urm.): profesor de nemţeşte Moriz Ornstein, Galiţian; un Frances J. de Gérine; un profesor din Lemberg pentru francesă: Paul Kernbach. Un Dejerné, un Dubert sînt apoi atraşi de Olivari (p. 377). Se mai ciează la 1858-9 pensioanele: Ferderber, Kfitnicki, Blanchin, „Danilan", Simionovici, plus ale cîtorva Polone. „Metei" de care se mai pomeneşte e fostul profesor de la Liceu: Metey, de la care am văzut o scrisoare către Vodă-Cuza; era un Septentrional, care număra cu *nonante* (v. p. 378). Şcolile «străine» sînt apoi înşirate (cea armenească şi cele evreieşti).

Alt capitol tratează deespre judecată. Actul din 1825 care aşează un judecător la Herţa priveşte pe un membru al familiei Gorovei, dar nu Botoşanii şi pe Botoşăneni (v. pp. 381-2). Intre magistraţi un Davidel, un Cocotă, un Ciulei, Anghelachi Climent, un Neculce şi un Gheorghe Senjorj, un Bobeică (pp. 383-4), etc.

Scene din viaţa socială se presintă, dar numai pentru o vreme mai nouă (certe de bal mascat, în 1853; pp. 389-90, cu mănuşi aninate de coada policandrului şi bătaie în regulă pe urmă, potrivit cu „drepturile poporane" de a veni fără a fi invitat). Un Holban e exilat la mănăstirea Vorona pentru scandal repetat

(pp. 392-3). O visită domnească, a lui Mihai-Vodă Sturza, la 1835, p. 398 şi urm.: stîlpări, „spice de săcăriche“, „sătească pompă“, „flecăi cu prinosuri păstoreşti, berbeci şi miei albi, împodobiţi cu ghirlane de flori“, „fete îmbrăcate în costumul ţărănesc, cu părechi de hulubi“, «moşnegi cu pălării de znopi de grîu», sunet de clopote *(ibid.)*. Evreii îi aduc „10 poronci şi cortul lor“ (p. 402). Restul, serbări naţionale.

Supt titlul „Inceputuri culturale“, se semnalează cîte un fapt curios ca represintaţiile date de directorul şcolii domneşti Nicolini, la 1838, cu ajutorul lui Costachi Caragiale (se joacă o comedie de Kotzebue, *Uniforma lui Wellington* şi *Trois Dupes*, apoi *Ştefan-cel-Mare*, al lui Asachi, şi o comedie din germană, de Samoil Botezatu). Se face şi teatru de diletanţi boieri (şi un Stavri), pp. 411-2. La 1857-8 trupa Costachi Bălăceanu şi Costachi Vasiliu, de aceiaşi compunere, tot «nobili», la „Teatru Naţional“ (p. 412).

Cîteva pagini despre biserici şi peceţi, afară de note din vremea mai nouă.

Cartea are numeroase planşe. **N. Iorga.**

Un raport catolic despre Moldova la sfîrşitul sec. al XVII-lea [1]

publicat de **Ioan C. Filitti.**

Pentru a stabilì aproximativ data documentului, avem următoarele elemente. Se vorbeşte de P. Rensi (mai bine Renzi sau Rienzi) ca de un contimporan al scriitorului. Acel Rensi se constată la 10 Iulie 1682 [2] şi la 7 Februar 1685 [3]. Se mai menţionează Mihail Mikes ca guvernator al ţerii Secuilor. Acest Mikes a devenit conte la 1696 [4] şi se dovedeşte şi între 1699 şi 1717 [5]. Pe vremea documentului, Iesuiţii părăsiră Moldova: deci este

---

[1] „Relazione della Moldavia e dei P P. missionarii apostolici in quella Provincia“, copie contimporană cumpărată de la un anticar din Roma, la 1910.

[2] Bianu, *Vito Piluzio*, în *Columna lui Traian*, 1883, p. 262.

[3] Iorga, *Studii şi doc.*, I-II, p. 83.

[4] Comunicat de I. Karacsónyi părintelui Carol Auner, de la care ţin aceste lămuriri.

[5] Nilles, *Symbolae*, pp. 971 şi 457.

posterior anului 1684 [1]. Trinitarii de cari se vorbeşte în document apar în Moldova la 1691 [2]. Deci documentul trebuie să fi fost scris în ultimul deceniu al sec. al XVII-lea. Autorul se află în Moldova şi pare a fi secretar domnesc, căci vorbeşte odată de „mio principe". Să fie Andrei Wolf, secretarul Ducăi-Vodă (1693-1696)? Ştia acesta atît de bine italieneşte? Destinatarul nu este un cardinal, căci nu-i intitulat „Eminenţă". Ar putea fi nunţiul de la Viena, căci se vorbeşte de Împărat, şi rapoartele adresate la Viena despre principate sunt numeroase [3] în acea vreme, provocate de birocraţia austriacă.

Sono i Moldavi colonie romane mandate da Trajano Imperadore in quelle frontiere per un propugnacolo alle scorrerie de' Sciti. Arguisce a questo e la lingua, e i costumi. Vestono alla Polacca, hanno la libertà christiana, alieni affatto di genio e della maniera di vivere da Greci, ed in tutti i loro tratti mostrano un non sò del procedere ed un cert'odore della maniera italiana. La loro lingua è un mescuglio di molte lingue, italiano, latino, spagnuolo, ruteno, greco, e qualche altro che pare sia del proprio, ma più dal italiano e meno dal spagnuolo. Si chiamano in loro lingua Rumuni, che vuol dire Romani, e parlano come nel seguente modo: dicono la testa capo, occhi occi, ciglia sprinzene, naso nas, bocca gura, denti dins, lingua limba, acqua apa, vino ghino, pane puine e pita, cavallo callo, latte lapte, vacca vacca, bove boe, etc., omolle bune ce ceres = uomo da bene che cerchi, come si chiama esto = come si chiama questo, la domna es formosa = la signora è bella, Voda s'a duss alla beserica = il prencipe se n'andò in chiesa, fratre si mergem a casa = fratelo andiamo a casa, moi tu pone massa = o tu metti tavola, manduca = mangi, dam se be = dami da bere, ce face colò, cere se dorme = che fai colà, cerchi dormire, buna sara a dumiata = buona sera a V. S., etc.

Fra tutti i scismatici i più ben'affetti alla religione catolica ed i più ben disposti alla conversione della santa Fede posso dire

---

[1] Iorga, *l. c.*, pp. 60-1.

[2] Engel, *Walachei*, p. 90.

[3] Astfel: „Relatio de statu Valachiae", scrisă de un Iesuit pe la 1688; *Mag. ist.*, V. — Relațiile publicate în „Arhiva" din Iași, V, pp. 547-51; I. C. Filitti, *Din Arhivele Vaticanului*, I, pp. 100, 124, 131; II, p. 123.—Cf. Iorga, *Călători*, II, p. 43.

sono i Moldavi, e ciò per le seguenti raggioni. Per l'uso e maniera di vivere uniforme a'i cattolici, differente dal Turco e dal Greco. Per l'odio contro i Greci, instromento della loro schiavitù, sospirano la passata libertà, lagrimano sotto il giogo delle presenti miserie. Per il zelo che professano verso i Pollachi, essendo stati sudditi della corona di questi. Per la vicinanza della Polonia ed uniformità de costumi che li porge mano di trattare e conversare giornalmente con questi. Per la discendenza e parentelle che hanno la maggior parte co'i Polachi. Per il ricovero ed ogni buon trattamento che trovano i ministri ed altri officiali nelle mutazioni in Polonia, li quali, deposto il lor prencipe, sospetti al successore, vengono per ciò perseguitati, com'anche nelle grandi e soventi mutazioni i sudditi che non possono sossistere fugono in Polonia e trovano da vivere sino che, passate quelle contribuzioni e mutate le cose, ritornino di nuovo alle loro case, e questo si prattica quasi giornalmente e massime in tempo di guerra. Per la continua prattica che hanno co'i Pollachi, studiando in Polonia e servendo molti de' nobili nella Corte e nella milizia; ed al presente si trovano in servizio della Corona di Polonia reggimenti formati tutto di Moldavi [1]) con generali, colonelli ed altri officiali moldavi intrattenuti a spese della Republica polacca.

Odiano poi mortalmente i Greci, poichè, da quando la politica ed avarizia de' Turchi introdusse l'uso di far prencipe della Moldavia dalla nazione greca, come più fedele all' impero ottomano, sì per l'antipatia ch' hanno i Greci contro i cattolici romani e simpatia verso i Turchi, ne'i costumi de quali sono già come naturalizati, come per le poche adherenze, parentelle e dipendenze che hanno in quelle parti i Greci, gl'infelici Moldavi incominciarono d'all' ora a perdere molto della lora libertà: più non si ellege da'i stati il prencipe, ma viene creato a capricio del Sultano chi più li offerisce, ed il prencipe poi, che conosce quanto dev' essere odiato da Moldavi per esser d'altra nazione o perchè li scortica nel sodisfare le promesse fatte alla Porta ottomana ed al Sultano, e per le spese grandi della sua creazione, non fidandosi de' nazionali con la sua dispotica

---

[1]) Cf. Dimitrie Cantemir, *Vita Constantini Cantemirii*, ruseşte şi latineşte, ed. Moscova, 1783, p. 26 şi urm.

e tirannica auttorità che per politica li lasciano i Turchi, promove alle maggiori dignità ed officil Greci poveri, portati da lui da Constantinopoli, la di quali fortuna dipendendo da quella del prencipe, non ponno che esserli fedeli, e per l'accortezza e sottigliezza d'ingegno propria alla nazione greca, e per la prattica della politica e corte ottomana, lo servono con maggior sodisfazione, onde i nazionali e meritevoli restano privi d'ogni onore nel principato, e per ciò non si può credere l'abominazione che hanno i Moldavi de' Greci, sì per questo, come per la diferenza de' costumi.

I Moldavi, se ben seguitano il rito greco più per ignoranza ed usanza inveterata, non riconoscono però il patriarca dí Constantinopoli, anzi lo detestano come illegittimo e creato dal Turco per forza di denaro. Ellegono loro un capo che chiamano Vladica, ed hà ogni auttorità nello spirituale, poichè a suo beneplacito e senza l'intervento del prencipe crea i vescovi e gl'altri prelati subalterni nel principato. Celebrano nella lingua rutena, e diferiscono in molte cose dalle ceremonie de' Greci. Odiano i religiosi greci e conversano volentieri co'i nostri, che non si meschiano ne'i loro monasteri e nelle loro entrate, che al contrario i monaci greci, scaltri ed astuti, godendo il favore de'prencipi, col pretesto della divozione del Santo Sepolchro, e per il continuo stare in Moldavia dei patriarchi greci deposti, si sono impossessati di molti monasterii e beni ecclesiastici, e spogliati i Moldavi, e per queste cause vengono odiati i Greci ed amati i nostri, e non c' è dubio che, se i nostri missionari in Moldavia vivessero con quell' essempio che si deve, e tenessero scuole per amaestrare la gioventù amatore delle lettere latine, şi averebbe fatto gran giovamento e profitto e nello spirituale per la gloria di Dio, e nel temporale per l'interesse della Christianità.

Sono in Moldavia molti cattolici e villaggi intieri d'Ungari cattolici, e, se ben pochi nobili, nondimeno tanto zelanti e buoni christiani, che move pietà di vederli così male officiati, e, con tutto che i padri nostri diano poco buon odore, non per ciò indagano i loro cattivi andamenti, ma li riveriscono ed obbediscon più che il loro prencipe. Sono molte chiese di pietra, ma i nostri missionari, ch' attendono al proprio guadagno, per non aver spese, fabricano con le spese dei cattolici, dove gua-

dagnono, altre picole chiese di legna e lasciano quei di pietra andar in rovina.

I missionarii nostri non hanno monasteri, m'abitano dispersi in case de'secolari, o in loro proprie, con donne e famiglie. Contribuiscono quei cattolici alli padri missionari ogniuno come può secondo la sua possibiltà, o lavorano le vigne e beni delle chiese, o offeriscono grani, fromenti, vino, latticinii, miele, cera, pecore, bovi, cavalli, vacche, etc. e denaro, oltre che le nostre chiese hanno delo vigne, campi ed altri beni, che la maggior parte, per l'avarizia de padri, o son impegnati, o occupati ed usurpati da nobili scismatici che sono vecini.

Vengono i nostri religiosi spesati da i cattolici, possono andare ad abitare e vivere nelle case de' cattolici dove le piace, da quali vengono molto votentieri veduti. Le donne, nelle feste e nelle domeniche, hanno per usanza e portano nella chiesa certe buccelle fatte dal primo del pane [1]), candelle di cera, denaro tn cartelle, e molte volte oche arrostite e vino, che li fano benedire nella messa e li lasciano poi al padre, ed in questo c'è il punto della riputazione: chi porterà maggior regallo e può portar d'avantaggio. Li nobili anche, benchè scismatici, essendo affezionatti alli cattolici e di natura generosi verso i forastieri, fano molti regali ed elemosine verso i nostri missionari, e chi li presenta una cavalla, chi un cavallo, chi una vacca, chi un vitello etc., di modo che il mio prencipe pregò più volte il padre Rensi di venderli delle sue cavalle per far razza, mentre nè tl prencipe, nè gl' altri avevano de' migliori. Ma quel che importa più ed apporta guadagno maggiore a quei misionari sono l'imunità e privileggi che hanno del prencipe e dalla Provincia i nostri missionari, che, o per uso invederato del paese e de' antecessori prencipi, o per ostentazione di gloria ed ambizione d'acquistar fama, si mostrano più liberali verso i nostri che verso i loro religiosi. Questa libertà dunque, che trovano i nostri pp. missionari in quelle parti, l'interesse che li occupa al guadagno, il poco timore per non aver nessun capo secolare che osservi i loro andamenti, essendo il prencipe ed i ministri scismatici, ed i cattolici o di mediocre condizione, o villani, li rende trascurati nell' aministratione del loro

[1]) Prescură.

officio, li leva ogni vergogna, e gl' ingolfa nei vizi, dandosi tutto all'economia, alle mercanzie ed al privato interesse, e tralasciando affatto lo spirituale, con gran detrimento della nostra religione.

Per rimediar a questo disordine, o si dovrebbe scacciar totalmente quest' ordine per estirpare dagl'animi de' Moldavi ogni mal odore e cattivo concetto impresso per i mali portamenti di questi e mandar missionari d'un altr'ordine di, vita più esemplare, come i pp. giesuiti, che con le scuole potrebbero amaestrare quella gente e render gran servizio a Dio, o li pp. trinitari, che con la pietà e charità di riscattare i schiavi muovono l'affetto e l'inclinazione, o vero far qualche riforma e regola che possino vivere meglio quei padri che al presente si trovano in Moldavia, che altrimente la gran libertà, il poco timore e l'interesse pervertirebbe ogni qualunque buon religioso.

Tirarli affatto dal temporale e dall'occasione che li fa trascurare lo spirituale; instituirli un capo secolare, come procuratore della Chiesa, etc., che fosse d'auttorità presso il prencipe e di buona conscienza in se stesso, questo, prendendo sopra di se la cura dei beni e rendite delle chiese, li radunarebbe in uno, metterebbe una regola, ricupererebbe i beni impegnati, usurpati e desertati per il mal governo de' padri, attenderebbe all' accrescimento e darebbe poi alli padri missionari tutto quello li bisognarebbe per vivere onoratamente, e con questo li sradicarebbe dall'occasione e li sforzarebbe ad attender allo spirituale, e, dando poi questo procuratore ogni mese parte alla sacra congregazione dello stato dei padri, invigilarebbe i loro andamenti, e, quando qualche padre dasse cattivo esempio, procurarebbe con il prencipe che si levasse dalla Moldavia e si mandasse a Roma, e ciò farebbe star attenti quei padri e viver religiosamente nell'avvenire.

Per trovar questo capo, in Moldavia non c'è nessuno atto per quest' officio, essendo i cattolici o di mezza sfera, o d'ordinaria condizione, e la maggior parte contadini. In Transilvania due sono i principali della nostra religione, il conte Apor [1]) ed il conte Miches. Il conte Apor, per esser una persona dedita all' interesse, di poco nome nei Moldavi, che li tormenta co'i dazii

[1]) Cf. Hurmuzaki, V [1], pp. 481, 534.

e di nessuna corrispondenza nè appreso il prencipe di Moldavia, nè appreso i principali di quella provincia, anzi dato tutto nelle cose politiche e negl'affari del governo della sua patria, nè sarebbe atto, nè si meschiarebbe (come io ben lo conosco) in affari che non portano altro provento che spesa e fastidio. Il conte Miches al contrario è assai divoto ed inclinato alle cose della religione, generoso coi Moldavi, caritatevole con quei religiosi, di gran nome e stima appresso il prencipe della Moldavia e suoi ministri, che, per la vicinanza e continuo trattare co' Moldavi, si può dire quasi unito con la Moldavia, corrisponde per ciò, e tratta giornalmente questo cavalliere col prencipe e coi Moldavi, hà la prattic, hà l'amor de' Moldavi, e di grand' auttorità presso loro per le sue liberalità, e di buon zelo e conscienza, onde non credo sarebbe miglior di questo, nè dubito che la pietà di questo signore recusareble d'impiegarsi in così santa intrapresa, quando che V. S. ill-ma e Reverendissima lo alettasse con la grazia di S. Santità nostro Signore e con dar parte anche a S. Ces. M-tà per raccommandargli quest' affare che sarebbe anche di servizio ed interesse cesareo.

Mărturii din timpul revoluţiei lui Tudor Vladimirescu

de T. G. Bulat

În colecţia de manuscrise a Museului baronului Bruckenthal din Sibiiu se află un dosar purtînd însemnarea Q. 6, D. 27 şi care conţine ştiri, ce provin de la înşişi refugiaţii dinaintea răzvrătiţilor din 1821. Rapoartele germane, pe care le vom da cu altă împrejurare, ni arată cum viaţa se scumpise din causa numărului noilor veniţi şi se ridicase la respectabila sumă de 17.000 de persoane, aşezaţi în margenea Ardealului, în oraşe şi sate. Fiindcă organelor de control li se părea că înseşi sînt amenințate în afară de raritatea şi scumpetea alimentelor, voiesc să îndepărteze pe aceşti nepoftiţi. Din actele ce lăsăm să urmeze, vedem că boierii grecisaţi contestă că ar avea vre-o legătură cu Eteria, că sînt „rebelişti", ci afirmă că ei sînt Romîni pămînteni, legaţi de ţară, şi se roagă ca şi ceilalţi Romîni

necontestaţi să fie lăsaţi să stea unde se găsesc, asigurînd autoritatea de liniştita lor purtare şi veşnica recunoştinţă.

La 13 Septembre 1821, erau şase luni de cînd sosiseră ei la Sibiiu. În Octombre următor prin o suplică scrisă în limba franceză, se anunţă că bărbaţii pleacă, dar se roagă ca familiile să rămînă în siguranţă până la întoarcerea lor, casele fiindu-li devastate, iar Turcii stînd încă în ţară.

Fac tot odată reclamaţie contra răsculaţilor cari ajunseseră la Sibiiu purtînd cu dînşii armele. Se vede din toate acestea că viaţa boierilor refugiaţi n'a fost tocmai liniştită, mai ales aici, în Sibiiu, unde magistratura urmă vechea tradiţie, exclusivistă, de a nu primi între zidurile cetăţii decît membri ai Universităţii săseşti.

I.

Exţelenţie,

Cu plecăciune arătăm Exţelenţii Tale că noi cei ce cu deosibită foaie anume ne arătăm, din neam săntem Greci, şi, după vremi veniţi în Valahia, ne-am aşezat şi ne-am însurat în Valahia cea mică la Craiova, luînd fete de boieri înzestrate cu moşii, vii, case şi alte acareturi, şi după pravili ne-am făcut pămînteni, avănd dreptăţile şi privileghiurile pămăntenilor fără deosebire; iar, după ce s'au întîmplat răzvrătirea a lui Tudor Vladimirescul la Valahia cea mică, îndată toţi am fugit cu familiile noastre aici la Hermanştat, unde sănt şase luni de cănd lăcuim. Sănt dintre noi unii veniţi în Valahia cu răposatul Suţu-Vodă, cari toţi au venit aici iarăşi dă atunci înpreună cu noi şi ne aflăm sălăşluiţi aici, făr de a ne strămuta din loc. Şi venirea lui Ipsilant la Moldavia am auzit-o aici, şi nici l-am văzut, nici îl cunoaştem, nici vre-o corespondenţă am avut cu dănsul. Iar acei ce ne va fi părît că săntem rebelişti şi eterişti să vede că s'au îndemnat din pizmuire şi rea credinţă ce au asupră ne, fiindcă noi, slugile Exţelenţii Tale, săntem cunoscuţi la toată Ţara-Rumănească şi poate să mărturisească pentru neînvinovăţirea noastră. Care toate aceste dreptăţi judecăndu-să de către înalta înţelepciune a Exţelenţii Tale, ne rugăm cu plecăciune a să da poruncă să ne lase a şădea cu familiile noastre aici unde ne aflăm aşăzaţi, fiindu-ne cu apropiere dă ţară şi de moşiile noastre, de unde nădăjduim ajutor la cheltuelile ce

avem; şi vom cunoaşte mare milostivire asupra noastră slobozenia cu poruncă dată către cinstitu direcţion al poliţii cetăţii, şi vom rămînea în toată viiaţa noastră rugători cătră milostivul Dumnezeu, pentru îndelungaţi ani prea-puternicului Împărat, a căruia mărire fie de la Domnul biruitoare în veci.

Ai Exţelenţii Tale prea-plecate slugi,

Aleco Argiropulo Postelnic, Alexander Samorkassi Klutzer, Johann Teohar Kaminar, Johann Scordila Paharnik, Constantin Lasar Serdar, Kostaki Teohar Serdar, Grigoras Teohar Serdar, Polihroni Costa Petru Serdar, Mihail Portar [1].

Hermanştat, în 13 Septemvre. / 1821

II.

Exţelenţie,

Cinst. direcţion poliţii acestii cetăţi ne-au făcut cunoscută prednoşaniia Exţelenţii Tale din prea-înalta chesaro-craiască poruncă, că oricare din noi, strămutaţi din ţara noastră şi sprijiniţi în coprinsul cetăţii Sibiiului şi a oraşilor şi satelor din preajmă vom voi să ne întoarcem la ţara şi lăcaşurile noastre, să nădăjduieşte că poate nu vom cerca simţitoare neajunsuri şi nevoi, iar care vom voi să mai stăm aici, să ne tragem cu lăcuinţa prin oraşe şi sate mai depărtate din ţărmurile hotarălor, ca să nu fim pricină dă neajuns cetăţenilor şi orăşanilor, pă unde acum ne aflăm lăcuind. Pentru care cu aceasta a noastră plecată suplică facem arătare Exţelenţii Tale că boerii cei mai mulţi, atît din Valahia cea mare, cît şi mică, în toată vremea cînd nenorocitele întîmplări ne-au izgonit din patria noastră, scăparea ne-au fost totdeauna supt umbrirea acestii prea-puternici chesaro-crăeşti Măriri, dă toată bântuirea; precum şi acum întru această cumplită întîmplare a ticăloasii patrii noastre, aflându-ne prădaţi şi jăfuiţi, am năzuit iarăşi supt această prea-milostivă oblăduire, sălăşluindu-ne care pă unde ne-am putut aşeza după starea fieştecăruia, având toată purtarea dă grije a nu pricinui vre unui lăcuitor de aici cea mai mică supărare.

---

[1] Semnăturile sînt luate după suplica, cu acelaşi conţinut, făcută însă în limba germană.

De aceia îndrăsnim, cu plecăciune ne rugăm Exţelenţii Tale, să binevoiască să ni să hărăzească slobozenie de a rămânea şi de acum înainte pă locurile ce ne aflăm sălăşluiţi, fiindu-ne cu apropiere de ţară şi de moşiile noastre, dă unde nădăjduim să ni să întîmpine ajutor la cheltuelile ce avem, mai vărtos că cei mai mulţi din noi ne aflăm în stări de tot proaste şi nu avem mijloace a putea la strămutare din loc în loc; şi vom cunoaşte mare milostivire asupra noastră slobozenia cu porunca dv. către cinst. direcţion poliţii cetăţii, a ne lăsa în pace lăcuind pă la locurile unde ne aflăm sălălşuiţi; întreaga nădejde avem că vom dobîndi această milă de la nemărginita milostivire a prea-puternicului Înpărat, a căruia Mărire să fie de la milostivul Dumnezeu strălucitoare în veci.

Ai Exţelenţii Tale prea plecaţi,

Aleco Argiropulo Postelnic, Johann Vladoiano Klotzer, Constantin Klotzar, Aleco Samorkassi Clotzer, Johann Mavrodooglu Kaminar, Stefan Lacostiano Stolnic, Costachi Teohar Serdar, Polihroni Costa Petru Serdar, Costandin Lasar Serdar, Demeter Babiano Slotzer, Johann Gimpitziano Pitar, Gligorio Kalinesco Pitar, Costandin Socotiano Medelnitziar, Triiantafil Ageli Slotziar, Tito Bentzesco Serd., Petrache Obediano serdar[1].

III.

Copia ad nrm. 622, 821.

Votre Eccellence,

Ayant reçu la lettre de Votre Eccellence du 18 sept. passé, nous nous empressons de vous faire connaître qu'ajoutant pleinement foi aux assurances qu'Elle a daigné nous y donner, relativement aux affaires politiques de notre patrie, et ayant eu aussi les mêmes assurances de la part de Monsieur de Tartler, comte de la nation saxonne, lequel a bien voulu nous communiquer une lettre que Sa Majesté l'Empereur d'Autriche vient de lui adresser à ce même égard, nous nous sommes resolus de retourner à l'aide de Dieu en Valachie le plus tôt que possible.

D'ailleurs, nos terres et nos maisons ayant été ravagées et se trouvant encore occupées par des troupes turques, il nous est

[1] Semnăturile luate tot după cererea făcută în limba germană.

de toute impossibilité d'emmener avec nous nos familles. Ainsi, étant obligés de les laisser ici, nous prions trés humblement Votre Eccellence de donner ses ordres à la police de cette ville, afin que durant notre absence elles ne soient inquiétées par personne, et nullement forcées de changer de séjour, jusqu'à ce que nous venions les reconduire à nos foyers.

Quant aux insurgés, qui ont servi sous les ordres de Théodor et d'Ipsilanti et qui se sont sauvés en Transylvanie, nous avons l'honneur d'assurer Votre Eccellence qu'il s'en trouve encore un très grand nombre dans cette ville et ses environs, et ce qui nous fait le plus apprehender, c'est de voir qu'on leur a même rendu leurs armes. Aussi avons-nous été informés que plusieurs d'entr'eux, formant de petites bandes de 7 à 8 hommes, se sont nouvellement glissés dans des villages de Valachie, d'où, après avoir battu des employés publics, ils ont enlevé les caisses des communes. C'est pourquoi nous prions très respectueusement Votre Eccellence de vouloir bien faire executer, le plus tot que possible, les ordres de Sa Majesté Imperiale à l'égard de ces gens-là, afin que nous soyons à l'abri de leurs courses, et que les troupes turques ne trouvent plus de motifs pour marcher à leur poursuite, ce qui ne produirait que de nouveaux malheurs à notre patrie.

Enfin nous ne saurions nous empêcher d'assurer Votre Eccellence que les bienfaits dont Sa Majesté Imperiale a très gracieusement daigné nous combler dès le moment de notre arrivée dans cette province de son empire, sont trop profondement gravés dans nos coeurs pour ne pas nous obliger à supplier Votre Eccellence d'être auprès de Sa Majesté l'interprête des sentiments de la plus profonde gratitude et soumission qui nous animeront jusqu'au terme de nos jours, pour la très-auguste personne.

Que Votre Eccellence agrée aussi en même temps nos très-humbles remerciments de la constante protection qu'elle a eu la bonté de nous accorder jusqu'ici et la declaration du plus profond respect avec lequel nous sommes de

Votre Eccellence

les humbles et très-obeissants serviteurs,

Les boïards de la Petite Valachie.

Hermanstadt, le 13 octobre 1821.

Încă un act de la Mihai Viteazul

publicat de **T. G. Bulat.**

În recenta mea cercetare în Arhiva oraşului săsesc Sighişoara, afară de actele destul de numeroase privitoare la satul românesc Daneş—acestea cu prilejul Unirii bisericeşti din 1700,—n'am aflat mare lucru, pentru vremurile mai îndepărtate. Totuşi, în cartoanele acestei arhive, păstrată în ordine şi cu multă atenţie —spre deosebire de aceia a Mediaşului, care este inabordabilă,— am găsit un original de la Mihai Viteazul. El este scris pe hîrtie, cu «iscălitura» marelui Voevod, şi poartă numărul de însemnare 526. Actul se referă la privilegiul Saşilor din Seleuşul Mare (Gross-Alisch), Prod (Pruden) şi Hoghilag (Halvelagen) de a lua sare din ocnele de la Odorheiu. Se dă în acest scop ordin tuturor funcţionarilor de a recunoaşte acest drept vechiu, neuitîndu-se a fi făcuţi atenţi nici Daniel Zalasdy, cît şi I. Keserü, «arendator decimarum nostrarum transilvaniensium». Este aici încă un exemplu de simţul de dreptate şi de respect pentru tradiţia fixată a Saşilor, din partea marelui Voevod.

I.

Nos Michael, Valachiae Transalpinae Vaivoda, Sacrae Cesareae Regiaque Maiestatis consiliarius, per Transilvaniam locumtenens ac eiusdem cis Transilvaniam partiumque ei subiectarum fines exercitus generalis capitaneus, etc.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis quod nos ex significatione universorum inhabitatorum possessionum nostrarum saxonicalium Seoleos, Proodu et Hodvilagh vocatarum pertinentium intelleximus ipsos, ex consuetudine antiquitus introducta, liberam semper a memoria hominum habuisse facultatem salisfodina nostra Udvarheliensium tanquam vicinorum citra ullam quorumvis interpellationem utendi. In qua ipsorum consuetudine quo in posterum etiam, uti antea, illibate conservarentur, neque temere per quospiam, contra hanc ipsorum consuetudinem, ad usum salis alterius cuiuslibet fodinae cum maximo ipsorum detrimento cogerentur. Quorum supplicatione tanquam iusta et legitima gratiose admissa, vobis universis et singulis Magnificis, Egregiis, Nobilibus, Comitibus, Vicecomitibus et Iudicibus nobilium quorumcum-

que Comitatuum, Capitaneis, Praefectis, Provisoribus, Castellanis arcium ac camerarum et Praefectis quarumlibet salisfodinarum nostrarum ac aliorum quorumvis locorum officialibus, Tricesimatoribus, Teloniatoribus pontium, passuum, vadorum viarumque custodibus, ittem prudentibus et circumspectis Magistris civium, Iudicibus, villicis et iuratis civibus quarumcumque civitatum, opidorum, villarum et possessionum, cunctis etiam aliis quocumque officio, dignitate et praefectura fungentibus, eorumque vicis gerentibus, ubivis in ditione nostra constitutis et commorantibus, signanter vero Egregiis Danieli Zalasdi, capitaneo sedis nostrae siculicalis Udvarhely, ac Ioanni Keseru, arendatori decimarum nostrarum transilvaniensium modernis, futuris quoque, praefatos incolas dictarum possessionum Seoleos, Proodu et Hodvilagh in praedicta eorum consuetudine usuque salis udvarheliensis conservare neque eosdem propterea in personis, rebus et bonis quibusvis turbare, damnificare et molestare praesumatis, nec sitis ausi modo aliquali. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibentibus restitutis. Datum Albae-Iuliae, die vigesima tertia mensis [lipsă], anno Domini millesimo sexcentesimo.

Io Mihail Vod[ă].

Pecete aplicată † Io Mihail...; corbul sus, în centru două chipuri cu arborele cunoscut.

O scrisoare de recomandație a lui Lamartine pentru un boier din Moldova

publicată de **Sever Zotta.**

În anul 1846, boierinașii din județul Vasluiu reclamînd la Sfatul Administrativ drepturile «căpătîerilor»[1], „au vorbit cu atingere asupra miniștrilor“ și „au fost dați afară“. „Pe la amiază au și alergat Neculai Istrati[2] la Logofătul Iorgu Ghica, ce era ministru, vrînd, pe de o parte, să se îmbuneze către el, ca spion ce era, și, pe de alta, către Vasluieni și i-au spus că Vasluienii pînă dimineață au să aducă tot ținutul în Iași să calce Curtea și să bată pe miniștri pe uliță și că să trimeată să-i poftească la el, să-și ceară iertăciune[3]“.

---

[1] Oameni cari din causa sărăciei sau a meseriei erau scutiți de corvadă.
[2] Cunoscutul anti-unionist.
[3] Păharnicul Sion, *Arhondologia Moldovei*, p. 300.

Între boierinaşii răzvrătiţi se afla şi Postelnicul *Toderiţă Răşcanu* (n. 1813, † 1867)[1], fiul Marelui Vornic Iordachi, care, împreună cu Ioniţă Sandu Sturza, fostul Domn, a făcut parte din deputaţia trimisă la Constantinopol în 1821 pentru alegerea unui Domn pămîntean. Guvernul, sprijinit de consulul rusesc, reacţionă energic, şi Rîşcanu, găzduit de Istrati, fugi, după sfatul lui, întâiu la N. Ghica-Comăneşti, apoi în Ardeal, iar de acolo la Paris, unde a stat până la 1848, cînd, „înştiinţîndu-se de tulburarea de aici, s'a dus la Ţarigrad"[2].

La Paris, Rîşcanu, care stăpînia limba francesă, om cult, bun patriot[3], de şi anti-unionist, fire aprinsă, întră în relaţii cu partidul *„démocrate-conservateur"*, care, de altfel, bine intenţionat din punctul de vedere naţional, duse fatalmente la republica din Februar 1848. La 24 Februar unul dintre şefii mişcării, cari n'au voit republica şi au fost împinşi spre ea, marele poet Lamartine fu numit membru al Guvernului provisoriu şi ministru de Externe. În calitatea aceasta dăduse el lui Toderiţă Rîşcanu următoarea scrisoare de recomandaţie :

„Monsieur,

„M. Theodore Rechkano, gentilhomme moldave, a passé dix-huit mois en France. Il y a vécu dans de nobles études et de généreuses amitiés. Il laisse en partant des regrets à tous ceux qui l'ont connu. Je suis heureux de le recommander à votre particulière sympathie. Il se réjouira de son côté, je n'en doute pas, après avoir quitté la grande nation, de retrouver auprès de vous une autre France. Je le confie, Monsieur, à votre intérêt le plus bienveillant. Paris, le 1 avril 1848. Lamartine."

Adresa: *„Monsieur —, consul à Iassy, Moldavie"*[4].

---

[1] Ghibănescu, *Surete*, X, pp. CXVII şi CLXX.

[2] Sion, *l. c.*

[3] „Nu înţeleg Măria ta", scrie el, „care să fie greşeala mea? Ce am făcut de ai pornit această prigonire asupră-mi? Cugetul îmi spune că sînt nevinovat, pentru că totdeauna n'am urmat decît îndemnurile lui, de a iubi adevărul, a respecta pravilele, a sluji aproapelui mieu", etc. (Ghibănescu, *o. c.*, p. CXXIII).

[4] Originalul în hîrtiile d-lui T. A. Rîşcanu, Buhăieşti, Vasluiu.

Mormîntul lui Constantin Brîncoveanu

Misterioasa criptă în care odihniau oasele nenorocitului Constantin Brîncoveanu Vodă, a rămas multă vreme necunoscută istoriei noastre. Se ştia că trupul lui fusese zvîrlit în mormîntul de ape al Bosforului şi s'a crezut că perise acolo pe veci. Tragedia atingea astfel o culminaţie patetică în care arta se suprapune exact realităţii, încununînd cu florile duioşiei acel

...mormînt făr'de noroc
Şi fără de prieteni...

Cu puţin înaintea războiului, în 1914, taina începe să-şi desvăluiască adîncurile. D. Virgil Drăghiceanu, asiduul cercetător al trecutului, descifrînd înscripţia unei candele de argint de la biserica Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti, ajunsese la conclusia logică şi fermă că în acea biserică se află mormîntul postum al marelui Voevod [1]. Candela atîrna de un suport în firida unei ferestre, în partea dreaptă a bisericii. Jos, o lespede tombală, mare, cu chenar înflorit şi săpat adînc, cu stema ţerii în partea superioară, moartea cu coasa în mîni, nu confirmă şi nici nu infirmă înscripţia candelei, întru cît nu avea nicio slovă drept epitaf. Ca ultim amănunt, candela fusese găsită de d. Drăghiceanu în altă parte a bisericii şi restabilită în posiţia de mai sus bănuită iniţială. Inscripţia era, însă, elocventă:

„Această candelă, ce s'au dat la Sfeti Gheorghe cel Nou, luminează unde odihnesc oasele fericitului Domn Constandinŭ Brîncoveanul Basarab Voevod, şi iaste făcută de Doamna Mării Sale, Maria, carea şi Măria Sa nădăjduiaşte în Domnul, iarăşi aici să i se odihnească oasele. Iulie în 12 zile, leat 7228=1720 "[2].

De şi pare suficientă şi evidentă, interpretarea dată acestei inscripţii a variat. Întru cît niciun document contemporan, sau orice alt izvor nu menţiona aducerea rămăşiţilor lui Brîncoveanu şi îngroparea lui aici, unii au crezut că avem în faţă un cenotaf, ce nu s'a învrednicit, din vitregia vremurilor, să-şi primească

[1] Cf. V. Drăghiceanu, *Mormîntul lui Constantin Brâncoveanu Basarab Voevod*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", VII (1914), pp. 110-125, unde e dată şi bibliografia chestiunii.

[2] *Ibid.*, p. 122.

vre-odată domneştile şi chinuitele oase [1]. Cuvintele *„luminează unde odihnesc oasele“* se interpretau ca o intenţie a Doamnei Marica de a le inhuma acolo, atunci cînd le va putea aduce din insula Chalki, unde se bănuia a fi înmormîntate. Nicăieri şi de nimeni, însă, nu se menţiona aducerea lor, şi această ciudată lipsă de mărturii convergente dădea o aparenţă riscată concluziilor îndreptăţite ale d-lui Drăghiceanu. Acesta era stadiul chestiunii. Un document, însă, publicat de d. N. Iorga în 1903 [2], trecut neobservat, vine ca singura mărturie convergentă care pune capăt oricăror nesiguranţe şi suposiţii. E o mărturie din 1742 a unui nepot al Brîncoveanului, de unde se străvede clar autenticitatea înmormîntării lui Vodă-Brîncoveanu în biserica Sf. Gheorghe Nou, şi nu numai a lui, ci şi a Doamnei Maria şi a întregului neam brîncovenesc. Extragem :

„...eu Constandin Basarab Brîncoveanul biv Vel Stolnic, carele nepot de fiu sînt al fericitului întru pomenire Constandin Basarab Brîncoveanul Voievod,... am închinat şi am afierosit la sfânta mănăstire de aici din Bucureşti, unde să cinsteşte şi să prăznueşte hramul sfîntului şi purtătorului de biruinţă marile mucenic Gheorghie, moşiia ce să cheamă Puturoasa din sud Olt... Care moşie îmi iaste şi mie din cele rămase de la fericitul întru pomenire moşul mieu Costandin-Vodă Basarab, *la care sfânt lăcaş nu numai ctitor desăvărşit este, ci şi oasele fericiţilor întru pomenire moşilor şi a tot neamul nostru sînt astrucate acolo“*.

Astfel, la douăzeci şi doi de ani după aşezarea candelei de argint de către Doamna Marica, se păstra la urmaşi evlavia pentru mormîntul acesta, întemeiată pe o tradiţie sigură şi recentă, mai ales că nepotul de fiu, ce face dania, văzuse cu ochii săi îngrozitoarea dramă din care abia a scăpat şi luase parte, de sigur, la reinhumarea unchiului său. Ba, mai mult, dusese la groapă în aceiaşi biserică şi pe Doamna Maria, căci numai astfel înţelegem expresia *„...oasele... moşilor“*. Din nenorocire, la biserica Sf. Gheorghe Nou nu s'au păstrat decît două sau trei pietre tombale [3],

[1] *Ibid.*, p. 125.

[2] Un extras succinct în *Studii și documente*, V, p. 195-6. Documentul se află în bogata archivă a principelui C. Basarab Brâncoveanu, de unde îl transcriem mai departe în întregime.

[3] Lingă mormîntul lui Brâncoveanu e al ginerelui său, Manolache Lambrino.

între care și cea atribuită lui Constantin Brîncoveanu, căci altfel am avea la îndemînă cu ușurință criptele unde odihnește întreagă ctitoria brîncovenească. De sigur reclădirea din veacul al XIX-lea va fi îndepărtat multe lespezi funerare, dar săpăturile ce s'ar face, și pe care le dorim cît de curînd, vor desveli mormintele ascunse. E oare mormîntul lui Brîncoveanu supt lespedea fără inscripție, sau altundeva ? Fără îndoială, căci nici Doamna Maria, nici urmașii n'au cutezat să sape inscripția pe un mormînt cu atîtea tribulații, întru cît, țara găsindu-se supt un regim politic nenorocit, se temeau pururi de urgia Turcilor împotriva a tot răbdătoarelor moaște. Cu vremea, după cel din urmă Brîncovean, și tradiția orală se va fi pierdut. Considerînd și argumentele d-lui Drăghiceanu [1], orice contestare e inutilă, cu toate că documentul amintit – într'o copie din 1835, de a cării autenticitate nu avem motive să ne îndoim – nu precisează cît am fi dorit noi să știm. Dar nici nu putea spune mai mult un act de danie. De la alte izvoare, ce de sigur vor apărea treptat și, mai ales, de la eventualele săpături așteptăm întregirea știrilor despre monumentul pios. Iată acum și documentul în întregime:

„De vreme ce toate facerile de bine și milosteniile, nu numai că sînt lăudate și lui Dumnezeu plăcute, ci cu adevărat sînt de folosul sufletului și de mîntuire vrednice, neîndoit iaste și mai ales când să fac spre ajutorința sfintelor și dumnezeeștilor mănăstiri și biserici, că sănt mai fericite și mai folositoare sufletului, și încă mai de mult folos sănt când să fac la sfinte mănăstiri și metohuri ale prea-sfîntului și de viiață priimitor Mormînt al Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Hristos, la care toți pravoslavnici creștini datorie au neapărată ca să alerge fieștecarele și din bună voe și cuget al inimi să ajute, după a sa putere, din cele cu care l-au miluit marile dătător și milostivul Dumnezeu. Dreptu aceia dar și eu, Constandin Basarab Brăncoveanul biv Vel Stolnic, carele nepot de fiu sănt al fericitului întru pomenire Constandin Basarab Brăncoveanu Voievod, din dumnezeiasca răvnă socotit-am și de a mea bunăvoință m'am îndemnat de am închinat și am afierosit la sfănta mănăstire de aici din București, unde să cinstește și să prăznuește hramul sfăntului și purtătorului de biruință, marile mucenic Gheorghie,

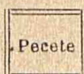
---

[1] *O. c.*, p. 125,

moşiia ce să cheamă Puturoasa din sud Olt, însă stănjini 1815 şi cu viile de acolo din hotar pănă în hotar, dupre cum arată zapisile de cumpărătoare. Care moşie îmi iaste şi mie din cele rămase de la fericitul întru pomenire moşul mieu Costandin-Vodă Basarab, la care sfănt lăcaş nu numai ctitor desăvîrşit este, ci şi oasele fericiţilor întru pomenire moşilor şi a tot neamul nostru sănt astrucate acolo. Care mănăstire este închinată la sfîntul şi de viiaţă priimitor Mormănt al Măntuitorului nostru Isus Hristos, ca să fie aceştii sfinte mănăstiri moşie ohavnică în veci pentru chiverniseala sfinţilor părinţi ce să vor afla după vremi la acestu sfănt lăcaş şi mai multu pentru ajutorul sfăntului şi de viiaţă priimitor Mormănt, iar moşilor şi noo cu tot neamul nostru veşnică pomenire.

Întărit-am dar daniia aceasta cu această adevărată de noi iscălită şi dată carte, dănd şi toate zapisile cele vechi de cumpărătoarea aceştii moşii la măna cuviosului egumen al aceştii sfinte mănăstiri, chir Anthim, ca să o stăpănească sfînta mănăstire cu bună pace de către tot neamul nostru. Şi, cănd s'au făcut această danie, s'au aflat aici în ţară şi prea fericitul Patriiarhu al sfintei cetăţi Ierusalimul, chir Parthenie. Aceasta scriem.

20 Iulie, leat 7250 [=1742].



Costandin B. Brăncoveanul biv Vel Stolnic.
Iordache Creţulescul Vel Dvornic, mărturie.

Copiie întocmai după cea adevărată.
(ss) Anastase Moscu.

1835, Fevruarie 14.

Încheind, ţinem să amintim că revelatoarea candelă se află acum la Ministeriul Artelor. Înţelegem ca obiectele de preţ, interesînd trecutul nostru, să fie adunate şi păstrate cu pietate, dar, iarăşi, nu se pot desbrăca atîtea lăcaşuri de podoabele lor, lăsîndu-le pustii şi văduvite. Comisiunea Monumentelor Istorice, care le colectează, are prin aceasta datoria de a lăsa o copie exactă acolo unde nu mai poate rămînea originalul, pentru ca imaginea lui să vorbească pururi tuturor, în înfăţişarea şi la locul unde dintru început s'a fost orînduit.

Emil Vîrtosu.

Un Voevod al Moldovei în poesia populară ucrainiană

Dintre operele, care au făcut renumele poetului german Frederic Bodenstedt face parte şi colecţia de poesii populare ucrainiene, publicată supt titlul: *„Die poetische Ukraine“*[1]. Între ele găsim şi următoarea: *„Vom Kosaken Vaida“* [2], care evident se referă la un Domn al *Moldovei*.

„In Veresteschek der Stadt, der berühmten Stadt,
Trinkt Vaida an Meth und Brauntwein sich satt;
Und nicht wenig trinkt Vaida: in Einem fort
Zecht er zwei Tage, zwei Nächte dort.
Schickt der Sultan der Türken Gesandte hin,
Lässt einladen Vaida, soll zu ihm ziehn:
„Und grüss' dich, Vaida, berühmter Held!
Sey mein treuer Vasall du im Frieden und Feld,
Und sollst die Prinzessin, meine Tochter, frei'n,
Sollst Herr der ganzen Ukraine seyn!“
„Verflucht, Sultan, ist der Glaube dein,
Und hässlich, Sultan, die Haiducken zur Stell:
„Auf! fangt diesen Vaida und bringt ihn mir schnell!
Ergreift diesen Vaida und bindet ihn,
Und hängt ihn bei der Seite an den Baum dorthin!“.
Und der viel kühne Vaida in Einem fort
Hängt er zwei Tage, zwei Nächte dort.
Und baumelt dort Vaida, das [3] ihn verdross,
Und er sucht mit den Augen sein schwarzes Ross;
Und hängt dort Vaida vom Baume herab,
Und er sucht mit dem Blick seinen jungen Knapp:
— Du mein junger Knappe! auf, eile schnelle,
Und bring meinen strammen Bogen zur Stell,
Meinen Bogen und meinen Köcher hol',
Meinen Köcher mit spitzen Pfeilen voll!

[1] *Eine Sammlang kleinrusscher Volkslieder, ins Deutsche übertragen von Friedrich Bodenstedt*, Stuttgart-Tübingen, Cotta, 1845.
[2] Pp. 115-117 (achte Duma).
[3] *Sic*.

Mein Auge erspäht drei Tauben von fern,
Davon schöss' ich eine für den Sultan gern,
Die zweite soll der Sultanin seyn,
Die dritte dem holden Töchterlein!

Und er spannt seinen Bogen — der erste Pfeil fliegt,
Und todt der Sultan im Blute liegt;
Trifft der zweite die Schulter der Sultanin,
Fährt der dritte durch's Haupt der Tochter hin.

Und dank dir, Sultan, dass ich gehängt!
Hätt est wissen sollen wie man Vaida fängt.
Hätt es ihm sollen den Kopf absägen,
Seinen Leichnam in tiefe Erde legen,
Mit Geld bestechen seinen treuen Knappen,
Auf die Seite schaffen seinen schwarzen Rappen!

Nota autorului: „Vaida ist ein in der Geschichte Klein-Russlands ganz unbekannter Name. Einige sind der Meinung, dieses Lied beziehe sich auf den polnischen Fürsten Dymitri Wisznowieski, welcher von Stephan IV. [1]) Hospodar der Moldau nach Konstantinopel geschickt, dort unter Soliman II. eines ähnlichen Todes starb.

H[err] Maximowitsch, dessen Sammlung ich dieses Lied zu verdanken habe, ist der Meinung es beziehe sich auf die Begebenheiten des Jahres 1674 und mit dem türkischen Sultan sey Mohammed IV. gemeint".

Înclinăm şi noi spre părerea acelora cari cred că substratul istoric al poesiei este moartea tragică (1568) a pretendentului Dumitraşco Vişnievieţchi (Wiszniewiecki), nepotul de fiică al unui Ştefan-cel-Mare, şi a „cumnatului" lui, „Pisacenski porușnicul" (de fapt Florian *Piasecki* [2]) şi cumnat îndoielnic, întru cît nu-l vedem trecut pe spiţa neamului [3]). Legenda s'a brodat în jurul impresionantei morţi prin săgetare a îndrăzneţilor aventurieri, numai că rolurile istorice sînt *inverse*, precum relatează cronica: „Deci Împăratul a poruncit de au pus în cîrlige, de spre Galata, pre Vişnoveţchi şi pre Pisacenschi; şi acolo au trăit până

[1]) Recte: VII Tomşa.
[2]) Niesiecki, ed. Bobrowicz, VII, p. 280, după Bielski, fol. 614.
[3]) Wolf, *Kniaziowie litewsko-russczy*, p. 576.

a treia zi cu multe *sudălmi* şi *ocări spre Mehmet*. Mai apoi Turcii, ca într'o proaşcă săgeṭau într'înşii, de-i implură de săgeţi. Şi aşa şi-au săvîrşit viaţa[1]." (Nu ştim la care „evenimente" din 1674 face alusie Maximovici: desastrul Turcilor la Hotin avu loc în 1673.

Sever Zotta

Ultima ştire despre Constantin Şerban Voevod

Un text maghiar dintr'o scrisoare din 1674, Maiu 24, l-a făcut pe d. I. Minea să presupună că emigratul, întâiu în Ardeal, apoi în Polonia, Constantin Şerban Basarab, Domn al Ţerii-Româneşti (1654-1658) şi al Moldovei (iarna 1659 şi 1661), a murit înaintea datei scrisorii. Cum Miron Costin, în scrierea sa *„Chronika ziem moldawskich y multanskich"*, spune că fugarul se află încă în viaţă în Polonia, era naturală conclusia că scrierea era anterioară datei sus menţionate. O scrisoare din 1679, 24 Novembre, a fostului Domn fu pusă la îndoială, dacă nu în ce priveşte autenticitatea, cel puţin în ce priveşte cetirea datei.

D. P. P. Panaitescu, însă, a dovedit în ultimul nr. al acestei reviste[2] că Vodă Şerban era în viaţă, nu numai în 1675, dar şi în 1678, întru cît în contestata scrisoare din 1679 se referă la nepotul lui de soră, Şerban Cantacuzino, care se urcă în Scaun abia în 1678.

De şi chestiunea ni pare definitiv lămurită, credem că nu este fără interes să amintim că în 1913, într'un comentariu făcut unor documente publicate în revista noastră *„Arhiva genealogică"*[3], am menţionat existenţa unui document de la *„Constantin Voevod cu Doamna sa Nedelia, Hospodar al Ungrovlahiei şi al întregului mal al Dunării" din 1681, August 21*, prin care dăruiesc mănăstirei Sf. Onufreiu din Sawrow (cercul Nowi-Sambor) lemnul crucii Domnului, făcător de minuni.

Documentul, a cărui copie, scrisă cu litere ruseşti, ni-a fost dată, acum peste un şfert de veac, de către bibliotecarul rutean

[1] Kogălniceanu, *Letopisiţe*, I, p. 217. — Din Piasecki a făcut poate legenda pe acel „Knappe" (paj).

[2] Ianuar-Mart 1926, n-le 1-3, pp. 9-12.

[3] II, p. 198.

al mănăstirii greco-catolice din Buczacz (Galiţia), nu presintă tocmai interes istoric, dar în chestia discutată poate să aducă o nouă lumină, şi de aceia considerăm publicarea lui ca utilă. Traducerea lui, nu tocmai uşoară din causa straniei ortografii ruso-rutene, o datorim Direcţiunii generale a Arhivelor Statului de supt conducerea regretatului D. Onciul şi în special — credem — d-lui Stoica Nicolaescu.

„Cu mila lui Dumnezeu eu Constantin Voevod şi cu soţia mea Nedelea, Domn ţerii Ungrovlahiei şi a toată Dunărea.

Înştiinţare facem cu această carte a noastră anume următoarelor feţe duhovniceşti, preaosfinţitului Mitropolit, de Dumnezeu iubiţilor episcopi, prea-cinstiţilor arhimandriţi, a tot cinstiţilor egumeni şi tuturor oamenilor din cinul duhovnicesc şi mirenesc, că, aflîndu-ne la închinăciune în lăcaşul Sfîntului, preacuviosului Onufrie la mănăstirea Lavra, şi văzînd într'însa pe prea-cinstiţii fraţi călugări şi toată buna orînduire şi ascultare şi întru toate bine cinstita şi pravoslavnica credinţă, după cinul Sfintei Biserici de Răsărit, drept aceia, fiind şi noi cuprinşi de mare dragoste către acest sfînt lăcaş şi avînd la noi prin voia lui Dumnezeu prea-cinstitul dar al prea-sfîntului şi de viaţă dătătorului lemn al Domnului, mărturisitor de multe minuni, şi care lemn sfînt a arătat prin sine minunea învierii de la moarte la viaţă pe locul vestit, el trebuie să fie pus de-a pururea întru laudă şi spre închinăciune în totdeauna la cîntarea dogmelor bisericeşti şi la aducerea a tot sfintelor şi dumnezeieştilor taine, ca un înalt şi prea-sfînt dar. L-am dăruit, cînd milostivul Dumnezeu ne-a învrednicit şi pe noi să fim înşine la acest sfînt lăcaş, cel mai sus numit, cu hramul prea-cuviosului Onufrie, în anul şi luna mai jos date, într'o zi de Duminecă, am trimes acest lemn prea-sfînt şi dătător de viaţă dinCruce a Domnului, pe care l-am oferit, l-am dat şi l-am dăruit de vecie lăcaşului mai sus pomenit, dorind pentru aceasta a se face rugi pentru noi întru Domnul pentru iertarea păcatelor şi pentru sănătatea noastră trupească şi sufletească. Iar, dacă cineva din cinul duhovnicesc şi mirenesc ar cuteza să ridice din acest lăcaş prin vre-un mijloc omenesc şi supt orice pretext să-l înstrăineze, să-l imparţă, sau să-l dea la alt lăcaş, să nu fie volnic, ci numai în casul de pedeapsă dumnezeiască asupra

acestui lăcaş de se va prileji robire de către spurcaţii Agareni sau din causa răzmiriţii făptuirilor de rele şi de răzvrătire, numai atunci e volnic, se poate ridica de către bine-cinstitorii părinţi din acest lăcaş şi duce într'alt lăcaş bine cinstitor şi de pace, iar după linişte să fie din nou adus întreg la acelaşi lăcaş. Iar într'alt cas oricine va îndrăzni să-l iea, sau să-l împarţă, să fie blăstămat de cei 318 sfinţi părinţi de la Niceia şi să aibă împărtăşire cu Iuda, carele din lăcomie pentru bani a vîndut pe Hristos Jidovilor, cari l-au răstignit pre acest lemn. Şi să fie blăstămat întru acest veac şi în cel ce va să fie. Iar cei ce cu evlavie se închină acestui lemn de viaţă dătător din acest sfînt lăcaş, să aibă a primi de la Dumnezeu mîntuire prin rugile lor şi toată vindecarea durerilor prin bunătatea lui Hristos Dumnezeul nostru, carele pe acest sfînt lemn cu trupul său pentru noi a suferit şi a căruia slavă este întru Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh, în veci, amin.

Dată în lăcaşul prea-cuviosului Onufrie la lavra Schitului Nou, în anul 1681, August 21.

Constantin Voevod." (L. P.)

Un document necunoscut privitor la Dan al II-lea

În anul 1910 a apărut în editura Academiei maghiare volumul întâiu, cuprinzînd regestele actelor vechi dintre anii 1319-1501, aflătoare în arhiva oraşului Bartfa. Autorul, dr. Bela Iványi, dă în original părţile mai importante, ori chiar scrisori întregi. Se găsesc cîteva care se referă la trecutul nostru.

Avem o scrisoare care cuprinde o ştire despre Dan al II-lea, Domnul Ţerii-Româneşti. Iat'o:

„Venerabilis ac religiose vir, frater noster carissime. Recepimus literas e. v. f. per familiarem vestrum Gasparem nomine nobis delatas, quarum contenta clarius intelleximus et responsum ad easdem in litteris fratris nostri domini Petri episcopi agriensis intuendo videre poteritis. Preterea tamen e. v. f. audimus pariter constitui in Symigio in medio bonorum vinorum, ubi per vos serenissimo domino nostro regi vina eligere velitis et inter cetera nos de eisdem participem faciatis et quecunque nobis dare volueritis, vellemus ea per vos in via plana deduci

facere ad Gerenczer. *Ceterum percepimus quomodo inclitus Dan waivoda Turcorum multitudinem percussisset, sed veraciter v. f. ea intimare non possumus, cum per certas literas aliquorum de hoc avisati non existamus.*

Audivimus etiam quod domina nostra regina de Samaria gressos suos versus Tata arriperet, sed dum et quando hoc fiet, ignoramus. Datum in Mwr, die dominico proximo ante festum beati Galli confessoris, anno, etc., XX-o. etc.

Stephanus de Rozgon, iauriensis, albensis et bakoniensis, etc. comes, necnon gubernator episcopatus vesprimensis."

Adresa: „Venerabili ac religioso viro domino Nicolao, Dei gratia abbati monasterii Sancti Martini Sacri Montis Pannonie, fratri nostro carissimo".

Dan, alungat fiind de pe tronul Munteniei de către Radu Prasnaglava, recîştigă Domnia la sfîrşitul anului 1422 [1]. În cursul anului 1423 se ciocni în mai multe lupte cu Turcii la trecătorile Dunării, avînd cu sine ajutoare ungureşti. Păgînii, ocupaţi fiind şi în alte părţi, cerură de la Sigismund pacea, care se şi încheiè pe timp de doi ani, dar Împăratul voià numai să cîştige vreme ca să poată face pregătiri pentru un nou războiu. În toamna anului 1424 întări cetatea Severinului şi alte fortăreţe de la hotar, dar deocamdată rămase în defensivă. Atunci Turcii, prinzînd curaj, în anul următor porniră din nou spre Țara-Românească cu pretendentul Radu Prasnaglava. Deci Sigismund însuşi coborî spre Miazăzi, căci la 16 August îl vedem petrecînd în Orşova. De-o parte trupele regale supt conducerea lui Pippo, iar de alta Romînii cu Dan au opus Turcilor o resistenţă îndîrjită la vadurile Dunării [2]. În toamna anului 1425 Dan cîştigă, cu ajutorul ardelean de supt conducerea Voevodului Nicolae Chaak, o biruinţă strălucită asupra Turcilor. Izvoarele cunoscute ni îngăduiau să punem această victorie înainte de 20 Octombre [3]. Documentul nostru arată mai precis că lupta a avut loc înainte de 14 Octombre, în preajma acestei date.

În aceiaşi colecţie se mai găsesc două scrisori care pome-

[1] I. Minea, *Principatele romîne și politica orientală a Împăratului Sigismund*, pp. 173-4.

[2] N. Iorga, *Geschichte des osm. Reiches*, I, p. 391.

[3] Minea, *o. c.*, p. 177.

nesc de Romîni. Una e a lui Vladislav, regele Poloniei, către senatul oraşului Bartfa şi spune următoarele:

„Ad nostram nostrorumque baronum pervenit notitiam quomodo vos quendam *Valachum* falsarium monete regni nostri in captivitate et detentione haberetis. Quare requirimus vos et hortamur quatenus contra dictum falsarium se velitis promtos reddere et paratos, ipsumque secundum ipsius demeritis punientes, prout iura dictant, ut amodo de talibus excessibus se intromittere non valeat. Et, siqui sunt et forent qui sibi consilia, auxilia et necessaria in dictis falsificationibus administrarunt, de ipsis consules civitatis nostre cracoviensis lacius velitis informare.

(Cracovia, 20 Septembre 1435.)

Al doilea act e o scrisoare a lui Emeric Zápolya, dată din Sepesvár, la 26 Mart 1472, către Sfatul oraşului Bartfa, rugîndu-l să nu deţină şi persecute pentru datoria lor veche pe spionii romîni *Buda* şi *Myhna* şi soţii lor: „(quos) in rebus Serenissimi domini nostri regis versus Poloniam in exploratione et aliis causis convenientibus sepissime modo consuevimus mittere, nam ipsi experti sunt illis metis Polonie".

Sînt interesante aceste documente dintre care unul vorbeşte despre un Romîn falsificator de monede polone, iar al doilea despre nişte Romîni din Ungaria cari stau în slujba regelui în calitate de spioni către regatul Poloniei. Cel d'intâiu pare a fi fost supus polon, iar despre cei din urmă ni se spune că ei cunosc bine hotarele Poloniei şi că au de plătit o datorie veche oraşului Bartfa. Acest fapt arată că ei sînt dintre Romînii cari, emigrînd spre Nord, au ajuns până prin Galiţia şi Moravia şi că în veacul al XV-lea îşi păstrau încă naţionalitatea.

Victor Motogna.

O scrisoare de la negustorii din Târgovişte către Sibiieni

de **T. G. Bulat**

Scrisoarea ce înfăţişăm am aflat-o în pachetul no. 193—varia —al secţiei de manuscrise din Biblioteca Bruckenthal din Sibiiu. Negustorii din Târgovişte, într'o vreme cînd Voevodul ţerii se pare că nu se gândia prea mult la dînşii, sau poate la o dată cînd ei erau destul de conştienţi de rostul breslei lor, cer

prin aceasta permisie Sibiienilor să poată sta cu marfa lor în cetate trei zile. Să li se iea vama şi apoi să li se dea voie să meargă în ţara Craiului, să-şi vîndă «marha». Ei vor veni cu «marhă» multă din Ţara Turcească şi vor face cetăţii «într'un an 20 de mii de florinţi». Aşteaptă din partea Saşilor „carte cu jurămînt". Scrisoarea este nedatată; hîrtia este turcească, deci fără filigran. Ductul scrisului e însă identic cu facsimilele dat de Hasdeu, în *Columna lui Traian*, anul al IX-lea, noua serie, III, p. 236. Această asămănare izbitoare, cît şi limba ei, ne obligă a o fixa în prima jumătate a sec. al XVII-lea. Frîntura de pecete, pe ceară verde, confirmă zisa diaconului Paul de Alep: «E de observat că în Moldova şi Ţara-Românească obiceiul vechiu nu permite nimănui, şi nici nu ar cuteza cineva, să sigileze o scrisoare cu ceară roşie; aceasta fiind prerogativa numai a beilor: ceilalţi sigilează cu ceară *verde*" (trad. Cioran, p. 84).

* * *

Scris-am noi neguţătorii diîn Tărgovişte la ai noştri cinstiţi şi de Dumnezău măriţi, la toţi domnii di această cetate de Sibiiu, sănătate şi pace să vă trimeaţă Domnul Dumnezeu. De asta vă rugăm să avem slobozie deaca vom veni cu povara în cetatea domnii voastre, voi să ni luaţi vama şi să ne ţăneţi în cetate în trei zile; de aici să ne sloboziţi să eşim din cetate afară în ţara Măriei Lui Craiu, să ne vendem marha. Să nu ascultaţi domnia voastră de 2, 3 boltaşi ce opresc neguţătorii şi nece-l cumpără negoţul, nece-l lasă să iasă afară, să-şi vănză negoţol. Ci, de veţi face aşa, să ne sloboziţi să eşim să ne vendem negoţul în ţara Mării lui Craiu, voi să faceţi carte cu jurământu să ne trimeateţi, noi să venim toţi cu marha multă di în Ţara Turcească, de la Ţarigrad. Aşa să ştiţi cum vom face dobandă cetăţei într'u anu de 20 de mie de florinţi. Ci ne rugăm domnia voastră să întraţi la svatu să ne trimeaţă carte, să ştim şi noi ce vom face — I in să veslit, amin.

† La ai noştri cinstiţi domni de cetatea Sibiiului şi la toţi părgarii buni şi înţelepţi.

(Rest dintr'o pecete pusă pe ceară verde.)

Boieri pribegi din Țara-Românească în Ardeal

Războiul ruso-turc din anii 1768-1774 prefăcuse principatele romîne într'un adevărat teatru de războiu. Înaintările și retragerile armatelor rusești și turcești și luptele între ele avură ca urmare pustiirea ținuturilor, răspîndirea ciumei și apăsări grele asupra populației, care se vedea de multe ori silită să apuce drumul pribegiei.

În toamna anului 1769 ocupară armatele rusești principatele, și atunci boierimea, nemulțămită cu dominația otomană hrăpăreață, trecu de partea Rușilor, sperînd că aceștia vor putea păstra supt ocrotirea și supremația lor țerile românești și că vor introduce un regim mai drept. Înfuriat de această trădare, Sultanul îi scoate pe boieri și pe toți locuitorii din principatele românești de supt scutul legilor [1]. În primăvara anului 1770 recuceresc Turcii pentru scurt timp Țara-Românească [2], și atunci mulți boieri sînt nevoiți să fugă de urgia și răzbunarea turcească și să caute adăpost în Ardealul învecinat. Referitor la fuga boierilor rusofili se află în Arhivele Statului din Cluj un document scris în limba latină [3], emis la 2 Iunie 1770 de Guvernul din Sibiiu către primăria din Cluj, prin care-i aduce la cunoștință că va trebui să adăpostească un număr de boieri refugiați din Țara-Românească. Documentul acesta are o anexă care conține numele boierilor, numărul soțiilor, al copiilor și al servitorilor, la un loc 219 persoane. Dau alăturat în traducere anexa documentului, menținînd ortografia lui cu privire la numele boierilor:

Conspectul familiilor aflătoare în carantinele din Timiș și Bran, cari din causa nesiguranței doresc să fie adăpostite în Cluj.

(N'am putut stabili dacă refugiații aceștia au fost de fapt găzduiți în Cluj. Cred că vor fi fost adăpostiți lîngă graniță, în împrejurimile Brașovului sau ale Sibiiului.)

---

[1] N. Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 22.

[2] *Ibid.*, pp. 29 și 31.

[3] Înregistrat supt n-rul 46.

Oraşul	NUMELE	PERSOANELE						
		Bărbaţi	Femei	Copii	Rudenii	Servitori	Servitoare	SUMA
C L U J	Mathe Virczulisku	1	1	2	—	7	—	11
	Constantin Slutseru	—	1	3	—	3	3	10
	lordaki Saraf	—	1	3	—	3	3	10
	Constantin Kapitan	1	1	3	—	2	1	8
	Sandul Pitar	1	1	4	—	6	6	18
	Pantazi Kapitan	1	1	3	—	4	3	12
	Maragda Tıraska Baniaska	—	1	1	—	3	3	8
	lordaki Krecsuleskul Medelniczer	1	1	2	—	4	4	12
	Marika Logofetu	—	1	2	—	5	4	12
	Dumitraki Zer Pretesan	1	1	2	—	1	1	6
	Anastasi Serdaru	1	1	2	—	3	3	10
	luonitza Szetinan Klutser	—	1	6	—	3	2	12
	Kostea et Kyriak Libskanu	1	1	2	—	3	2	9
	Ilinkutza Logofetului Gendescu	—	1	5	—	7	7	20
	Logofet Apostol	1	—	4	—	2	1	8
	Setraru Drugeneskul	1	1	4	—	3	3	12
	Filu Niegustoru	1	1	3	—	4	4	13
	Dumitru Kapitan de Arnauts	1	1	1	—	—	1	4
	Zamphir Klucseru	—	1	2	—	4	3	10
	Komis Todoraki	—	1	5	—	4	4	14
	Suma întreagă	12	19	59	—	71	58	219

Alt document emis de Guvernul din Sibiiu către primăria din Cluj, în ziua de 21 Iunie 1770[1], conţine ordinul ca locuitorii refugiaţi din principatele româneşti să fie bine supraveghiaţi şi corespondenţa lor controlată. Măsurile acestea se luau de sigur în urma intervenţiilor Porţii, care nu voià ca, boierii refugiaţi întreţinînd legături cu Ruşii, să se recunoască astfel pretenţiile ruseşti asupra ţerilor romîne[2].

Miltiade Cuparencu,
registrator la Arhivele Statului din Cluj.

---

[1] Înregistrat supt n-rul 53.

[2] Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, V, p. 352.

Dosarul unei Moşii Domneşti (Răcăciunii)

publicat de **Constantin I. Karadja.**

În arhiva mea de familie găsesc un dosar pe care l-am denumit al Răcăciunilor, după moşia principală de care este vorba în aceste pergamente şi hîrtii vechi şi îngălbenite, transmise din mîna în mînă prin familiile Cantacuzino şi Suţu, până ce-au ajuns acum în mînile mele.

Actele în chestie au fost, după cum reiese din conţinut, strînse într'un dosar cu ocasia unei pîre în anul 1800 între proprietarul de atuncea al moşiei, Spătarul Ioan Cantacuzino[1], şi răzeşii d'imprejur, pricină a cării hotărîre se vede prin cartea de judecată a lui Constantin Ipsilanti Voevod, publicată mai jos, supt no. 24. Spătarul era să dovedească că moşiile Vlamnic, Lunca Mare, Buzaţi şi Răcăciuni, în ţinutul Ajudului, erau din vechime osebite moşii, iar nu părţi numai ale moşiei Vlamnic, cum pretindeau răzeşii. Reuşind să probeze aceasta prin actele adunate, cartea de judecată i-a fost acordată de Domn.

Cel mai vechiu document cunoscut despre vre-una din moşiile care ne preocupă, îl găsim în Arhivele Statului printre documentele lui Ştefan-cel-Mare[2], cu data de 15 Octombre 1481. Domnul confirmă printr'acest hrisov lui Mihul Buzatu un sat „la gura Răcăcinei'' pe Siretiu, pe care îl stăpînia în puterea unui privilegiu de la Voevozii Iliaş şi Ştefan. El se pierduse însă pe vremea cînd au năvălit în ţară fraţii Ali-beg şi Schender-beg împreună cu Ţepeluş şi au prădat până supt „Lunca-cea-Mare''. Mihul dovedeşte în Sfatul domnesc, conform „obiceiului ţerii'', cu

---

[1] Spătarul Ioan Cantacuzino (mai tărziu Postelnic) era fiul Logofătului Ioan Cantacuzino. Se căsătorise de două ori, întăiu cu Anastasia M. Hurmuzaki, al doilea cu Ecaterina I. Palade. Din întăia căsătorie avu pe fiica Safta, mai tărziu măritată după Alexandru I. Cantacuzino (din ramura Paşcani). Fiica lor Maria era soţia beizadelei Gheorghe A. Suţu, fratele beizadelei Nicolae. Hîrtiile vor fi intrat pe această cale în mîna Suţeştilor.

[2] Publicat întăiu, cu dată greşită, de Hasdeu în *Arh. Ist.*, I, p. 116 şi pe urmă de I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*, I, p. 258. Numele de Răcătău îl găsim într'un act din 1490 publicat de I. Bogdan, *o. c.*, I, p. 403.

mărturisirile megieşilor că afirmaţia sa este adevărată şi Domnul îi eliberează un alt privilegiu.

Al doilea act existent se află în dosarul care urmează (supt no. 1). Iliaş-Vodă, fiul lui Petru Rareş, întăreşte la 24 April 1548 lui Gligorie şi surorilor lui, Sofronia şi Mariica, fetele lui Buzat Stolnicul (probabil fiul lui Mihul), şi mai multor rude ale lor stăpînirea unui „sat la gura Răcăcinei la Siretiu, care se chiamă acum Buzaţii".

În actul nostru no. 24 se face menţiune de un act azi pierdut de la 23 Iulie 1659, prin care Bogdan-Vodă, fiul lui Alexandru Lăpuşneanu, întăreşte unui Gavril şi copiii şi unui Costin a patra parte a satului Vlamnic de supt Lunca Mare. Acest pămînt fusese cumpărat de ei de la Samoil şi sora sa Tudora şi vărul lor Toader feciorul lui Ioan.

Prin cumpărături de la aceşti răzeşi şi de la urmaşii lor s'au comasat mai multe răzeşii, formînd astfel o moşie. Aceasta s'a întins treptat, formînd astfel unul din latifundiile uriaşe ce erau să înghită atîtea răzeşii la noi în veacul al XVII-lea.

Pe la 1640 găsim moşia în mîna aceluia ce era să fie mai tărziu Voevodul Gheorghe Ştefan (Ceaurul), atuncea Logofăt al treilea (v. n-le 2-5), Vel Sulger (Gheorghe, no. 6) şi Vel Spătar (n-le 10-11). Ştim că Răcăciunii era moşia lui părintească şi că el s'a născut într'acest sat[1].

În anul 1635 moşia era tot a lui, de oare ce „s'au aşezat la Răcăciuni, la un sat al său"[2].

Printr'un act de judecată de la 1676[3] vedem că Ştefan, fiul lui Vasile Lupu, luase în anul 1659 moşia de la „Gheorghi Ştefan- „Vodă împreună cu alte moşii şi sate ci-au fostu luat de la dîn- „sul, pe 20.000 de talere carii i-au fostu dat Vasilie-Vodă lui „Gheorghie Ştefan-Vodă ca să-i ţie la sine", pe timpul cînd acesta era Mare Logofăt, adecă între 1648 şi 1653. Gheorghe Ştefan „cheltuit-au şi au stricat şi aciale 20.000 de talere". Cu sui-

---

[1] Cf. *Marele Dicţ. de Geografie*, V, p. 195.

[2] Cf. Miron Costin, ed. Urechiă, I, p. 613 şi *Letopisiţi*, ed. Kogălniceanu, 1872, I, p. 337: „la satul lui".

[3] Fost în posesiunea răp. general Petre Grecianu şi publicat de P. P. Panaitescu, în *Revista Istorică*, III, p. 17.

rea lui Ştefan Lupul pe tron urmă fireşte o confiscare totală a averilor fostului Voevod, acum pribeag. Moşia fu vîndută de noul stăpînitor drept o mie de taleri [1] lui Eustratie Dabija (spre 1659), atuncea numai Vornic.

După un timp însă, nu ştim în ce an, „petrecîndu-şi Dabijia-Vodî, „şi lipsind şi Doamna Măriei Sale din ţară, nerămăind nime de a „Dabijei-Vodă, sculatu-s'au Doamna Safta (soţia lui Gheorghe „Ştefan) de au luat satul Răcăcinul, fără nicio întrebăciune, şi „l-au stăpînit în voia ei"[2]. Nu era să se bucure însă multă vreme de această stăpînire: Iordachi Ruset, ginerele lui Istratie Dabija, îşi ridică pretenţii asupra moşiei în anul 1676 înaintea Divanului domnesc al lui Antonie-Vodă Ruset, unchiul lui după tată. Zapisul de vînzare al lui Ştefan Vasile-Vodă către Istratie Dabija, atuncea „boiar mazil", fu arătat, şi Domnul acordă Postelnicului Iordachi Ruset un uric şi întăritura pentru această cumpărătură. Degeaba Doamna Safta presinta un act de danie de la Gheorghe Ştefan în favoarea ei, actul nefiind „stătător înnaintea datorii, fiind atîta somă de bani dator, şi şi danie din ţară străină". Doamna Safta era văduvă atuncea, bărbatul ei îşi dăduse sufletul, precum ştim, în 1668, la Stettin, unde el, Domnul puternic şi bogat de altă dată, îşi petrecu ultimii ani în sărăcie, bolnav, uitat şi părăsit de toţi. Doamna era să mai trăiască mult timp; avem un act de la dînsa încă din anul 1687 [3], după care o pierdem din vedere.

Prin actul nostru no. 12, vedem că Istratie Dabija îşi mări moşia, cumpărînd pămînt în acele părţi, iar în anul 1664 moşia Lunca Mare fu vîndută Doamnei Dafina (sau Ecaterina, v. actele 13-17). Zapisele de vînzare a patru sferturi din Lunca Mare-de-jos le avem în dosar, iar că şi jumătatea de sus a moşiei i-a fost vîndută în acelaşi an este dovedit în actul nostru no. 21.

De la Istratie Dabija Voevod acest dosar a trecut cu moşiile în descendenţă directă, după cum se vede pe următorul tablou de filiaţiune a proprietarilor:

[1] Cf. Panaitescu, *l. c.*, și *Arhiva Genealogică*, II, p. 63: act publicat de d. Iulian Marinescu.

[2] Cf. Panaitescu, art. citat, p. 18.

[3] Cf. Codrescu, *Uricariul*, VII, p. 120.

actele 12-17. DAFINA sau ECATERINA JORA=Evstratie Dabija.

actele 20-21. Safta Racoviţă=Iordachi Ruset=MARIA DABIJA.
Vistiernic şi Vornic † 1719 † 1677

act. 22. Ilie Catargiu=SAFTA RUSET.
Comis şi Logofăt

act. 23. Ion Cantacuzino=ILEANA CATARGIU.
Vel Logofăt

act. 24. ION CANTACUZINO=Anastasia M. Hurmuzaki.
Spătar şi Postelnic

Alexandru I. Cantacuzino-Paşcano=SAFTA CANTACUZINO

De notat este că în actele noastre n-le 13-15 şi 17 (1663-25 Maiu-1664) Doamna lui Dabija poartă numele de Catrina, iar în actul no. 16 din 21 April 1664 ea este desemnată ca Doamna Dafina. Ea era născută Jora, nu Furtună, cum s'a crezut. Această eroare a fost îndreptată de răp. C. Giurescu în „Letopiseţul Ţerii-Moldovei", Bucureşti, 1913, p. 16.

În actul nostru no. 20, de la 24 August 1690, vedem că acei ce cumpără sînt Vistiernicul Iordachi (Ruset) şi soţia lui, Safta. Maria Dabija, întâia soţie a lui Iordachi, murise la vîrsta de cinsprezece ani, în 1677, lăsînd o fată, Safta. După un timp Iordachi luă în a doua căsătorie pe Safta, fata Marelui Logofăt Nicolae Racoviţă. Au fost deci două Safte Ruset contimporane (una soţia, iar alta fata lui Iordachi), ce nu trebuiesc confundate una cu alta [1].

În timpul primei Domnii a lui Constantin Duca Voevod, adecă între 1693 şi 1695, moşia Răcăciuni fu iarăşi luată pe nedrept; de data aceasta de mama Domnului, Anastasia, văduva lui Gheorghe Duca Voevod şi fata vitregă a lui Istratie Dabija, fiind fata Doamnei Dafina cu primul ei soţ, Dumitraşco Buhuş. În anul 1696 moşia se întoarce însă la stăpînul legitim, Iordachi Ruset, printr'o judecată a lui Antioh Cantemir-Vodă [2].

În anul următor 1697, Iordachi era să aibă o pricină nouă, de data aceasta cu Marele Jicnicer Ion Sturza şi Marele Medelnicer Vasile (v. mai jos), pentru moşia Lunca Mare.

---

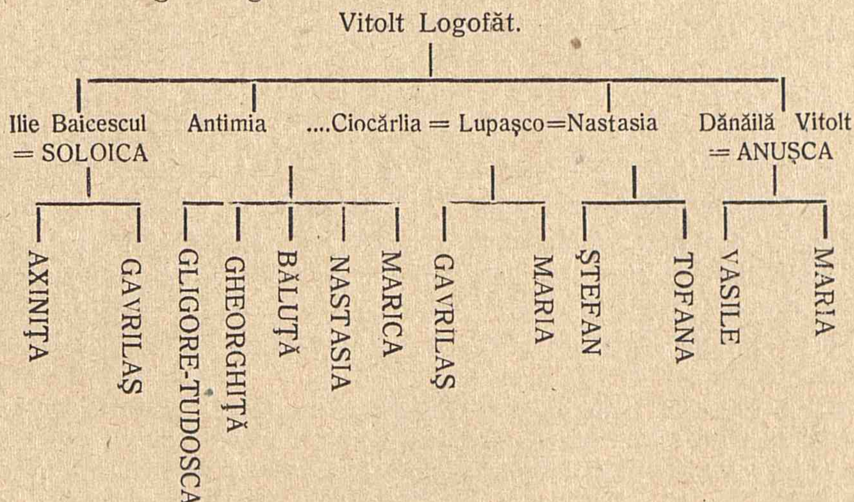
[1] Cf. N. Iorga, *Inscripţii*, II, p. 214; *Arh. Geneal.*, I, p. 110, şi II, p. 59. Sînt în deosebi îndatorit d-lui Sever de Zotta pentru oarecare lămuriri îna ceastă privinţă.
[2] Cf. C. Gane, în *Arh. Geneal.*, I, pp. 109 şi 110.

Cu urcarea lui Constantin Duca în Scaun pentru a doua oară, în anul 1700, Iordachi Ruset pierde iarăşi moşia Răcăciuni, luată acum de Domn, care îşi însuşi pretenţiile răposatei sale mame. Cu mazilirea lui în anul 1705 pricina este ridicată din nou şi Iordachi Ruset, acum Vornic Mare, reîntră ca stăpîn pe moşie prin cartea de judecată a lui Mihai Racoviţă de la 15 Mart 1704.

Pretenţiile familiei Duca mai dăinuiră însă, Gavril, fost Agă, sluga fratelui (Alexandru ?) lui Constantin Duca, fiind trimis de la Ţarigrad „ca să vănză aceali moşii şi satul Răcăcinul" în anul 1705. Ilie Catargiu, atuncea Comis, ginerele lui Iordachi Ruset, era stăpîn pe moşie. El obţine o carte de judecată de la Antioh Cantemir-Vodă, datată 12 Octombre 1705, cu o hotărîre care spulberă în mod definitiv speranţele moştenitorilor Doamnei Anastasia Duca.

Printre vechii proprietari ai unor părţi ale moşiei alcătuite de Dabija-Vodă şi Doamna Dafina găsim pe Logofătul Vitolt. De origine polonă, el este un personagiu cunoscut. La 1613 era în serviciul Doamnei Elisaveta, văduva lui Ieremia Moghilă Voevod. După documentul nostru no. 15, reiese că acest Vitolt ar fi fost Logofăt Mare, şi nu numai Logofăt al doilea, cum s'a crezut până acum [1].

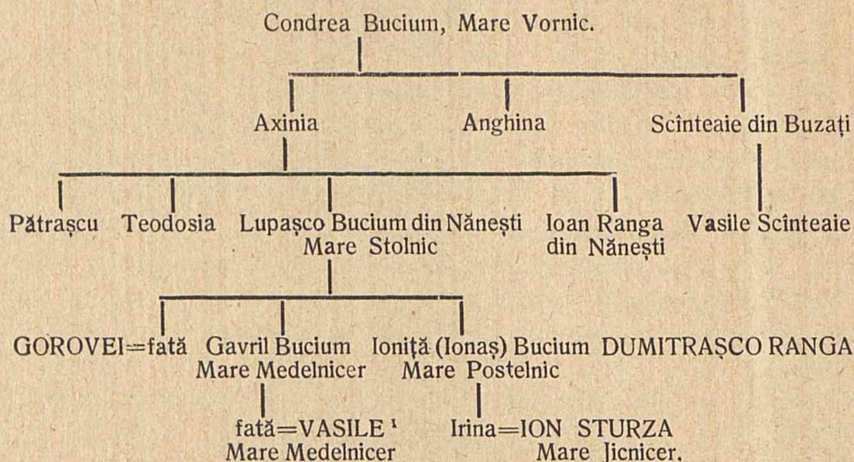
După actele 14, 15, 16 şi 17 publicate mai jos dăm următoarul tablou genealogic al familiei lui Vitolt:



Cei cu litere capitale erau în viaţă în 1664.

[1] Cf. N. Iorga, *Doamna lui Ieremia-Vodă*, în „Anal. Acad. Rom.", XXXII, p. 1036.

După actele no. 21 şi 9 din dosarul nostru reconstruim următoarea genealogie:



Cei cu litere capitale sînt dovediţi în viaţă în anul 1667.

Iată ce aflăm prin actul no. 21:

Lupaşco Bucium şi Ioan Ranga vînduseră în anul 1664 Doamnei Dafina jumătatea lor din moşia Lunca Mare, partea de sus. Moşia trecu mai tărziu, precum ştim, în mînile lui Iordachi Ruset, ginerele Doamnei. Ioniţă Bucium iscălise actul de vînzare de la 1664, în calitate de martor, cum iscălise şi actele publicate mai jos supt n-le. 14, 16 şi 17.

În anul 1697 Marele Jicnicer Ion Sturza, ginerele lui Ioniţă Bucium, şi Marele Medelnicer Vasile, ginerele lui Gavril Bucium, ridicară pretenţii asupra moşiei, afirmînd că ar fi fost dată de Anghina nepotului ei Lupaşco Bucium, moştenitorii acestuia din urmă fiind socrii lor Ioniţă şi Gavril Bucium. Dumitraşco Ranga şi Gorovei, chemaţi ca martori, declară din potrivă că moşia n'a fost a Anghinei, ci a Axiniei, şi că moştenitorii ei, Lupaşco Bu-

[1] Prin listele de boieri de pe la sfîrşitul veacului al XVII-lea date de d. Gh. Ghibănescu (*Arhiva*, XXX, 1923) găsesc doi boieri mari cu numele Vasile: 1) Vasile Costachi, care este însă Vel Vornic Ţerii-de-jos în anul 1697, şi Vasile Cantacuzino, Vel Spătar în anul 1695. Pe tabloul genealogic întocmit de d. I. C. Filitti vedem însă pe Vasile Cantacuzino căsătorit cu fiica lui Vasile Ceauşul (cf. *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti 1919, tabloul III.)

cium şi Ioan Ranga, au stăpînit-o pănă la vînzare cătră Doamna Dafina. Ioniţă şi Gavril Bucium n'ar fi stăpînit moşia niciodată, după cum spun ei, dovada cea mai bună fiind că Ioniţă iscălise actul de vînzare ca martor, ceia ce n'ar fi făcut dacă moşia ar fi fost a lui. După această dovadă, într'adevăr conclusivă, Iordachi Ruset obţine cartea de judecată a lui Antioh Constantin Cantemir-Vodă.

Dacă avem dovezi multe de pricini îndelungate între boieri pentru acest pămînt, nu este mai puţin adevărat că diferiţii stăpîni ai moşiei aveau şi certuri multe cu răzeşii d'imprejur. Aceştia nu se lăsau învinşi de cărţile de judecată nefavorabile, ci se jăluiră mereu în faţa Divanului Domnesc.

Din aceste pricini există un fragment de carte de judecată din 5 Maiu 1726 în posesia doamnei E. Grecianu, născută Aslan. Ilie Catargiu, atuncea stăpînul moşiei, este învinuit de împresurare, moşnenii dimprejur au adus martori, şi, „îmbrăcîndu-i preuţii în veşminte preuţăşti", au jurat. Au obţinut atuncea cartea de judecată, boierul fiind rămas.

Prin actul nostru no. 23 de la 1763, Februar 2, vedem că Ion Cantacuzino Logofătul a avut şi el o ceartă cu răzeşii pentru hotarele moşiei Buzaţi, cei din urmă pierzînd însă pricina, nevrînd să jure cînd au văzut cartea de blestem, ci trăgîndu-se în lături.

În anii 1778 şi 1779 răzeşii au „tras judecată" din nou cu acelaşi boieri[1]. Tot asemenea în anul 1785. În anul 1794 fiul lui Spătarul Ion Cantacuzino, trebuia şi el să-şi apere drepturile contra răzeşilor[2]. La 1801 pricina este reluată iarăşi de răzeşii nemulţumiţi. Cu cartea de judecată dată atuncea de Constantin Ipsilanti Voevod se sfîrşeşte acest dosar de danii, cumpărături, certuri şi pricini multe pentru un pămînt împărţit azi, în cea mai mare parte, între plugarii moldoveni, dintre cari niciunul nu va mai fi ştiind în ce împrejurări au trecut aceste ogoare prin mînile mai multor Domni şi boieri de viţă veche din ţara noastră. Drepturile lor s'au perimat, şi colbul veacurilor s'a adunat pe aceste hîrtii îngălbenite, singure doveditoare de certurile, dar şi de strălucirea lor de altă dată.

Profităm de această ocasie pentru a spune că răposatul V.

[1] Cf. actul nostru no. 24.
[2] *Ibid.*

A. Urechiă a înţeles în mod cu totul greşit un act pe care-l publicase în „Analele Academiei Romîne", XVII: „Un nou document de la Constantin Cantemir-Vodă". El a crezut că cu „Iordache Postelnicul, cumnat Ducăi-Vodă şi ginere Dabijăi-Vodă şi avînd frate pe Lascarache Spătarul", ar fi vorba de membrii familiei Cantacuzino, cînd de fapt se înţelege Iordachi Ruset şi cu fratele lui Lascarachi Ruset. Urechiă ajunge prin urmare la cîteva concluziuni fundamental greşite în acel studiu.

Pentru traducerea din limba slavonă a actelor no. 1 şi 5 sînt îndatorit vărului mieu P. P. Panaitescu. Originalul slavon îl dăm în facsimile fotograice.

1.

Traducere:

Din mila lui Dumnezeu, noi Iliaş Voevod şi Domn al Ţerii Moldovei facem cunoscut prin această a noastră tuturor cari o vor vedea sau cetindu-se o vor auzi că pe această adevărată a noastră slugă Gligorie şi surorile lui Sofronia şi Măriica, fetele lui Buzat Stolnicul, şi rudele lor Petra şi Mărica şi Buna, fetele lui Sorin, şi rudele lor Mihăilă şi sora lui Tudora, fetele Staninei, şi deasemenea rudele lor Simion şi surorile lui Maica şi Armanca şi Zlata, fetele Cristinei, i-am miluit cu desebita noastră milă, li-am dat şi li-am întărit lor de la noi în ţara noastră moldovenească dreapta lor ocină şi moşie şi din privilegiul de mărturie pe care ei l-au avut de la bunicul Domniei Mele, bătrînul Ştefan Voevod, un sat la gura Răcăcinei la Siretiu, care se chiamă acum Buzaţii, tuturor celor mai sus scrişi, să li fie lor de la noi uric cu toate veniturile lor şi copiilor lor şi nepoţilor lor şi strănepoţilor şi urmaşilor lor şi întreg neamului lor care se va alege mai apropiat, neruşăit niciodată în veci. Iar hotarul acelui sat care este la gura Răcăcinei la Siretiu, care acum se chiamă Buzaţii, să fie din toate părţile pe vechiul hotar pe unde din veac a umblat. Şi la aceasta să fie credinţa Domniei Mele mai sus scris, noi Iliaş Voevod, şi credinţa prea-iubiţilor fraţi ai Domniei Mele Ştefan şi Constantin şi credinţa boierilor noştri, credinţa panului Efrem Huru, cr. p. Borcea Vornicul, cr. p. Crăca, cr. p. Şandru, cr. p. Sturza, şi p. Movilă, pîrcălabi de Hotin, cr. p. Huru şi p. Miron pîrcălabi de Neamţ, cr. p. Iaţco şi p. Ghiianghi,

Archiva Karadja.

Document al lui Iliaș-Vodă Rareș
(24 April 1548)

pîrcălabi de Cetatea Nouă (Roman), cr. p. Negrilă Portar de Suceava, cr. p. Iurie Spătarul, cr. p. Dan Vistiernicul, cr. p. Hrăbor Postelnicul, cr. p. Hamza, cr. p. Pătraşcu Ceaşnicul, cr. p. Neagul, Stolnic, cr. p. Plaxa Comisul şi credinţa tuturor boierilor noştri moldoveneşti mari şi mici şi după viaţa noastră cine va fi Domn dintre fraţii noştri sau din copiii noştri sau din neamul nostru sau pe oricare altul Dumnezeu îl va alege să fie Domn Ţerii Moldoveneşti, acela să nu strice dania şi întăritura noastră, ci să o întărească. Acele toate mai sus scrise am poruncit credinciosului nostru pan Mateiaş Logofătul să le scrie şi pecetea noastră s'o atîrne la scrisoarea noastră.

A scris Grigorie Fierevici, în Iaşi, în anul 7056 [1548], April 24.

Pe pecete: Io Iliaş Voevod şi Domn al Ţerii Moldovei.

Pe verso contimporan: Gligorie şi surorile Sofronia pentru satul Buzaţi.

2.

(2 April 1641; 17 rînduri.)

Adecă eu Toader şi cu frate-mieu Călin, ficiori lui Istratie, nepoţii Costini, scriem, şi mărturisim noi cu iestu zapis al nostru cum noi de a noastră bună voe, de nime siliţi nici împresuraţi, ce de bună voia noastră, am vîndut a noastră driaptă ocină şi moşie din sat din Vlamniţ, toată partea noastră căt ni se vini, din tr'un batrîn a opta parte, cu tot venitul, din tot locul, drept[1]—galbeni, şi au şi derept vîndut de la mănăstirea la Rădoia, dintr'un bătrîn a patra parte, din tot locul cu tot venitul, dumisale giupînului Gheorghie Ştefan Logft. al treile drept[2]—galbeni buni, ca să-i fie dumisale de la noi driaptă ocină şi moşie şi cumpărătură, cu tot venitul, neruşuit nici dănăoară în veaci, şi ni-au plătit dumnealui tot deplin, căt mai sus scriem, bani gata[3]—galbeni. Şi'ntracesta tocmală au fost Gligorie Bejan, şi Dumitraşco Cocris, şi Mirăuţi Mareş, şi Gligorce de Trotuş, şi Dumitru Barze de Răcătău, şi Vasilie Bontuş de acole, şi Tofan din Drăguşiani şi alţi mulţi oameni buni. Şi pre mai mare credinţă noi toţi ne-am pus peceţile şi iscăliturі într'acesta zapis, să fie de mărturie.

U Ias, vlt. 7149, Apr. 2.

O iscălitură nedescifrabilă.

† Ionaşco Solomon.

[1], [2], [3] Spaţiu alb.

3.

(fără dată, circa 1642; 14 rînduri.)

Eu, Ion, feciorul lui Toader Branişte din Vlamnic, scriu şi mărturisescu cu cestu zapis al mieu, cum eu de bună voia mea, de nime nevoit nici asuprit, am vîndut a mea diriaptă ocină şi moşie ce am avut în sat în Vlamnic, ce iaste în ţinutul Agiudului, din a treia parte dintr'un bătrîn a patra parte, partea tătânei-mieu, lui Toader Branişte, aceaia am vîndut dumisale lui Ghiorghie Ştefan logofătului al treile, direptu[1]—. Şi în tocmala noastră s'au tămplat Condrea din Drăguşiani şi Leahul de acolea şi Ion din Munte, şi alţi oameni mulţi bătrăni şi megiiaşi, şi, pre mai mare credinţă, pusu-mi-am degetul, şi noi toţi cîţi sîntem mai sus scriş ne-am pus peceţile. Pentr'aceaia să aibă dumnialui a-ş face şi dires domnescu ca să-i hie dumisale direaptă ocină şi moşie, şi de la noi cumpărătură, cu tot venitul. Aceasta scriu şi mărturisescu, ca să să ştie.

Ion.

4.

(fără dată, circa 1642; 17 rînduri.)

Vasile, feciiorul lui Scănteaie din Buzaţi, îşi vinde lui Gheorghie Ştefan, atuncea al treile Logofăt, ocina şi moşia, jumătate dintr'un bătrîn, a patra parte. De asemenea Ioana şi Apostol, feciorii Bătului, îi vînd pămînt „din a patra parte dintr'un bătrîn giumătate", tot la Buzaţi. Preţul lăsat în alb.

Mărturii sînt Condrea din Drăguşeani şi Ion din Munte.

5.

(15 Mart 1642; 35 rînduri, v. planşa 2.)

Traducerea:

Io Vasilie Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn al ţerii Moldovei, adecă au venit înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveni, mari şi mici, Ştefan Cîrlig, fiul lui Obreaje, nepotul lui Ioan, şi Maria, fiica lui Pîntelei, de asemeni nepoata lui

[1] Spaţiu alb.

Ioan, de a lor bună voie, nesiliţi şi neasupriţi de nimeni, şi au vîndut dreapta lor ocină şi moşie, după cum se împarte satul Buzaţii în patru bătrîni, dintr'un bătrîn ce se cheamă Drugeştii a patra parte din satul Buzaţi, din vatra satului şi din cîmp şi din tot venitul, aceia au vîndut-o mai sus scrisului credinciosului nostru boier Gheorghie Ştefan al treilea Logofăt pentru douăzeci de galbeni ungureşti. Apoi au venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri Andreian şi cu soţia lui Mărica, nepoata lui Toader, strănepoata lui Danciul, şi Arsenie fiul, de bună voie, nesiliţi şi neasupriţi de nimeni, şi au vîndut dreapta lor ocină şi moşie a treia parte dintr'un bătrîn care se chiamă partea lui Manea de la acelaşi sat Buzaţii, asemeni din vatra satului şi din cîmpi şi din tot venitul, aceia au vîndut-o credinciosului nostru boier mai sus scris Gheorghie Ştefan, al treilea Logofăt, pentru douăzeci şi patru de galbeni ungureşti. Apoi a venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri Ion fiul lui Branişte, de asemenea de bună voe, nesilit şi neasuprit de nimeni, şi a vîndut dreapta lui ocină şi moşie cu toate părţile fraţilor săi, a treia parte dintr'un bătrîn care se chiamă bătrînul Branişte de la satul Vlabnic, din vatra satului şi din cîmp şi din tot venitul, aceia a vîndut-o credinciosului nostru boier Ghiorghie Ştefan al treilea Logofăt pentru douăzeci de galbeni ungureşti. Şi apoi au venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri Toader şi fratele său Călin, fiii lui Istratie Ghinadie, de bună voie, nesiliţi nici asupriţi, şi au vîndut dreapta lor ocină şi moşie, partea lor şi toate părţile fraţilor lor, a patra parte dintr'un bătrîn ce se chiamă Cupejniţi de la acelaşi sat Vlabnic, asemenea din vatra satului, din cîmp şi din tot venitul, aceia au vîndut-o credinciosului nostru boier Ghiorghie Ştefan al treilea Logofăt pentru cincisprezece galbeni ungureşti. Apoi au venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri Apostol fiul lui Dragomir şi cu soţia sa Ana fiica lui Ghierasie, nepoata lui Neaniul, şi Marta şi sora ei Ştefania, fiicele lui Neaniul, şi Cozma şi Mihail şi Simion, nepoţii lui Neaniul, şi asemenea alt Cozma, fiul lui Neaniul, de bună voie, nesiliţi şi neasupriţi de nimeni, şi au vîndut dreapta lor ocină şi moşie, a treia parte din acelaşi bătrîn ce se chiamă Cupejniţi de la satul Vlabnic, din vatra satului şi din cîmp şi din tot venitul, aceia au vîndut-o credinciosului nostru boier Ghiorghie Ştefan al treilea Logofăt pentru douăzeci de galbeni ungureşti. Apoi au venit înaintea noastră şi înaintea boieri-

lor noştri Onofrei fratele lui Liontie, de bună voie, nesilit şi neasuprit de nimeni, şi a vîndut dreaptă lui ocină, partea lui şi partea Anicăi şi a altor fraţi ai lui, jumătate din acelaşi bătrîn, a treia parte din acelaşi sat de la Vlabnic (=Vlamnic), aceia de asemenea a vîndut-o credinciosului nostru boier Ghiorghie Ştefan al treilea Logofăt pentru opt galbeni ungureşti. Pentru că un oarecare om anume Liontie, fratele lui Onofrei, care a fost un răufăcător, a omorît pe un oarecare negustor Ubucu Drăguşanu, şi am iertat Domnia Mea pe acel răufăcător la rugămintea boierului nostru Ghiorghie Logofătul de plata vre-unei alte despăgubiri pentru fapta sa cea rea, de şi-a plătit numai capul de la un frate al acelui negustor, anume Ghiorghie Grecul, de la Beciu. Şi deci treizeci şi doi de galbeni ungureşti au plătit fraţii lui. Iar şaisprezece galbeni ungureşti a dat Gheorghie Logofătul din banii lui, Şi i-au dat acea mai sus scrisă parte de ocină, dintr'o jumătate de bătrîn a treia parte, pentru opt galbeni ungureşti. Iar opt galbeni ungureşti i-au rămas datori. Apoi a venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri Ştefan Cîrlig, fiul lui Obreajie, nepotul lui Ioan, de asemenea de bună voie, nesilit şi neasuprit de nimeni, şi a vîndut dreapta lui ocină şi moşie şi părţile fraţilor săi dintr'o jumătate de bătrîn jumătate, de la acelaşi bătrîn care se chiamă Cupejniţi de la satul Vlabnic, pentru doisprezece galbeni ungureşti. Şi deci credinciosul nostru boier mai sus zis, Ghiorghie Ştefan al treilea Logofăt, s'a ridicat şi a plătit deplin toţi acei bani mai sus scrişi în mînile oamenilor mai sus numiţi. De aceia şi noi, dacă am văzut între dînşii tocmeală de bună voie şi plată deplină, de asemenea şi de la noi am dat şi am întărit mai sus scrisului credinciosului boier al Domniei Mele Gheorghie Ştefan al treilea Logofăt toate acele părţi de ocină de la satul Buzaţii şi Vlabnic, din vatra satului şi din cîmp, cît se va alege, şi din tot venitul părţilor, cum scriem mai sus, ca să-i fie lui şi de la noi dreaptă ocină şi cumpărătură şi uric şi întăritură cu toate veniturile neruşeit niciodată în veci, şi altul să nu se amestece.

În Iaşi, anul 7150 (1642), luna Martie 15 zile.
Însuşi Domnul a poruncit.

(iscălitură:) Io Vasilie-Vodă.

Şandru.

Pe pecetie: Io Vasilie Voevod din mila lui Dumnezeu Domn ţerii Moldovei.

Pe V-o: Zapis de cumpărătură de la satul Buzaţi şi de la satul Vlabnic din judeţul Agiud.

6.

(1646, Octombre 27, 18 rînduri.)

Nechita Bucium şi femeia Chira, fata lui Gavril Fătul, vînd lui Gheorghie Sulgearul cel Mare ocină şi moşie din sat din Vlamnic, „din patru bătrâni ce să împarte acel sat, am vindut dintr'un bătrîn a şeasa parte din bătrînul ce să chiamă Măcăeştii, dirept doisprăzeaci galbeni bani buni". Iscăliţi ca marturi: Banul Vel Medelnicer, Eremia Şetrariul cel Mare, Racoviţă Logofătul al doile, Şandrea Logofăt al treile şi Andreiaş Comisul. Mai sînt menţionaţi ca martori, fără să fie iscăliţi: Păladie Postelnicul, Roşca, Buta, Ursu şi Bîrsan, Vornici de gloată. 7155, Octombre 27.

7.

(1647, Maiu 28. 10 rînduri.)

Ignat, feciorul popei Andreicăi, vinde Spătarului celui Mare Gheorghe Ştefan ocina şi moşia „ce am avut dintr'un bătrîn a Manei, ce să va alege, din ţarină, din cîmpu, din pădure şi dintr'apă, din tot ce va fi partea mea dintr'acel bătrîn". Preţul lăsat în alb.

Martorii sînt: Pătraşco Vornicul de Poartă, Pavel Vornicul şi Caraiman Pitarul, Ghideon şi Dumitraşco. 7155, Maiu 28.

8.

(fără an, circa 1647 sau 1648; 8 rînduri.)

Eu Gavril Diac ot Drăguşani mărturisescu cu cestu zapis al meu cumu me-a fost datoru Condrea din satu de Buzaţi cu 18 taleri i opt potronici, banii gata, şi şi-au pus ocină din satu din Buzaţi zălog la minea şi s'au sculatu Vasilie sin Scînteae ot Buzaţi şi Păladie şi Blaga şi Petrea i fraţii şi mi-au plătit tot deplin acel ban şi am a lua zapis de la oameni buni şi cartea domniască prea acea ocină ce au fost zălog la mene, Deci le-am datu

şi zapis şi cartea cea domnească ca să le hie lor mărturie, lui Vasilie sin Scînteae şi lui Păladie şi Blagăi cum au plătitu deplin prea Condrea. Să să ştie.

Mţa Mart 5 dni.

(Două peceţi, fiecare repetată de două ori.)

9.

(fără an, în tot casul anterior anului 1648, în care an pămîntul în chestie a fost vîndut lui Gheorghe Ştefan, Marele Spătar; cf. no. 9; 11 rînduri.)

Eu Pătraşcu şi cu soru-mea Todosie, feciorii Acsiniei, nepoţii Anghelineai ci-au fostu sor lui Scînteaia din Buzaţi, scriem al nostru zapis, de nimenea nevoiţi nici înpreasuraţi, ce noi de bună voe noastră, am vîndutu direptă ocină şi moşia noastră din sat din Buzaţi lui Vasilie Scînteaia, cu totu venitul, şi în cîmpu şi în pădure şi în săpături, şi au preaţuitu unchiu-miu Istratie şi cu Toader frate-său, şi cu Lupul unchiu-meau, şi cu popaa Dumitraşcu, şi o'u preţuitu cum şi mai sus scrie dereptu şaptea mirţe de grîu, şi mirţa cîte cinci potronici, şi două mirţe de săcara, mirţa cîtea trei potronici, şi s'au scrisu acestu zapis dinaintea a mulţi oameni buni, bătrîni şi tineri, anume popa Vîrnavu, din Scurta, tij Gorcea Hore, tij Vasilie Neştiutu, tij Agapie, tij sin popa Mihăilachii. De aceasta scriem şi mărturisim, şi mai prea mare mărturie ne'm pus peceţile şi degetele. Za săia pişem (=drept aceia scriem).

Sept. 24 dni.

Pis Vasilie Diac ot varuş Agiud.

(fără veleat), Sep. 24.

10.

(Iaşi, 18 April 1648, 16 rînduri.)

Se ubo măi Toderaşco Velichi Logof., i Ghica Vel Dvornic dolnei zemli, i Gavril Hetman i pîrcălab suceavschii, i Toma Dvornic vîşnei zemli i Iorga Vel Postelnic, i Gheorghie Vel Ceaşnic, i Iordache Vel Vistiarnic, i Irimia Vinculeţ, Vel Stolnic, i Ionaşco Vel

Medelnicear, i Banul Vel Jicniicear, i Racoviță Cehan vtori logof., Şandru tretii logf., i vâsi boleariai velichi i malăi i voenăi preadnăi ot dvorgpdin (= şi toţi boierii, mari şi mici şi ostaşii Curţii domneşti), scriem şi mărturisim cu cestu zapis al nostru cum au venit înaintea noastră Vasilie, feciorul lui Scînteae din Buzaţi, din bună voia lui, de nime nevoit nici asuprit, şi au vîndut a lui direaptă ocină şi moşie ce-au avut den a patra parte de sat de Buzaţi din partea Scînteeştilor, din giumătate de un bătrîn giumătate, ce iaste în Ţinutul Agiudului, aceaia au vîndut el fratelui nostru, dumisale lui Gheorghe Ştefan Marele Spătar dereptu (spaţiu alb) galbini bani gata, şi i-au plătit dumnialui deplin denaintea noastre. Pentr'aceia noi, deaca am văzut de a lui voie bună vînzare, şi deplin plată, noi 'am făcut dumnielui Ghiorghie Spătariului celui Mare ceastă mărturie, ca să-i fie dumisale de credinţă, şi să-ş facă dumnealui şi direase domneşti, ca să-i fie direaptă ocină şi moşie, şi cumpărătură, neclătită în veaci. Iar pre mai mare credinţă am iscălit toţi cîţi sîntem mai sus scrişi, ca să să ştie.

U Ias, vl. 7156, Ap. 18.

Toderaşco Vel Log. Ghica Vel Dvornic. Gavril (?).
Toma Vel Vornic, Iorga Vel Postelnic, Banul Vel Jicnicer.
Gheorghe Vel Ceaşnic.
Ionaşco Medelnicеariu, Ieremia Vinculeţ Vel Stolnic.
Şandru tretii log. Racoviţă Cehan Logofăt.

11.

(Iaşi, 29 April 1648; 14 rînduri.)

Adecă eu Vasilie feciorul lui Scînteae din Buzaţi de ţinutul Putnei ot (?) Agiud scriu şi mărturisescu cu cestu zapis al mieu, cum eu de bună voia mea, de nime nevoit, nici asuprit, am vîndut a mea direaptă ocină şi cumpărătură ci-am avut dinnapatra parte din tot satul din Buzaţi, din bătrînul Schinteeştilor, din giumătate de bătrăn giumătate, ce acea parte de ocină îmi iaste direaptă cumpărătură de la Condrea de Buzaţi şi de la Pătraşco şi de la Todosia, feciorii Acseniei, nepoţii Anghelinei, aceaia am vîndut dumisale lui Ghiorghie Ştefan, Marele Spătar, dereptu (spaţiu alb) galbini gata, din vatra satului şi din

cîmpu şi din curături şi din tot venitul, pentr'aceaia ca să fie dumisale direaptă ocină şi moşie şi de la mine cumpărătură, în veaci, şi să aibă a-ş face dumnealui şi direase domneşti. Şi în tocmala noastră s'au prilegit mulţi boiari din Curtea Mării Sale lui Vodă, carii sîntu scrişi în zapis ce ş'au făcut dumnialui de la boiari pre zapisul mieu. Şi spre mai mare credinţă pusu-me-am peceate, să să ştie.

U Ias, vl. 7156, Ap. 29.

Vasilie sin Scînteaia.

Pe V-o: Zapis spre Buzaţi, 7156, Ap. 29.

12.

(fără dată. Actul este întocmit între anii 1654 şi 1659, viitorul Domn Eustratie Dabija fiind atuncea Mare Vornic Ţerii-de-sus. Cf. Gh. Ghibănescu, în **Arhiva**, 1921, n-le 1 şi 2. 11 rînduri.)

Adecă eu Istratie Clită feciorul Iliei mărturisescu singur cu cest zapis al mieu cum am vîndut a mea dreaptă ocină şi moşie ce am avut la Buzaţi, carea au fost nevîndută lui Ştefan-Vodă, aceasta o am vîndut dumisali Dabijăi Velichi Dvornic, în preţ derept (spaţiu alb), înse cu tot venitul ce se va aleage din cîmpu şi din pădure şi dintr'apă şi din selişte, şi pomi şi cu tot venitu ce să va aleage, în hotarul Buzaţilor, partea tătînei-mieu Ilie, ca se-i hie dreaptă ocină şi moşie, dumisale şi giupănease dumisale Dafinei şi cuconilor dumilorsali, şi nepoţilor, şi strenepoţilor, şi a tot rodul lor, cine să va aleage mai aproape, şi'ntru tocmala noastră au fost mulţi oameni buni şi bătrîni megiaşi de prin pregiur, anume Bîndac, şi Ştefan Crălig (=Cîrlig), şi Petriman Prisecar, Mihul Cherchelaş şi Păscan, Crîstea Mîndru şi Toader Mîndru, Crăciun cup[eţ], şi eu popa Toader ce am scris acest zapis, şi pentru credinţă ne-am pus şi peceţile, ca să-i hie dumisali de mărturie pîn îşi va face şi drease domneşti.

S'au dat acestui om lui Istratie cinci lei cînd s'au scris acest zapis, să să ştie.

Notă: În acest document sunetul *u* este pretutindeni ortografiat cu ѡѵ, de pildă пѫдѡѵрє.

13.

(14 Iulie 1663. 15 rînduri.)

Adecă eu Vasilie şi Arhip şi cu Apostol sini Andronic ot Tămaş scriem şi mărturisim cu acest zapis al nostru, de nimăne nevoiţi, nici siliţi, ce de a noastră bună voie am vîndut giumătate de bătrîni din sat din Buzaţi Măriei Sale Doamnei Catrinei direptu treisprăzeaci galbeni bani de argint, ca să-i fie Măriei Sali pomană în veaci, şi nepoţilor Măriei Sale şi strănepoţilor, şi cu tot venitul ce va fi, din vatra satului şi din pomît şi din ţarină şi din hăleştaie. Şi, cîndu s'au făcut această tocmeală cu Măria Sa Doamna, s'au prilejit dumnealui Alecsa Arapul Vornicul, şi dumnialui Iane Postelnicul, şi dumnealui Toder Scorţeşti (sic?) Comisul şi Dumitraşco Vornicul de Răcăciuni, şi ...vătămanul dintr'un saat a lui Crăciun şi Cărlig ot Răcăciuni şi Tănasie vătămanul din Văleni şi Cîrstian ot Răcăciuni şi alţi mulţi oameni buni. Şi pentru credinţă ne-am pus degetul şi iscăliturile. Şi noi cari sîntem scrişi la zapis, dacă am văzut tocmala şi ş'au pus degetul, şi noi am iscălit, să să ştie.

U Ias, 7171, Iul. 14.

Vasilie. Arhip. Apostol.

(iscălituri:)

Alecsa Arapul Vornic, Toder Scorţeşti, Iane Postelnic.
Cîrstian, Cîrlig Vătămanul, ...vătăman ot Văleani.

Crăciun
Dumitraşco,
Vornicul ot Răcăciuni.

(*Notă:* Tamașii erau de origine maghiară, după cum ni spune R. Rosetti, în „Despre Unguri și episcopia catolică în Moldova“, „Anal. Acad. Rom.“, XXVII, p. 253.)

14.

(1-iu Mart 1664, 22 rînduri.)

Se ubo măi Ghedion arhiepiscop i Mitropolit suceavschii, i Nicolaiu Buhuş Vel Logf., i Toma Catacuzino Vel Dvornic nijneai zemli, i Solomon Bărlădanul Vel Dvornic vişneai zemli, i Nicolai

Racoviță Hatman i pîrcălab suceavschi, i Stamatie Sacăzlă[1] Vel Postelnic, i Toderașco Iordachi Vel Spătar, i Gligorie Vel Ceașnic, i Duca Vel Vistiernic, i Toader Păladie Vel Stolnic, i Miron Costin Vel Comis, i Ghinea Vel Medelniciariu, i Hrisoscul Vel Sulgiariu, i Lupașcu Vel Jicniceariu, i Alexandru Ramandi Vel Pitariu, i Prodan Drăgușescul Vel Șătrariu, i Frățița Vel Orăjnic, i Sculi Aga, i Gavrilaș Rătundul vtori logf., i Lambrino vtori postelnic, i Patrașco Danovici tretii logf., i Ion Bucium tretii postelnic, i Toader Veatreș, i Ionașcu Corpaci, i Chirila Gîrnea și Gheorghe i Ionașcu vornici glotnii scriem și dăm știre cum au venit înaintea noastră Solonca femeaia lui Ilie Băicescul, ce au fost Pivniceariu, și feciorii lor Acsinița și Gavrilaș, de a lor, bună voie, de nime nevoiți nici asupriți, și au vîndut a lor direaptă ocină și moșie a părinților săi, din giumătate de Lunca Mare a patra parte, partea din gios, ce iaste alăturea cu hotarul Răcăciunului, din cîmpu și cu bălți de peaște și cu poeni, și cu livezi, și cu locuri de fânaț, și din pădure și din tot locul, cu tot venitul, aceasta au vîndut Măriei Sale Ecaterinei, Doamna Măriei Sale Domnul nostru Io Evstratie Dabija Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul țerii Moldovei, dirept două sute douăzeci de lei bătuți, și le-au plătit Măria Sa deplin aceștia bani două sute douăzeci de lei, întru mînule lor denaintea noastră, care părți de ocină așa au dat sama ei înaintea tuturor boiarilor: cînd l-au scos la vînzare, s'au întrebat ei pre toată ruda lor, și nime n'au vrut să cumpere. Iară Măria Sa Doamna l'au plătit lor deplin precum mai sus scriem. Deci și noi, văzînd de a lor bună voe tocmală și plată deplin, noi încă am făcut Măriei Sale Doamnei această carte de la noi, ca să-i fie Măriei Sale de credință. Și cu toții am iscălit.

Și eu Stratulat Rugină am scris, ca să să știe.

U Iasoh, vl. 7173, Mar. 1 dni.

Pecetea Mitropoliei, iscălituri:

Ghedion Mitropolit Suceavschii. Nicolai Buhuș Vel Logf.
Solomon Bărlădeanu Vel Dvornic. Nicolai Racoviță Vel Hatman,
Toma Cantacuzino Vel Dvornic. Toderașco Vel Spătar.

---

[1] Din Chios.

Gligorie Vel Ceaşnic. Duca (Vel Vist?). Toader Pălade Vel Stolnic. Miron Costin Vel Comis.

Ghinea Vel Medelnicer. Hrisoscul Vel Sulger. Lupaşco Vel Jicnicer. Prodan Drăguşescul Vel Şătrar.

Gavril Rătundu vtori logofăt. Petraşco tr. logofăt. Ion Bucium Postelnic. Sculi Aga. Ionaşco Corpaci Vornic.

Veatreş Vornic. Ursul Vornic. Chirilă Ghinea. Enachi Vornic. Gheorghe Vornic.

Pe dos:

Pe a patra parte din giumătate din Lunca Mare din jos ot Solonca femeaia lui Ilie Băicescul cu ficiori lor Axeniţa şi Gavrilaş.

15.

(1 Martie 1664; 20 rînduri.)

Actul începe ca no. 14. Lista boierilor aceiaşi pînă la Ionaşco Corpaci, de aici înainte: „i Ursul, i Chirila Gărnea, i Gheorghie, i Enache vorniţi glotni" mărturisesc că „Gligorie şi fămeaia lui Tudosca şi fraţii lor, Gheorghiţă şi Băluţă, şi Nastasia şi Marica, feciorii Antimiei, featei lui Vitoltu ce-au fost Logf. Mare", au vîndut „a patra parte din jos, ce iaste alăturea cu hotarul Răcăciunului" Doamnei Ecaterinei, soţia lui Eustratie Dabija Voevod". Preţul era de două sute de douăzeci de lei bătuţi. 7173, Mar. 1 dni. Restul ca în actul no. 14.

16.

(21 April 1664; 15 rînduri.)

Se ubo măi Ghedion arhiepiscop i Mitropolit suceavschii, i Nicolai Buhuş Vel Logf., i Toma Catacozino Vel Dvornic dolniai zemlii, i Nicolai Racoviţă Hatman i pîrcălab suceavschii, i Stamatie Vel Postelnic, i Toderaşco Iordachi Vel Spătar, i Gligorie Vel Ceaşnic, i Duca Vel Vistiarnic, i Toader Păladi Vel Stolnic, i Miron Costin Vel Comis, i Ghinea Vel Medelniciariu, i Ursachi Vel Cluciariu, i Hrisoscul Vel Slugiariu, i Lupaşco Vel Jicniceariu, i Pătraşco Danovici tretii logf., i Ion Bucium tretii postealnic, i Toader Viatreş, Dumitraşco Roşca, Chirila Gîrnea, Ghiorghiţă

Frîncul, Enachii vornici glotnii scriem şi dăm ştire cum au venit înaintea noastră Anuşca fămeaia lui Dănilă Vitoltu, strănepotul lui Bucium Vornicul, şi feciorii lor Vasile şi Mariia de a lor bună voie, de nime nevoiţi nici asupriţi, şi au vîndut a lor direaptă ocină şi moşie a lui Dănăilă Vitoltu, din giumătate de Lunca Mare din gios pre lîngă Răcăciuni a patra parte, pre Siretiu, în Ţinutul Trotuşului, din pădure şi din bălţi şi din poeni şi cu loc de fînaţ, şi din tot locul cu tot vinitul, aceasta au vîndut Măriei Sale Dafinei, Doamna Domnului nostru Io Eustratie Dabija Voevod cu mila lui Dumnezeu Domnul Ţerii Moldovei, direptu o sută şi cinzăci de taleri bătuţi şi li-au plătit Măria Sa Doamna deplin aceştia bani o sută cincizeci de taleri bătuţi întru mînule Anuşcăi fămeaia lui Dănăilă Vitoltu şi la mîna feciorilor lor, Vasilie şi Mariia, denaintea noastră. Deci şi noi, văzînd de a lor bună voie tocmală şi de la Măria Sa Doamna plată deplin, de la noi încă am făcut Măriei Sale Doamnei acesta zapis ca să fie Mării Sale de credinţă şi cu toţii am iscălit. Şi eu Strătulat Rugină am scris ca să să ştie.

U Ias, 7173, Apr. 21 dni.

Pecetea Mitropoliei,

iscălituri:

Ghedeon Mitropolit suceavschii, Nicolai Buhuş Vel Logofăt, Solomon Bărlădeanul Vel Dvornic, Nicolai Racoviţă Hatman, Toma Catacuzino Vel Dvornic.

Toderaşco Vel Spătar, Gligorie Vel Ceaşnic, Duca Vel Vist. (?), Toader Palade Vel Stolnic, Miron Costin Vel Comis.

Ghinea Vel Medelnicer, Hrisoscul Vel Sulger, Lupaşco Vel Jicnicer, Pătraşco treti logofăt, Ion Bucium postelnic.

Toader Veatreş, Frîncu Vornic, Ursul Vornic, Enache Vornic. Chirilă Vornic, Gheorghe Vornic.

Pe dos:

Acest zapis iaste pentru moşia ce-a vîndut Anuşca femeaia lui Dănăilă Vitoltu, la Lunca Mare.

17.

(25 Maiu 1664; 19 rînduri.)

Se ubo măi Ghedion arhiepiscop i Mitropolit suceavschii, i Dosofteiu, episcop romanschii, i Teofan, episcop radauţschii, i

Mărturie a episcopilor și boierilor moldoveni
(21 April 1664)

Serafin, episcop huşschii, i Necolai Buhuşi Velichii Logofăt, i Toma Catacuzino Vel Dvornic dolneai zemli, i Solomon Bărlădeanul Vel Dvornic vişnoi zemli, i Necolai Racoviţă Hatman i părcălab suceavschii, i Stamatie Hiotie Vel Postelnic, i Toderaşco Iordachie Vel Spătar, i Gligorie Vel Ceaşnic, i Duca Vel Vistiernic, i Toader Păladie Vel Stolnic, i Miron Costin Vel Comis, i Ursache Vel Clucer, i Lupaşco Buhuş Vel Jicnicer, i Lupaşco Eremia Vel Jicnicer, i Alexandru Ramandi Vel Pitar, i Gavril Rătundul vtori logofăt, i Ion Bucium Postelnic, i Toader Veatreş, i Chirilă Gîrnea, i Dumitraşco Roşca, i Ionaşco Corpaci, i Vasilie Stîrcea, i Ursul, i Enache, i Gheorghe, i Frîncul, văsii dvorniţi glotnii, scriem şi facem ştire cu această adevărată mărturie a noastră cum au venit înaintea noastră Gavrilaş şi soru-sa Măria, feciorii lui Lupaşcu, feciorii lui Vitoltu Logofătul, carii sîntu făcuţi cu..., Ciocîriie şi Ştefan şi sora sa Tofana, aşijderea feciorii lui Lupaşco Vitoltu, carii sîntu făcuţi cu Nastasia,... de nime siliţi nici asupriţi, ce de a lor bună voie au vîndut a lor direaptă ocină şi moşie, toată partea tatănei lor Lupaşco Vitoltu, din giumătate de Lunca Mare a patra parte din partea de gios de cătră Răcăciuni, ce iaste pre Sirătiu [în Ţinu]tul Putnei, cu pămînturi de arat şi cu poeni şi cu bălţi de peaşte pre Sirătiu şi cu tot vinitul ce va fi pre acea [parte] de ocină, aceaia parte de ocină ei o au vîndut Măriei Sale Doamnii Caterinei, Doamna creştinului şi biruitorului [Domn al] Moldovei Evstratie Dabija Voevod, direptu o sută cincizăci de lei bătuţi, tot bani gata, şi, cîndu au vîndut ei această ocină, au fost şi unchii lor, Ionaşco Corpaci Vornicul de Poartă şi Toader Ciocîrlie vătavul, şi alte semenţie a lor. Pentr'acesta lucru, şi deacă am văzut de a lor bună voie tocmală şi vînzare, şi Măria Sa Doamna le-au făcut plata deplin la mîna lor, noi încă am făcut această adevărată mărturie a noastră, cum să fie de mare credinţă la mîna Măriei Ei Doamnei, şi să fie Măriei Sale direaptă ocină şi cumpărătură cu tot vinitul, neclătită în veaci, aceaia parte de ocină carea mai sus iaste scrisă, din giumătate de Lunca Mare a patra parte din partea de jos de cătră Răcăciuni, ce iaste pre Sirătiu. Şi pentru mai mare credinţă [am iscălit, şi eu Stratulat Rugină am scris ca să să ştie]. Msţa—, 25 dni.

Pecetea Mitropoliei. Iscăliturile boierilor.

18.

(Iaşi, 1674, Mart 24; 19 rînduri.)

Io Dumitraşco Catacozino Voevoda, bjieiu mlstiiu gpdr. zemli moldavscoi, scriem Domnie Mè la sluga noastră la Săveri din Petreşti, dămu-i ştire că Domniei Mele s'au jeluit Mihăilă din Horgeşti pre Toader Gribinci din Răcătău şi pre Călin Ortaţi, zăcăndu Mihăilă că au fostu Gribinci şi cu Călin vecini în Răcăciuni la Gheorghiţă Logofătul; deci Gribinci şi cu Călin au căzut după Gheorghiţă Logofătul şi i-au dat o moşie la Vlamnic şi la mănăstirea, la Bălănele, părţile lui Ghirman, moşul lui Mihăilă, şi s'au răscumpărat ei din vicinătate de la Ghiorghie Logofătul, şi s'au apucat Călin şi cu Gribinci să dè părţile lor din Răcătău lui Mihăilă şi altor fraţi a lui pentru acele părţi a lui Gherman, ce s'au răscumpărat ei cu dînsele din vecinătate. Pentru aceia, dacă [veţi] vidè cartea Domniei Mele, iară tu să socoteşti, de va hie aşè precum s'au jeluit Mihăilă din Horgeşti, iară tu să opreşti toată parte Grebincei şi a lui Călin cîte vor avè ei în Răcătău, şi din ţarină, şi din cîmpu, şi din pădure, şi din vii, şi din vaduri de moară, şi din sălişte, şi din tot locul cu tot vinitul. Iară, lor di le va părè cu strîmbul, să le dai zi să vie să stè de faţă cu direse ce va avè, înaintea Domniei Mele...

U Ias, 7182, Maiu 24.

Pecetea domnească cu chinovar.

Actul este tăiat jos, aşa încît iscăliturile lipsesc.

19.

(fără dată, circa 1674; 16 rînduri.)

Adecă scriem şi mărturisim cu această scrisoare a noastră cum au venit Mihă, feciorul Protasie, cu cartea lui Vodă de au poprit pe feciorii Gribencei şi pe a lui Călin, zicîndu Mihăilă că i-au dat Gribencea partea mă[n]i-sa din Vlamnic şi de la mănăstire de la Bălănele şi acele două părţi de loc le'u dat Gribencea şi cu frate-său cu Călin le-au dat lui Ghiorghiţă Logofătului de i-au lăsat de la vecinătate, iară ficiorii Gribencei şi a lui Călin, văzîndu că le popreaşte locul şi moşia de la Răcătău le popreaşte pentru cele două părţi de loc de la Vlamnic şi de la Bălănele, noi am strîns oameni buni din pregiurul locului cari

au ştiut cum să împarte locul... din două sate şi le'u ales locul partea Protasiei şi altor fraţi, [i]a[r] partea ce le'u împresurat acel boiar s'au aflat 11 pămînturi şi răzor la Vlamnic, numai pîră la Bălanele, şi s'au rugat ei să-i dea la Răcătău 11 pămînturi şi un răzor la Răcătău pentru cel la Vlamnic, iară de la Bălănele nu s'au ales. Şi, cîndu s'au tocmit, au fost mulţi oameni buni, anume Crîstea Măndrul, Mihăilăche Chercelaş, Mihăilă Călugărul, Sava, Grozea, vornici de Curtea, Gavril Dabija şi mulţi oameni buni şi bătrîni. Şi pentru credinţă ne-am pus peceţile, degetele, ca să să ştie.

Cristea. Mihăilă Chercelaş. Mihăilă Călugărul. Sava. Grozavea. Dabija.

20.

(1690, August 24; 21 rînduri.)

„Adecă eu Pricopie, ficiorul lui Erodie, şi fămie mè Sofronie scriem şi mărturisim cu cest zapis al nostru" că vînd pămîntul la Vlamnic ce l-a moştenit de tatăl său Erodie. Cumpărătorii sînt Vistiernicul Iordachi (Ruset) şi soţia sa Safta; preţul 9 lei. Mărturii sînt: Popa Ioan din Răcăciuni, Costantin Paşcul, Toma Ţigingăş Otacu, Dănăilă Vătăman, Chiriac Otac, Andronic Otac, Tofan de Buzaţiu, Vasile Grecul, Vornicul Lepădat de Răcăciuni şi Ionaşco Bîndacu. Zapisul este scris de popa Ioan.

21.

(Mart 3, 1697; 41 rînduri.)

Io Antioh Costantin Voevoda bjieiu mlstiiu gpdar zemli moldavscoi, adecă au venit înaintea Domniei Meale şi a tot Svatul nostru şi s'au pîrît de faţă cinstit şi credincios boiariul nostru, dumnialui Iordache Ruset, Vel Vistiernic, şi cu Ioan Sturza ce au fost Jicnicear Mare, ginerile lui Ionaş Bucium, şi cu Vasilie vtori medelnicear, ginerele lui Gavrilaş Bucium, ce-au [fost] Medelnicear Mare şi cu alte rude a lor, şi Dumitraşco Ranga, ficior lui Ionaşco, nepot Axiniei, featii Condrei Bucium, ce-au fost Vornic Mare, şi Gorovei, ginerile lui Lupaşco Bucium, iarăş ficior Axiniei, zicînd Ioan Sturza Jicneariul şi cu Vasilie Medelniceariul cum giumătate de Lunca Mare, partea de sus, au fost a Anghinei, featei lui Bucium Vornicul, şi o au dat danie

nepotului ei, lui Lupaşco Bucium, ce au fost Stolnic, tatăl lui Gavril Bucium şi a lui Ioniţă Bucium, iar în zilele răposatului Dabijei Voevod s'au sculat Lupaşco de Năneşti şi cu frate-său Ionaşco Ranga, ficiorii Axiniei, nepoţi Condrei Bucium ce-a fost Vornic Mare, ş'au vîndut acea giumătate de Lunca Mare Dabijei-Vodă, neavînd triabă, iar Dumitraşco Ranga, nepotul Axiniei, şi Gorovei, ginerele lui Lupaşco de Năneşti, deadiră samă înaintea Domniei Meale precum acea giumătate de Lunca Mare, partea de sus, au fost driaptă moşie a moşii lor, a Axiniei, feata Condrei Vornicul, iar nu a Anghinei, şi acea moşie o au ţinut-o tot părinţii lor, Lupaşco şi cu frate-său Ionaşco de Năneşti, feciorii Axiniei, pîn ce-au vîndut Dabijei-Vodă, iar Ioniţă Bucium şi Gavrilaşco Bucium, ficiorii lui Lupaşco Bucium ce-au fost Stolnic, n'au ţinut niciodată, nici au stăpînit ei acea danie, ce-au datu Anghina, au dat rău, că n'au avut treabă, precum am scris Domnia Mea şi la cinstit şi credincios boiariul nostru dumnealui Alexandru Ramandi ce-au fost Vornic Mare de Ţara-de-jos, să strîngă oameni buni, bătrîni, megiaşi de pin pregiur, şi să întreabe pîn'a nu vinde Lupaşco şi cu frate-său Ionaşco acel loc, cine l-au stăpînit şi cine l-au zăciuit, şi, precum or mărturisi oameni bătrîni de pe acealia vremi, să ne facă dumnialui ştire. Deci adus-au Dumitraşco Ranga şi Gorovei mărturie de la dumnialui Vornicul Ramandi precum pîn'a nu vinde acel loc Dabiji-Vodă, l-au stăpînit şi l-au zăciuit tot Lupaşco din Năneşti şi cu fratele său Ionaşco Ranga, nepoţii Axiniei, iar nu Ioniţă Bucium sau Gavril Bucium, ficiorii lui Lupaşco Bucium, ce-au fost Stolnic, precum au mărturisit înaintea dumisale Vornicului Ramandi mulţi oameni bătrîni de pe acelea vremi. Deci căutat-am Domnia Mea şi zapisul lui Lupaşco ş'a lui Ionaşco cel di vînzare ce-au vîndut Dabiji-Vodă, ş'au aflat pe Ioniţă Bucium Postealnicul, socrul lui Ion Sturza Jicniceariul, iscălit şi el într'acel zapis. Deci mai cu deadinsul am adeverit Domnia Mea cum n'au fost acel loc a Anghinei, fetii lui Bucium, ce-au fost dat rău, căci, de ar hi fost moşia ei, ar hi stăpînit Lupaşco Bucium, ce-au fost Stolnic, şi pe urma lui feciorii lui Gavril Bucium şi Ioniţă Bucium, şi, ştiind ei că-i a lor, la vînzare n'ar hi iscălit, cînd s'au vîndut Dabijei-Vodă, ce, neavînd nicio treabă, pentr'aceia au iscălit Ioniţă Bucium Postelnicul într'acel zapis. Pentr'acesta lucru Domnia Mea înpreună cu tot Svatul Domniei Meale am socotit

ş'am judecat ş'am... aflîndu-să (sic?) acolo, să stè făr triabă ginerile lui Ioniţă Bucium, şi lui Gavril Bucium şi cu rudele lor de acel lucru, căci să află socrul lor Ioniţă Bucium iscălit în vînzare. Pentr'aceia datu-i-am rămas în toată leagea ţărăi pe Ion Sturzea şi pe Vasilie Medelniceariul ca să nu mai aibă triabă cu acel loc, ce să aibă a-l ţinia şi a-l stăpîni dumnialui Iordache Ruset Vistiarnicul cel Mare, pre zapis ce are de vînzare socrul dumisale Dabijă-Vodă de la Lupaşco de Năneşti şi de la frate-său Ionaşco, căci s'au aflat c'au fost dreaptă ocina lor, şi de acmù ca să fie dumisale Vistiarnicului Iordache Ruset şi de la Domnia Mia acea giumătate de Lunca Mare, partea de sus, dreaptă ocină şi moşie, şi giupîneasăi dumisale şi cuconilor şi nepoţilor, cu tot venitul, şi uric şi întăritură neclătit şi nerușăit nici dănăoară în veaci. Şi alt nime să n'aibă a să amesteca.

U Ias, leat 7205, Martie 3 dni.

Antioh Constantin Vv.

(Pecetea domnească.)

22.

(1705, Octombre 12; 16 rînduri.)

Nicolai Bîndac, fiul lui Toader Bîndac, vinde lui Ilie Catargiul, fost Comis Mare, pămînt din „Balta Buzaţilor", „toată partea mia ş'a fraţilor mei anume Antimie şi Ştefanie". Preţul este de 40 de lei.

Marturii: Vasilie... ot Răcăciuni, vătămanul Otacu, Neculai Borcea Otacu, Dumitraşco Bănişorul, Vornicul Otacul, Dănăilă... Otacu şi Apostol Fătul.

Şi eu Gligoraş Avram am scris zapisul cu rugămintea [lor].

23.

(1763, Februar 4; 55 de rînduri.)

Facem ştire cu această carte de mărturie că, aducînd nişte oameni care să făcea răzeşi în Buzaţi luminată carte Măriei Sale lui Vodă la dumnealui Nicolache Vintura, staroste Putnei, în care scrie că au jăluit precum Spăt. Ioniţă Canta le împresoară parte lor de moşie din Buzaţi, deci, viind dumnealui starostele împreună şi cu mine aicea la Răcăciuni, unde strîngîndu pre toţi răzeşi şi împregiuraşii, anume Ursul Ogărariul, Gligorie Nediţă, Chiriac

Lazăr din Părava, Enache Orbănul Otacu, Pavel Ghirălarce (?) ot Gropi, Irimie Tăban ot Movilă, Pintelei Ghiţă ot Drăguşeşti, Pavel Nediţă sin popei lui Chriacu, Ion Furdui ot Cucova, Neculai Furdui ot Diineşti, şi alţi mulţi, şi, neputînd dumnealui starostele ca să meargă la starea locului, m'au poftit pe mine Costin Catargiul biv Vel Clucer şi pe Andreeş Grecu Medelnicer i Sandul Bontăş, i Niculai Bontăş, i Costandin Stav[ăr] Postelnic, mazili, ca să mergem la starea acelui loc de pricină, şi am mersu noi toţi, împreună şi cu acei oameni ce să făcea moşiani, şi, mergînd pe drumul cel mare ce merge prin mijlocul şăsului, ne-am dus la o piatră ce desparte Vlamnecul de Buzaţii, care piatră să numeşte din malul bălţii Buzaţilor din jos, şi de acolea mergîndu în sus către Miăzănoapte, ne-au arătat altă piatră hotar, zicînd că pără într'aceale pietri, şi din sus şi din jos, este dreaptă moşie dumnealui Spătariului, şi bune cumpăraturile din sat din Buzaţi, iar din pietrile aceale drept la Săretiu [este a lor], pără unde merge hotariul Buzaţilor de să loveşti în cap cu altă moşie de peste Săretiu. Deci, întrebînd pe dumnealui Spătariul de mai are ceva a răspunde la aceste pietri hotare ce s'au văzut, dumnealui ne-a arătat un zapis de cumpărătură din veleat 7214, Oct. 12, de la Nicolai Bundacu şi Antimie şi Ştefanie, feciorii lui Toader Bundacu, în care scrie că au vîndut părţile lor din balta Buzaţilor dumnealui Ilie Catargiu ce au fost Comis Mare, care zapis cetindu-l întru auzul tuturor, nici ei singuri n'au pricinuit, ce au zis că este bună cumpărătură. Deci, măsurându-să din bolovanul care desparte balta Buzaţilor de Vlamnicu-din-jos şi pără în bolovanul din sus, s'au aflat doo sute şi optuzăci de stînjăni, şi stînjănul de optu palme drepte, şi, scoţîndu-să partea acelui Neculai Bundacu cu a sororilor lui, după cum au dat samă răzeşii, nouă stînjeni din bătrînul Bîndăceştilor, **a opta** parte, şi au rămas a lor răzăşască două sute şi şeaptezăci şi unul de stînjeni, care s'au stîlpit dispre părţile dumnealui Spăt. cu pietre hotar. Deci, mai arătînd ei că piste gura părăului Răcăciuni, în cotul Buzaţilor, că mai au şi acolo parte şi iar le împresoară dumnealui Spătariul, deci, mergîndu şi acolo cu toţii şi întrebîndu pi toţi, ca să arete de unde să începe acel loc cu pricină, au eşit un omu anume Gligorie Nediţă şi au arătat că din rediul Buzaţilor spre Săretiu este partea lor, după cum au auzit de la tată-său, iar alte dovezi sau niscaiva semne de hotar nici au

arătat, nici s'au găsit. Deci, întrebîndu-să şi pe dumnealui Spătariul ce are a răspunde la aceste zise a' lui Gligorie Neditǎ, dumnealui au scos o carte de blestem, care scrie cu blăstem asupra cui a şti adevărul şi n'a mărturisi şi, cetindu-să în auzul tuturor, au ales dumnealui Spătariul, din toţi aceştie care să făcea moşiani, pe un Chiriacu Lazer, pe unde a şti şi au apucat de la tatăl său să miargă să areate, şi dumnealui să primeşti; deci acestu Chiriacu Lazer, văzîndu cartea de blestem, s'au tras în lături şi n'au vrut să meargă, zicînd că să teme de blestem, şi, zicîndu-i în trei patru rînduri ca să meargă să arate, nici de cum n'au vrut. Deci dumnealui Spătariul, văzînd că Chiriacu nu va să meargă să arate, au mai cerşut pe un Enache Orbanu, care iarăş să făcea moşnean, ca să meargă el să areate pe unde ar şti că au apucat şi au auzit de la socru-său şi de la alţi bătrîni, şi, iarăş trăgîndu-să în lături, nici de cum n'au vrut să meargă. Deci pe zisa acelui Gligorie Nediţă, şi neavînd ei altă dovadă, nu i s'au dat credinţă, şi s'au cunoscut de către noi toţi că rău şi fără de cale să acolisăscu de acea bucată de locu. Şi în frica lui Dumnezeu, cum am văzut şi am cunoscut că este cu dreptate, am dat această mărturie la mîna dumisale Spătariului.

Leat 7271, Fev. 4.

Costin Catargiu Biv Vel Slugeru.
Costandin Stav[ăr] Postelnic.

Andrieş Grecu Medelnicer.
Sandul Bontăş, mazil.
Neculai Ventura biv Vel Medelnicer.
... mazil.

24.

(1801; 51 rînduri.)

Io Constantin Ipsilanti Voevoda, cu mila lui Dumnezeu Domnu ţerii Moldaviei. Să face ştire cu această carte a Domniei Mele de giudecată că după multă pîră şi giudecată ce-au fostu între răzeşii de moşie Vladnicu de la ţinutul Putnei, anume preotul Dumitraşco Radu Mane, Iftodu Ţiţială, Gheorghie Pruteanu, şi între dumnealui Ioan Cantacuzino biv Vel Spăt., pentru împresurare ce arăta numiţii răzeşi că ar fi pătimit dispre dumnealui Spăt., trecînd cu stăpînire în parte lor piste petrile vechi hotare ce ar

fi dispărţitoare, a cărora precină, după ce în multe rînduri s'au cercetat la Divanu, în anii trecuţi, atît în vreme celor de mai înainte luminaţi Domni, cît şi acum, în vreme Domniei Mele, şi ei tot nemulţemitori arătîndu-să, poruncit-am Domnie Mè de s'au scosu de faţă la Divanu înainte Domniei Mele şi a tot Sfatul nostru, atît pe numiţii răzeşi, cît şi pe dumnealui Spăt., unde, întrînd însumi Domnie Mè întru cè mai adîncă cercetare a pricinei aceştie, şi a scrisorilor de îmbe părţile, aşa ne-am adeverit că jeluitorii răzeşi, avînd la mîna lor două ispisoace vechi, unul din leat 7077, Iuli 23, de la Bogdan-Vodă [1], de cînd sîntu trecuţi 232 ani, prin care să întăreşte lui Gavril şi copiii şi Costinei din a patra parte de sat de Vlamnic de supt Lunca Mare, din patru părţi, ce-au cumpărat de la Samoil şi soru-sa Tudora, şi vărul lor Toader, ficiorul lui Ioan, fini Mării, şi altu ispisocu de la Petră-Vodă [1], din leat 7094, Mart 1, întăritor asemine, apoi la anii 1778, Dechv. 27, răzeşii aceştie cu a lor părere, că adecă acele ispisoace a lor ar fi cuprinzînd trei părţi din toată moşia Vlamnicul, iar nu trei părţi dintr'a patra parte, şi că moşia Vlamnic după cuprindere ispisoacelor ar merge pe suptu Lunca Mare şi cum că moşie Buzaţii şi moşie Răcăciunii n'ar fi osebite moşii, ce ar fi tot din trupul moşii Vladnicului, au tras judecată cu răposatul Logofăt Ioan Cant., părintele dumisale Spăt., înainte răposatului Vasile Razu, fiind Vel Logf., ca cu acel cuvînt să ia de supt stăpînirea sa moşie Buzaţii şi Răcăciuni şi, dovedind Logf. Cant. cu scrisori vrednice de credinţă că Buzaţii şi Răcăciunii sîntu osebite trupuri de moşie, iar nu din trupul Vladnicului, s'au hotărît ca răzeşii să nu poată stăpîni mai mult decît numai trei părţi dintr'o a patra parte de Vladnic, pe cît cuprind ispisoacele, rînduindu-se atunce şi hotarnice ca să le aleagă acele trei părţi din a patra parte, şi piste Buzaţi să nu treacă, cum pre largu arată carte acè de judecată, cu care neodihniţi arătîndu-să răzeşii, la anul 1779, Iul. 3, de iznoavă au tras judecată cu numitul boeriu, atît la Divan, cît şi înainte răposatului Domn Costandin Dimitrie Muruz Vvd., cu asămine cerire, că Buzaţii şi Răcăciuni n'ar fi, ce ar fi numai Vladnicul, până supt Lunca Mare, şi giudecata de atunci iarăşi i-au dat rămas,

¹ Bogdan al IV-lea, 1568-1572.
² Petru Şchiopul, 1574-1579 şi 1582-1591.

cu hotărîre că nu pot să stăpînească mai mult decît le scriu ispisoacele şi că, de vor supăra mai mult, le să va rîndui şi pediapse. Şi, iarăşi, ei tot nemulţămiţi arătîndu-se, la anul 1785, Dechv. 4, au mai tras judecată, tot aceeş fiind cerire lor, că Buzaţi şi Răcăciuni nu sînt, şi iarăş giudecată i-au dat rămas, că mai mult decît le scrie ispisoacele să nu stăpînească din trupul Vladnicului, cum iarăş carte de giudecată a veliţilor boieri de atunce arată. Apoi şi la anul 1794, Dechv. 22, jeluind răzeşii din Vladnic şi de Buzaţi asupra dumisale Spăt. cum că părţile ce au într'aceste moşii s'ar fi împresurînd de către alte părţi ce are dumnealui Spăt. acolo, s'au rînduit precina în judecata dumilor sale veliţilor boieri, unde răspunzător fiind răposatul Logof. Ioan Cantacuzino şi văzîndu-se de către judecată precina sfîrşită, după care nici jeluitorilor nu le-au mai rămas cuvîntu a răspunde. ce mai vîrtos ei ar fi arătat că giudecăţilor de sus arătate ei urmeazi, şi rămăind pricina pentru dispărţire părţilor ce au jeluitorii, atunce cu primire amînduror părţilor au rămas să să urmeze după o mărturie hotarnică făcută de răposatu Logof. Costin Catargiu mai dinainte, şi, piste cuprindere acei hotarnice de să va fi întinsu cu stăpănire dumnealui Spăt., în părţile răzeşilor, cee ce să va dovidi, să dè înapoi; după care hotărîre s'au făcut şi carte gospod atunce către starostele de Putna, dar nicio lucrare nù s'a făcut. Deci, după atîta giudecăţi ce s'au urmat întru atîta curgire de vreme, întrebîndu-să pe jeluitori di ce şi acum să aflä nemulţămiţi, şi de au mai aflat niscaiva dovezi care la judecăţile de mai înainte nu s'au văzut, să aräte, ei au dat răspunsu că alte scrisori nu mai au, fără numai au dat samă că, cercînd la mănăstire Căşinul, unde Domnul Ghiorghie Ştefan-Vodă afirosăsă moşiile, au găsit la condica mănăstirii trecut un ispisoc a aceluiaş Domnu, în care într'altele arată şi satu Răcăciuni pe Siretiu la Ţinutu Agiudului, supt Lunca cè Mare şi cu vad de moară în păräul Răcăciunului şi cu vii şi cu pomeţi, şi cu tot venitul, cari au fost cumpărătură părintelui dumisale Dumitraşco Logof., şi oarecare părţi de moşie din săleşte Buzaţii şi din sălişte Vladnicu, care sînt drepte cumpărături domnii sale, şi sînt alese dintr'alte părţi, şi însămnate cu petre, de pe care condică scoţînd copie şi adeverindu-se cu iscălitura Sfinţii Sale Veniamin episcop Romanului, şi după acee au cerut dreptate, zicînd că stăpînire lor pi petre hotară ar fi fost mai mult de-

8

cît acum îi lasă dumnealui Spăt. de stăpînire, iar vre-o pricinuire că Buzaţii şi Răcăciunii nu sînt la locul aceala n'au arătat; pe care copie niciun temei nu s'au putut pune, căci într'atîta samă de ani cine poate să ştie cîte prifacire s'au urmat. Drept acee Domnie Mè, împreună cu tot Sfatul nostru, după dreptate ce s'au cunoscut, am giudecat ca întocma după giudecăţile de sus arătate să să urmeze, adecă după giudecata de la anul 1779, Iuli 3, şi după giudecata din 1785, Dechemvre 4, şi după hotarnica răposatului boieriu Costin Catargiu, biv Vel Logf., pre deplinu, şi, de au şi stăpînit răzeşii mai multă parte decît giudecăţile aceste hotăresc, să nu să ţie în seamă, căci au fostu fără niciun temei de dreptate, cînd ispisoacele lor lămurit arată că au să stăpînească trii părţi din a patra parte din toată moşie Vladnicul, piste care mai mult n'au să să întinde. Pentru aceasta dar pe numiţii răzeşi s'au dat cu totul rămaş din giudecată, ca pe unii ce n'au avut nicio dreptate a să întinde mai mult piste giudecăţile mai lui Spăt. îşi va stăpîni moşiile dumisale după giudecăţile de mai sus arătate şi piste cuprindere ispisoacelor lor, iar dumneasus arătate cu pace, cărue i s'au datu această a noastră domniască carte de giudecată, întărită cu a noastră domniască iscălitură şi pecete.

Pecete domnească.

Constantin Ipsilanti Vv.

DOCUMENTE

Din actele mănăstirii Dobruşa (Vîlcea), 1659—1751.

Comunicate de **T. G. Bulat.**

Mlstiiu bjieiu Io Mihnea Radul Voevod i gsd. davat sie poveleanie gsdvami sfintei mănăstiri ce să chiamă Dobruşa şi părintelui egumenului Paisie şi tuturor călugărilor ca să fie volnici cu voia Domnii Mele de să aibă a oprirea pre tot Oltul, dupre moşiea ce să chiamă Fumureni şi poenile Mamului şi de la satul Brăeşti, pentru că au fost de moştenire ale sfintei mănăstiri Dobruşa, iar cari le vor fi cumpărat aceste moşii ce scrie mai sus, acela să-şi caute banii, să-şi ia de la cine i-au dat şi i-au vîndut aceste moşii: cu acela să aibă treabă, pentru că nu

este niminea volnic a vinde sau a cumpăra moşiile mînăstirii, ci să aibă a-şi ţinea sfînta mănăstire moşiile cu bună pace, cum le-au ţinut şi mai dina'nte vreme, precum scrie şi cartea răposatului Matei-Vodă, pentru că aşa e voia Domnii Mele[1]. I sam reci gospodstvami. Iar cui va părea strîmb, să vie de faţă.

Io Mihnea Radul Voevod. Mai 21, leat 7167 (1659).

(Pecete domnească.)

II

Mlstieiu bjieiu Io Radul Voevod i gsdinŭ văsoi zemle ungrovlahiscoe snŭ velicago i preadobrago pocoinnago Io Leon Voevod davat gsdvami sii poveleanie gsdvmi sfintei şi dumnezeeştii mănăstiri ce să cheamă Dobruşa unde este hramul Vovedenie [Precistei Născătoare de Dumnezeu] şi părintelui egumenului Serapion şi tuturor călugărilor căţi vor fi lăcuitori într'acest sfănt lăcaş, ca să fie sfintei mănăstiri tot satul Brăeşti din judeţul Vîlcii şi cu tot venitul din cîmp, din pădure, din apă, de preste tot hotarul, vericît să va alege, pentru că acest sat Brăeşti fostu-l-au dat Stanciul Spătar sfintei mănăstiri Dobruşei de pomană, încă mai dinainte vreme, din zilele răposatului Matei Voevod. Şi tot au fost pre seama sfintei mănăstiri ce scrie mai sus, şi l-au ţinut cu pace. Iar, cînd au fost acum în zilile Domnii Mele, iar Radici căpitanul cu fraţii lui din Giuleşti, şi Barbul feciorul Magealii (?) ot... şi cu ceata lor s'au sculat cu pîra şi au venit înaintea Domnii Mele în Divan de s'au pîrît de faţă cu părintele egumenu Serapion, zicînd Radici căpitanul cu ceata lui că au cumpărat şi ei o parte de moşie în satul Brăeşti de la Vlăduţul Postel. Bengescul, căci să trage şi el a fi ctitor. Iar părintele egumen Serapion el au scos înaintea Domnii Meale întîi cartea lui Alexandru Voevod, feciorul Mihnii Voevod, veleat 7078, şi cartea Radului-Vodă, nepotul lui Basarab Voevod, şi alte cărţi multe, tot făcute unile pre altele, de s'au citit în Divan, scriind pre acest sat Brăeşti, cum este dat şi adaos la sfînta mănăstire Dobruşa de Stanciul Spătar încă în zilile lui Basarab Voevod. Drept aceia şi Domnia Mea, dinpreună cu toţi cinstiţii dregătorii Domniei Meale, încă am căutat şi am judecat pre dreptul şi pre lege dumnezeiască şi am dat Domnia Mea sfintei mănăstiri Dobruşii

[1] Còpii din 1839, dela no. 110, Episcopia de Rîmnic. Vezi şi ale mele *Contribuţiuni documentare la istoria Olteniei*, Rîmnicul-Vîlcii, 1925.

ca să ție tot satul Brăești, să-i fie moșie ohavnică și stătătoare în veci, iar Rădici căpitanul cu ceata lor să-și caute bani într'a cui mînă i-au dat, iar cu moșia sfintei mănăstiri din satul Brăești treabă să n'aibă, pentru că au rămas Rădici căpitanul cu frații lui și Barbul feciorul Magealii de lege și de judecată dinnaintea Domnii Mele din Divan...

Și iată mărturii am pus Domnia Mea pre jupan Gheorghie Vel (lipsă), i Mareș (lipsă), i jupan Radul Vel Logof., i Enache Vel Vistier, i Drăghici Cantacuzino Vel (lipsă), i Neagoe Vel Clucer, i Ghita *(sic)* Vel Stolnic, i Gheorghe Vel Comis, i Șerban Vel Post., i Nicolae Vel Păh., i Badea Vel Sluger, i Stoean Vel Pitar, i Radul Năsturel Vel Logofăt, i napisah az Goran Stanciovici logofătul Olănescul u gradu Bucureștii.

Io Radul Voevod. (Pecetea domnească.) Mesița Iulie 12, leat 7174.

III

Mlstiio bjieiu Io Matei Basarab Voevod i gdn. davat gspodstvami siiu poveleanie gsdtvami tuturor călugărilor cîți locuesc în sfănta mănăstire Dubrușa, ca să fie volnici cu această carte a Domnii Meale de să aibă a opri pre tot omul de la satul Hotărani și poenile Mamului și de la satul Brăești, pentru că au fost ale sfintei mănăstiri Dubrușei de moșie, iar care le-au cumpărat aceste moșii ce scriu mai sus, acela să-și caute banii la cine i-au dat și la cine i-au vîndut acele moșii, cu acela să aibă treabă, să-și ia banii de la acela, iar cu moșiile sfintei mănăstiri să n'aibă niminea nicio treabă cu ele, că nu e volnic nimea nici a le vinde, nici a le cumpăra, ci să aibă treabă sfînta mănăstire Dubrușa cu ele a le ținearea, cum le-au ținut și mai dinnainte vreame, pentru că așa am judecat Domnia Mea...

Io Matei Basarab Voevod. (Pecetea domnească.) Aprilie 26, leat 7182 [1].

IV

Gheorghe Banul i Vlaicul Vel Vornic i Hrizea Vel Vistier, ispravnici Scaunului Bucureștilor, scris-am cartea noastră ție, Rădici Căpitan cu frații tăi. Către aceasta îți facem în știre că aicea înaintea noastră veni părintele egumenul de la mănăstirea de la

[1] Datat greșit.

Dobruşa, de spusă pentru o moşie anume Brăeşti care este acolo lîngă mănăstire. Deci mai nainte vreme v'aţi fost ţinut şi voi de acea moşie, iar, cînd au fost în zilile Radului-Vodă, iar voi aţi fost avut întrebăciune cu mănăstirea de faţă, şi s'au aflat cu adeverinţă bună că acea moşie este numai a mănăstirii, precum văzurăm şi cartea Radului-Vodă, de judecată, la mîna egumenului, ca să aibă mănăstirea a-şi ţinerea acea moşie cu bună pace de către voi. Iar, cînd au fost acum astă toamnă, voi v'aţi sculat de aţi luat ogoarăle oamenilor de pre moşie, de le-aţi arat în puterea voastră, ci, de aţi şi îndrăznit de le-aţi arat, cînd au fost la vreme pîinii de strîns, voi aţi ridicat pîinea în puterea voastră, de o aţi dus-o pe la casele voastre şi dijma ce au fost să vă ia n'aţi vrut să o daţi. De care lucru iată că vă scriem să căutaţi să vă daţi toată dijma ce ar fi fost, din zece una, după obiceiu. Şi foarte de acum înainte să vă feriţi de acea moşie ; nimic să nu vă întindeţi, să-şi ţie mănăstirea moşie cu bună pace precum mai sus scrie şi cartea Radului-Vodă de judecată ; că, apoi, de va mai veni egumenul să spue că nu vreţi să daţi dijma, bine să ştiţi că vom trimite acolea la voi de veţi da dijma toată, făr de voia voastră. Şi apoi veţi da şi treapăd. Aceasta scriem.

Iulie 26, leat 7184.

Gheorghe Banul. Vlaicul Vel Dvornic. Hrizea Vel Vistier.

V

Adică eu Matei Dumitrescul sin Urizea Spătar scriu şi mărturisesc că acest al mieu zapis ca să fie de bună credinţă sfintei şi dumnezeeştii mănăstiri Mamulari, unde este hramul Sfintului Nicolae, cum să să ştie că am vîndut jumătate din moşie din Fumureni, din cîmp, din apă, din pădure, din silişte, din dealul cu viile, ce să va alege de peste tot hotarul, cum scrie zapisul cel de schimb. O am vîndut sfintei mănăsiiri de a mea bună voe, făr de nicio silă, pre bani gata tl. 8. Însă i-am vîndut partea mea de moşie făr de rumîni, şi am luat aceşti bani toţi gata şi deplin din mîna Badii logof. din Brîncoveni. Şi am dat acest zapis al mieu ca să fie sfintei şi dumnezeeştii mănăstiri moşie ohavnică în veci. Şi la această tocmeală întîmplatu-s'au mulţi boeri şi oameni buni, carei vor iscăli mai jos. Şi am scris eu cu mîna mea, şi mi-am pus şi iscălitura mea, ca să să crează.

Aprilie 6, leat 7200.

Az Matei Postelnicu.

Az Anania ieromonahu, egumenu ot sfînta mănăstire Brîncoveni, mărturie.

Az Anania ieromonahu ot Bistrița, mar.

Nicolae călugărul ot Bistrița, martor.

Badea... ot Brîncoveni, martor.

Vladul... copil. sin Stoica ot Albota, martor.

VI

† Costandin Otetelişeanul, ispravnicul Scaunului Craiovei, scriem cartea noastră voaă 6 megieşi, anume popa Dumitraşcu ot Giuleşti, i Rafail călugărul de la Criva i Badea Ciocănarul i Radul ot... i Radul otam, i Cîrstea ot Giuleşti, dămu-vă în ştire că aici la Scaun înaintea noastră veni de spusă părintele Daniil egumenul de la Dobruşa, zicînd că are pricină şi gîlceavă cu Giuleştii-dă-jos, pentru o moşie ce zice egumenu că are mănăstire acolo pe lîngă dol-Giuleşti, ce să cheamă Brăeşti, şi pentru nişte crivini ce sînt pe lîngă apa Cernii de spre Brăeşti. Şi zice egumenu că ține acolo crivini de moşia mănăstirii din Brăeşti, iar Giuleştii că țin de moşia lor, de Criva, şi să hrănesc pe acele crivini; şi nu-şi dau adetul moşii. Deci, fiind pricină ca aceasta intru dînşii, iată că v'au luat la mijlocul lor, să vă strîngeți cu toți la un loc, să luați seama şi să dovediți bine şi pre amăruntul să alegeți şi să îndreptați, de moşia Brăeştilor țin acele crivini, au de Alboteşti, au de Rusăneşti, au de Criva, pă lîngă apa Cerni, şi cine le-au ținut şi le-au stăpînit mai dinainte, şi ale cui au fost de moşie, şi să dovediți şi pentru umbletul apei, cum scrie şi la sfînta pravilă: că, va fi mîncat apa tot cîte puținel, este paguba celuia cu moşia, iar, de va fi rupt apa pe'ntreg, să-şi stăpînească moşnenii pe cît va fi rupt apa de spre moşia lor. Ci să alegeți şi să le isprăviți, cum veți alege mai cu dreptate şi, după cum veți alege, să le dați şi scrisori la mîinile lor, să nu mai fie altă gîlceavă între ei. Aceasta scriem.

Costandin Otetelişanu.

Sept. 3, leat 7214.

Zioa să să strîngă megieaşii : la Oct. 14.

VII

† Din porunca Prea Sfinţii Sale părintelui (lipsă) şi groaznică afurisanie prin carte de blestem ca să spunem şi să descoperim hotarul moşii Brăeşti, care este a sfintei mănăstiri Dobruşii. Deci noi, văzînd porunca şi groaznica afurisanie prin carte de blestem, am mers de am arătat toate semnele care au stăpînit sfînta mănăstire din anii trecuţi, din apa Cernii, de spre răsărit, prin mejdina cu stejarii, de spre apus, pînă în Colear *(sic)*, alăturea cu hotarul Crivei . . . , la deal pînă la piscul Brăeştilor, în copaciul cel feruit, merge spre apus peste Brăiasca în dealul Omorîcei, unde să loveşte în cap cu hotarul Tetoiului de spre Olteţ. Şi apucă Omorîciul în jos pînă în dealul Omorîcei, de spre răsărit pe lîngă hotarul Alboteştilor pă din jos de Brăiasca cea mică în furcituri: apucă la vale pînlre lacuri pe muchie la vale pînă în drumul cel mare la pod; şi apucă pe Brăiasca în jos, şi iar în mejdina cu păru şi apucă pe crivina cu sălciile, din salcie în salcie pînă în capul Cernii de spre răsărit. Apucă Cerna în sus pînă la Vînji, şi iar pe la Vînji şi apucă prin sîngeri la deal, pînă în Crivina din-sus şi apucă mejdina pîntre Crivina pîn apa Cernii la vadul morii, şi apucă Cerna în sus pîn hotarul mejdinii cu stejarii. Şi acìa să închee hotarul.

Iulie 10, 7269.

Visarion diiaconu Giulescu, care am primit cartea Preaosfinţii Sale părintelui episcopu de afurisanie. Eu Şărban Giulescu. Eu Ilie Giulescu.

S'au protocolit de noi
Dionisie ec[lesiarhul [1]].

* * *

Cîteva inscripţii.

Grozeşti (Bacău).

1. Pe o cruce în cimitir, lîngă vechea biserică dărîmată:

Aice odihneşte răposatul robul lui Dumnezău Stan Muntean ot Braşău, soţul Voichiţii, D[o]mnul să-l pomenească întru Înpărăţia sa; 1767, Sep. 8.

2. Pe cealaltă parte, săpătură în relief;

[1] Cronicarul.

Dreptu aĉastă curuce *(sic)* odihneşte robul lui Dumnezeu Stan Muntianul, Braşovan, soţul Voichiţii, într... 1767, Săpt. 18. Ἀλεξίσιος.

3. Pe o lespede rotunjită (jumătate de coloană) în acelaşi cimitir:

Supt aciastă piatră odihneşte roaba lui Dumnezeu Elisaveta monahiia Brăiasca, fiica Paharnicului Ioan Brăescu; patriia îi este de la Bărlad; 1828, Săp. 21.

Toate inscripţiile sînt de un foarte reuşit caracter arhaic.

Bogdăneşti (Bacău).

1. La întrarea în biserică:

† Aciastă sfăntă şi dumnăzăiască biserică s'a făcut cu totă osărdie şi cheltuiala d[umi]sale cucoanei Saftei Rusetoi Bănesa, giupănesa dumisale răposatului Ştefan Rusăt, fiica dumisale Hatmanul Vaseli Rusăt, şi s'au sfinţit de Preosfinţie Sa episcop de Roman chir Leon, la let 1778.

2. Cărţi:

Octoih de Bucureşti, 7282.

Cazanii de Rîmnic, 1792.

Bucoavnă de Braşov, 1826.

Mănăstirea Caşinului.

Pe zidul de împrejmuire:

Acest zid din temelie s'au făcut de Isaia Ţerigradeanu şi igumenul aceştii sfintei mănăstiri şi s'au început la 1820; din întămplarea zaveri carea a fost la 1821 au rămas păn la 1828; şi s'au săvărşit la 1830; care s'au făcut cu însăşi ostenala şi cheltuiala m[ănăs]tir[ii], Iulie 21.

Inscripţia e de un bun caracter arhaic.

*

Documente amestecate.

Iaşi, 2 Mart 7125. „Radul Voevod Mihnea" dă lui Gavril Bălţatul şi surorii lui Greaca, soţia lui Dumitraşcu biv Uşear, şi fiilor Marco şi Nastasia parte din satul Cernaţii (Dilţiganii), pe Bogdana, în judeţul Tutova, cu uric de la Erimiia-Vodă, care o dase lui Ursul şi soţiei Maria cu 300 de zloţi. Tot lor satul «Pogîneşti care se zice Stroeştii», pe Putna (pomeniţi Zahul,

Moisi, Iapotî), şi din Crăsteşti, Strîmba, Glodeani, Hlămîjani (Obreajie fiul Stanei, nepot Voicăi), din Ruseani (Boecani), pe Pereschiv, în Tutova. Hotarnic „Huru din satul Greci".

Boieri: Goia, Vel Vornic de Țara-de-jos, Nicoară de Țara-de-sus, Iacomi şi Ionaşco, pîrcălabi de Hotin, Gheorghie şi Ciolpan de Neamț, Manole şi Duca de Roman, Mihul Hatman, Bernat Vel Post., Vasilie Prăjescul Vel Spăt., Dumitru Vel Ceaşnic, Ghiorghi Vel Stol., Constantin Vel Vist., Mihail Furtuna Vel Comis, Ionaşco Ghianghia Log. Scrie Arsenie Nebojatco.

Pergament. Pecete atîrnată. Slavon.

* * *

Foița socotealei moşiei Păr[ă]iani sud Vălcia, ce s'au hotărît cu 12 boeri din porănca dumnealui Costandin Știrbeai Vel Ban, s'au împărțit pe moşi părțile fieştiecăruia, ce au făcut 4 cete, şi li s'au pus pietre unor de către alții şi li s'au pus sj. pe lîngă Olteț în foia aceasta, anume cutare.

Mai 10 d., lt. 7217.

Trăsura dupre lăngă Olteț pe la capul moşii au eşit în tot hotar[ul] sj. 700.

† Dintr'aceşta alesu-s'au partea popei lui Dumitraşco e brat ego sj. 51.

† Și lui Dumitraşco văru-său sj. 50.

† Și lui Pătru e brat ego e veri lui sj. 101.

† Și Matei al Cizmariului sj. 30.

† I Dragomir i văru-său Vladu cu totă ciata lor sj. 48.

† Din 30 stănj. ce s'au dat Cizmariului s'au dat din partea popei lui Dumitraşco şi acestorlalți sj. 15, şi din partea lui Matei cu ciata lui şi de la o *(sic)* sj. 15 : cu aceşta să plineşte sj. 280 ; s'au pus piatră aceştii părți.

† Datu-s'au alături cu popa Dumitraşco, cu totă ciata lui, partea lui Ioan Oci *(sic)* sj. 108 pol.

Și s'au pus piiatră părții aceştiia.

† Datu-s'au alături cu Ion Oci partea Hrizeştilor.

† Dumitru săn Pascotă sj. 22.

† Hrîza snă Pascotă sj. 21.

† Barbul snă Pascotă sj. 21.

† Calotă snă Pascotă sj. 21.

† Popa Preda snă Pascotă sj. 21.

† Să plineaşte suma sj. 108.
S'au pus piiatră aceştii părți.
† Pe lîngă Hrizeaşti alesu-s'au Matei cu ciata lui pe din jos.
† Matei Diilescul i brat ego sj. 54 pol.
† Chirca unchiu-său sj. 54 pol.
† Crăciun diiacon i brat ego sj. 45.
† Dumitraşco sj. 36.
† Despina vara lui Dumitraşco sj. 27 pol.
† Să plineşte suma cia de sus şi s'au dat aciastă parte i pe din jos pe lăngă hotar[ul] Făureştilor.
† Preda Otetelişan, † Badea Lăpuşeanu Log.
† Popa Dumitraşco ot Băl[ea]ni.
Vasilie iuz[başa] ot Poenari.
Oprea ot Făureşti.
Mihul Dobrenu. Radul Giules[cu]
Ştefan Logt. ot Şărb[ă]neşti.
Copiie scoză după foaia de hotărîre a 12 boiari hotarnici care ne-au hotărăt hotarăle nostre Deculeştilor, alegănd fieştiecăruia partea lui la fiştiecare hotară. Deci am dat aciastă foaie după foaia ce avem în măna noastră Sfinţi Sale părintelui popei lui Marin ca să-i fie de încredinţare, fiind noi moşteani faţă. Şi pentru încredinţare am iscălit.

Iulie 19, 1753.

Pascotă sin Diiculescul.
Ivan Diiculescul. Mihai Diculescul. ...Diculescu mart.

* * *

1791, Iulie 11.

Márturiile ce au dat Stan Ceauşul de Armăşei din mahalaua Tîrgul-de-afară, Petre Ceauşul de Armăşei din mahalaua Mihai-Vodă şi Gheorghe Ceauşul de Armăşei din mahalaua Sf. Pantelimon Niţei femeii din mahalaua Dobrotesei pentru bărbatul ei Costandin tunarul, „carele acesta în vremea Domniei răpos. Mavrogheni, de sînt acum la Sf. Nicolae ce vine 3 ani, fiind aceştia trimişi la Craiova purtători de grijă la tunuri, şi fiind între tunari şi Costandin, bărbatul Niţei, şi ne mai vrînd să mai slujască la tunuri, au plecat de la Craiova să vie la Bucureşti, şi, trecînd pe la Podul lui Baloş, au înnoptat, şi rămîind la cîrciuma de acolo de la pod, au dormit într'acea noapte, şi, fiind

găzduiţi şi nişte Turci, a doua zi dimineaţă s'au gătit numitul Costandin să plece, şi, scoţînd chimirul cu bani să plătească cîrciumarului, l-au văzut Turcii, şi i-au zis: ai să mergem cu toţii la Bucureşti, şi, mergînd de la numitul pod pînă la alt pod, din pădure în luncă, au aruncat Turcii cu pistoalele în numitul Costandin, şi omorîndu-l, i-au luat banii, şi tocmai a doaua zi l-au aflat mort. Spuind cîrciumarului iarăşi un Turc călător, şi mergînd cu postaşii, l-au luat şi l-au îngropat de marginea drumului la o cruce, şi, trecînd şi ei (aceşti trei ceauşi) de la Craiova peste cîtevaşi zile, i-au văzut mormîntul numitului Costandin cu ochii lor, fiindu-i şi peticile pline de sînge pe mărăcini împreună şi căciula domnească ce i-o dedese cînd l-au făcut tunar".

(Bibl. Ac. Rom., ms. 640, fol. 6.)

Comunicat de d. **Iuliu Tuducescu.**

* * *

Adică eu cel mai jos iscălit încredinţez cu zapis[ul] mieu la măna dumnealui logt. Moise sin polcovnic Panca precum să să ştie că, viind la dumnealui şi prin bună învoire şi tocmeală i-am dat în arendă livedea ce o am de la Drajna-de-Sus, ce este de la căminu părintescu peste drum, însă şi locurile ce sănt împregiur[ul] livezi, căt ţine gardu, pă ani cinci făcători, cănd îi va plăcea ca să le culeagă, iar, cănd nu, să am a mi le culege eu. Însă, cît pentru iarba de supt pruni şi locurile de ma[i] sus arătate, să le stăpănească dumnealui de-a rănd[ul] pănă să va înplini ani făcători, cum mai sus coprinde. Şi tocmeala ne-au fost pă aceşti cinci ani făcători t. trei sute, adică trei sute, care şi bani tocmeli i-am priimit toţi deplin în măna mea. Şi dumnealui să aibă a stăpăni, după cum mai sus arată, nesupărat de nimeni. Şi pentru mai adevărată credinţă am scris însumi cu măna mea, fiind alte obraze faţă, care mai jos să vor iscăli de mart[uri]. 1831, Ghenari 1.

Stoica sin Radu Tudorică am văndut, ot Drajna-de-sus.
Eu Radu sin Ene Bolănu faţă.
Eu Bucur sin Ion Gogu ot Cătun faţă.
Eu Voica sin popa Voicu ot Ogretin mărtr.
Popa Petre ot Drajna-de-sus adeverezu.
(În proprietatea mea.)

* * *

O donație munteană a lui Gabriel Báthory

26 Februarie 1611.

Nos Gabriel, Dei gratia Transilvaniae, Valachiae Transalpinae princeps, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes, etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis quod nos cum ad nonnullos fidelium dominorum consiliariorum nostrorum singularem intercessionem nobis pro parte Magnifici pueri Samuelis Giulaffy de Rathoth factam, tum vero volentes eundem Samuelem Giulaffy principalis munificentiae nostrae testimonio aliquo prosequi, totales itaque et integras domos seu curias nobilitares, una cum totalibus et integris possessionibus, portionibus et iuribus possessionariis ubivis et in quibuscumque finibus, terminis, oris, limitibus, comitatibus, sedibus, oppidis, villis et possessionibus regni huius Valachiae Transalpinae existentibus habitas, quae in praesenti cuiusdam *Korkodely Stolnik* praefuissent, sed easdem, eo quod Radulius Vaivoda et consiliarii ac boerones caeterique omnes status et ordines regni transalpinensis, extra iura et conditiones pacti ac confoederationis nobiscum ac regno nostro Transilvaniae iusiurandi firmissimo vinculo, contra nos regnumque nostrum Transilvaniae deliberato consilio hoc statuissent ut data occasione funditus nos praedictumque regnum Transilvaniae, veluti hoc idem antea quoque aliquot vicibus attentantes factitare deberent, huiusmodi pravum et perniciosum conatum praevenire et anticipare volentes, ob idque aperto Marte eosdem aggredi regnoque hoc transalpinensi exturbare coacti fuimus,

Ideo annotata eiusdem bona, iure belli per nos consecuta, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris id est arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinearumque promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis aquarumque decursibus, molendinis et eorum locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad easdem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, exceptis decimis, taxis, censibus, datiis, collectaneis, reditibus, arendis, tricesimis, teloneis, paludibus, lacubus vulgo baltha appellatis et fisco applicatis, sub suis veris metis et antiquis limitibus existentes, memorato Samueli Giulaffy, haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, per

manus uti praemissum est, iure belli, benigne dedimus, donavimus et contulimus, prout damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Quas nos in formam privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportatae. Datum in sede nostra principali Tergovista, die vigesima sexta mensis februarii, anno Domini millesimo sexcentesimo undecimo.

Gabriel Princeps, m. p.

(Originalul în Arhivele Museului Ardelean, colecția „grof Gynlay Kuun család levéltára" = Arhiva familiei conților Gyulay-Kuun.)

Publicat de **Victor Motogna.**

DĂRI DE SAMĂ

de N. Iorga.

Stefan Meteş, *Păstorii ardeleni în Principatele romîne*, Biblioteca Semănătorul, vol. 111-3, Arad, 1928.

Subiectul e conceput larg de autor, care se gîndeşte dintru început la rolul de realisatori şi păstrători ai unității neamului pe care l-au avut Mocanii ardeleni. Răspingînd părerea originilor pur pastorale, el arată întîiu ce dau izvoarele despre păstoritul în Peninsula Balcanică (după Kekaumenos şi Pouqueville). Păstorii din dosul Ragusei sînt uitați. Se semnalează, după izvoare ungureşti, ciobanii noştri în Ungaria (Vaş, Şopron, Vesprim, Baranya, p. 11, Kecskemét, Liptó şi Arva, p. 12). Valahii din Moravia la 1639 sînt d'ntre cei slavisați (v. *ibid.).*

Dările păstorilor, vigesima, „tretina", sînt presintate apoi (p. 14 şi urm.). Urmează înşirarea ştirilor despre trecerea spre Dunăre a pasurilor muntelui (p. 19 şi urm.). Un paragraf anume e consacrat relațiilor de la granița secuiască (p. 25 şi urm.). Izvoarele curg larg pentru epoca lui Brîncoveanu (p. 29 şi urm.). Colecția lui V. A. Urechiă mai ales dă materialele pentru Domniile următoare. Mărginenii sunt cercetați in deosebi (se semnalează o scrisoare a lui Constantin-Vodă Racoviță către Sălişteni, 1753, în *Transilvania* pe 1910).

Interesantă biserica din Tătărleşti (Mehedinți), „făcută cu banii oilor", şi cu înfățişarea unui cioban ca simbol (p. 66). Dacă în 1711 Alexandru Károlyi îşi ține herghelia în Moldova, este că

el se găsia însuşi printre exilaţii unguri în această ţară (v. p. 67). Se urmăreşte şi arendarea de Ardeleni a munţilor de dincoace (p. 101 şi urm.). Apoi măsurile pentru încasarea oieritului (p. 136 şi urm.). În sfîrşit note asupra veacului al XIX-lea. În consideraţiile finale, păr. Meteş relevă solia din 1788 a Mocanilor din Săcele la comandantul oştirii mavrogheneşti în Vălenii-de-Munte, oferindu-se lui ca „raià" (după Urechiă, III, pp. 230-1, *ibid.*, p. 180 şi urm. Vodă li oferi aşezarea pe moşiile lui proprii: în Uluiţi, Gilmeşti, Afumaţi şi Zimnicea). Ar fi fost de relevat şi infiltraţiile din judeţul Săcuienilor pe valea Teleajenului. Nu cunosc „Almanahul" din Cluj al Ligei Culturale (1926). Nu se uită nici răsunetul în poesia populară a acestei vieţi de înaintare şi îndrăzneală.

Cunosc şi posed originalul frances al „Memoriilor" lui Nicolae Bethlen: no'ele despre Romîni sînt adevărate; restul e o povestire de dragoste romantică pe care n'a putut-o scrie Bethlen el însuşi, presintat în titlu ca autor.

Excelenta lucrare strînge laolaltă toate ştirile pînă la cele mai mărunte.

* *
*

Nicolae Popovschi, *Mişcarea de la Balta* şi *inochentismul în Basarabia, Contribuţii la istoria vieţii religioase a Romînilor din Basarabia,* Chişinău, 1926.

Întinsă lucrare critică asupra acestui curios fenomen, care durează şi pînă acum, de psihosă religioasă. Apare în 1909, la Balta, peste Nistru, azi capitala „Republicei moldoveneşti". Inochentie, chemîndu-se cu numele de familie Levizor, nu poate fi decît Rus, cu toate că s'a născut în ţinutul Sorocăi, la ţară. La Balta află un model în Rusul Teodosie Leviţchi († 1845), adept al misticismului de supt Alexandru I-iu şi vestitor al osîndelor apocaliptice. A fost cunoscut şi de Vlădica basarabean Dimitrie Sulima şi de ministrul Galiţin, şi el un mistic. Oasele lui, privite ca moaşte, au fost aşezate în mănăstirea „Teodosie" de la Balta; se închipuie minuni. Inochentie conduce pe pelerinii moldoveni. El construieşte un adăpost mare pentru ei. Influenţa asupra lor îl face să fie chemat şi oprit la Cameniţa; lumea-l urmează. El scrie „copilaşitor" lui — şi femei — scrisori duioase. Vorbeşte terific de sfîrşitul lumii şi adună pomeni. E strămutat departe, la mănăstirea Murom. Şi aici ajung Moldovenii. Observat, pleacă de

acolo, cu o grămadă de pelerini. In iarna lui 1913 tîra 500 de oameni după el (şi femei). E arestat şi închis la temniţă. E scos din cinul călugăresc. Se pocăieşte de formă. În acest act, scris de alţii, el dă taina puterii sale: vorbia poporului „în a sa limbă-mamă“ (p. 48). Rasputin, „Grigore cel nou“, pare a-l sprijini—şi credincioşii îl apropie de popa Ioan Gapon şi de alţi „sfinţi“ ruşi (p. 153). Totuşi e închis lîngă Arhanghelsc în carcera aspră de la Solovet (Maiu 1914). Şi aici vin „Moldovenii“ după el. E dus şi mai departe, dar revine la Lipec, „raiul“ său. Trei femei sînt cu el acolo: cîntă slavoneşte ziua şi „moldoveneşte“ seara. Binecuvintează mulţimea cu „două cruci“, şi aceasta impresionează. Scene de isterie se petrec: aghiasma din gura lui o primesc nenorociţii în gură. Unii strigă că e Dumnezeu Tatăl. Darurile plouă asupra lui. Moare în Decembre 1917. Poporul va crede că „părinţelul“ a înviat.

Autorul îşi dă silinţa de a fixà doctrina acestui primitiv. El predică ura legăturilor cărnii şi a naşterii; încolo cere viaţă curată ca oricare cleric. Pretinzînd depreciarea de averi, le primia pentru mănăstirea lui. Se credea cel puţin Sfîntul Duh. Şi o dovedia ungînd cu undelemn femeile întinse goale la picioarele dumnezeirii sale, urmînd să-l scarpine pînă adormia, danţînd în ger cu femei goale, şi pe cal, etc.

Unii din aderenţi întrebuinţau cărţi şi manuscrise „moldoveneşti“ (pp. 99, 101, 102, 103). Ei făceau predici în româneşte (p. 107). „Măiculiţa 'Domnului“ era Xenia, mama profetului. Plăcerea de spovedanie în „moldoveneşte“, p. 119: un Basarabean Zinovie de la Chiev împarte şi „foiţe tipărite moldoveneşte“ (p. 119). Cîntecele sînt şi in româneşte (p. 122).

Un capitol priveşte nebunia colectivă a pelerinagiilor, întîi la Balta, cu undelemnul care curge din oasele lui Leviţchi şi vindecă. Mii de oameni merg neghiob într'acolo, stînd „săptămîni şi luni întregi“ (p. 159). Apoi Băltenii rătăcesc aiurea, după „Dumnezeul“ lor şi după alţii. De la pelerinagiu se trece la strămutare. La Murom zace lumea, iarna, pe zăpadă în jurul „Sfîntului“ (p. 170). Cincisprezece sate erau gata să plece în 1913 (p. 171). Aduşi înapoi după arestarea „proorocului“, mulţi, mai ales copiii, mor de frig şi de osteneală (p. 183). Familiile erau sfărîmate şi averile pierdute. *Pentru lecuire se recomandă şi predicile în româneşte* (p. 185), şi se tipăresc broşuri în această

limbă (pp. 186, 212, 218, 224, 319-25). Totuşi pînă la Marea-Albă merge lumea după Inochentie (p. 193). În Basarabia însăşi mişcarea iea forma facerii de fîntîni miraculoase, în care se vede chipul Precistei: se lucrează cu lumînări şi în cîntece, fetele fiind îmbrăcate în alb (p. 199). Zeci de mii de oameni se adună la ele (p. 200). Prin case, noaptea, mai tîrziu prin gropi de lut, prin colibi, se fac adunări pentru cetiri sacre (şi în româneşte) (p. 205); lumea plînge (p. 209) la auzul limbii sale. In „moldoveneşte" li se vorbeşte şi soldaţilor (p. 220). Se fabrică noi cîntări in gen popular. Daruri se fac necontenit: covoarele aduse la Balta ating valoarea unui milion (p. 208). Doi şefi, Tărîţă şi Covali, sînt exilaţi în Siberia.

Curiosul „raiu", o adevărată cetate, departe în Rusia, e descris cu de-amănuntul. Centrul sînt peşterile, cu chilii, foarte curate şi aromite de tămîie, — „biserica lui Ioan" în locul „bisericii lui Petru", plus şcoală rusească pentru trei sute de copii. O mare gospodărie agricolă; pîne se cară cu cămilele (p. 242). Bolşevicii, cu altă nebunie, n'au pus capăt, în 1918, acesteia, ci au dijmuit-o numai; la 1921 însă s'a executat distrugerea. La 1922, s'a redeschis raiul, de şi se furase trupul sfîntului.

Foarte interesant e capitolul, bine scris şi plin de idei, în care se caută adevăratele origini ale mişcării aşa de deosebit interpretate (p. 271 şi urm.). La 1906 se ivise la Ruşi ideia unui „sobor" de reforme, părăsită apoi (p. 279), a celui „al treilea „Testament" (p. 281), al Duhului Sfînt, unind, după Merejcovshi, şi el un „căutător de Dumnezeu", Logosul cu Cosmosul. Se caută atingerea Basarabiei cu aceste tendinţi (la 1812, 502 biserici, dar numai 27 de piatră). „Moldovenii" găsesc Biserica de Stat, inexorabilă (p. 283). „N'a fost crimă, din punctul de vedere al intereselor naţionale ale Moldovenilor, care, fiind făcu'ă de guvernul ţarist, să nu fi fost consfinţită şi susţinută de arhiereii locali cu toată autoritatea morală a slujitorilor altarului" *(ibid.)*. Clericalismul serveşte imperialismul. „Faţada impunătoare" se creiază (p. 284), supt episcopul-jandarm. „Moldovenii" sînt ispitiţi de o nouă atmosferă de taumaturgie mistică (p. 283). Însuşi Mitropolitul Gavriil Bănulescu introduce sfinţii ruşi. Obiceiul pelerinagiului se adoptă ca şi al darurilor (şi în obiecte): se merge pănă la Kronstadt; p. 287; icoana de la Gîrbovăţ, p. 288. Faţă de oraşele înstrăinate, „isolare" (p. 291). Religia e singura fe-

reastră spre lumină. Problema pămîntului ațîță și mai mult nervii (export de oameni la Usuri și Amur). Autorul susține din nou că moldovenește se slujia în cele mai multe sate (p. 297 și urm.), pînă și arhiepiscopul Pavel ordonă înlocuirea vechilor cărți românești cu altele în aceiași limbă. Preoții erau „Moldoveni" și atîrnau bănește de săteni. Se aduc cărți de peste Prut. Înstrăinarea e în *ideile* teologiei savante. Ei sînt intelectuali materialiști, pentru popor: „năimiți". Este un părete între ei și credincioși. Mulți preoți bătrîni deschid însă calea „poporului" (se citează preotul Ștefan Ciuhureanu, care botează 200 de Evrei, gonind orice petreceri în pădure). Mănăstirile cuprind clerici țerani. În mișcare e și o parte națională și una socială: setea de pămînt, aiurea. „Martiragiul pentru ideie" a fost scos la iveală de Inochentie (p. 306). Și conclusia e mîngîietoare: s'a vădit că se ascunde în sufletul Romînului basarabean „o minte ispititoare și fără teamă față de cele mai grele, mai adînci probleme ale vieții, un devotament nemărgenit, pînă la sacrificii, pentru idei înalte și interese comune, o voință tare, care a ținut să înfrunte orice piedeci i se puneau în cale" (p. 506). Cultură din „mîni curate" e soluția, și o împărtășim și noi.

* * *

Al. Bocănețu, *Terminologia agrară în limba romînă, studiu filologic-istoric-cultural* (extras din „Codrul Cosminului"), Cernăuți, 1926.

În această întinsă lucrare, întăiu o frumoasă introducere despre ce poate da studiul limbii pentru a cunoaște trecutul unui popor. Istoria iese cam nedreptățită și asigur pe tînărul autor că avem destul material ca să nu ni trebuiască, pentru a încerca sintesele necesare, „o puternică dosă de curaj", care, acesta, la nimic nu strică. Nu înțeleg de unde scoate d. Bocănețu că retragerea Romînilor la munți în evul mediu ar fi «o părere admisă în istoria noastră» (p. 124): dar o viață întreagă am combătut-o și ridiculisat-o! Și argumentul, așa de just, că dispariția stăpînirii romane a adus cu sine și ușurarea de sarcinile fiscului se putea găsi în a mea «Istorie a poporului romănesc» și aiurea (v. p. 124). Nou adauge autorul cînd crede că la jăfuirea orașelor a trebuit să iea parte și țerănimea: exemple din ultimul războiu o pot probă (v. *ibid.)*. Rolul «Romaniei» e recunoscut

şi aici (p. 125). Foarte bună formula: „Stăpînirea baibară *n'a* fost simţită ca o catastrofă; în timpuri de disoluţii a organisaţiilor politice *ruralii stăruiesc*" (p. 125). Şi admiterea caracterului „nominal" al dominaţiei turanice *(ibid.)*, ne bucură, ca şi aceia a „cîrmuirii ţărăneşti de caracter romanic". Văd că şi V. Bogrea admitea coborîrea cuvîntului sat din *satum*, în loc de *fossatum* (v. p. 126, n. 1), dar d. Bocăneţu adauge paralelul *grad* = loc îngrădit. Numai aducerea Slavilor ca sclavi (p. 125) poate fi contestată: ei erau supuşii Avarilor. Etimologia diculesciană a „ţarinei" îmi pare foarte dubioasă. În genere-mi place că, fie şi trecînd supt tăcere izvorul, filologul primeşte în întregime conclusii pe care numai cu greu le-am putut face să pătrundă.

Îndată începe analisa cuvintelor. D. Bocăneţu a aflat la un cercetător sas „boii *arătoi*" (p. 127 şi nota 1). Miklosich găsia la Slavii vecini cuvintele româneşti: «trifoiu», «a prăşi», «sapă», «ţarină», «mălaiu» (p. 127). Nu se semnalează (p. 129) şi influenţa tîrgurilor slave de la Dunăre pentru terminii slavi, şi în agricultură, la Romîni, înlocuind-o cu introducerea fabricaţiei ţărăneşti slave. „A poşorî" să fie latin (p. 128)? Se stabileşte origine latină pentru *ciur* (cribrum, cibrum), aluat (allevatum; cf. şi le pain qui *lève)*. A *soage* pe *cîrpător* e un adaus nou (p. 128); se aminteşte şi *test* (testum) pentru copt şi nu se uită *vărzarele*. Şi *nap* e din latineşte; se adăuga *lăptucă, mărar, pătrunjel* (lactuca, mararium, petrosellum). Mazărea n'ar fi dacică, ci latinul *mazela (ibid.)*. Ca adaus şi *toriul* (torium), fîn sau paie rupte de dinţii vitelor. De sigur că *plous, plogus* e retic (v. p. 129, nota 1, după Pliniu, pasagiu necitat până acum). Interesant dualismul *cobîlă* (slav) —*iapă (ibid.)*. *Cormană* e unguresc, venind şi la Unguri de la Slavi (p. 130). *Bîrsă* şi *plaz* sînt împrumuturi de-a dreptul de la Slavi *(ibid.)*. *Cucura* ar fi, după un cas sa:d, poate latină. Greu de admis că „mergem la arat" ar însemna „mergem la plug". Pămîntul nelucrat = *căţea*, p. 132. Interesante explicaţiile pentru *holdă, lan* (= *land*, prin Slavi sau Unguri), etc., *ibid.* E nou *falcar* = cosaş (p. 133). *Firtă* = *ferto* medieval *(ibid.)*. Foarte justă conclusia că latinitatea *medievală* a avut şi ea o parte în formarea limbii noastre: constatarea deschide orizonturi. *Pogon* e slav = mînătură, cît poţi mînà (pp. 133-4). Observaţii de semasiologie pentru *curătură, plaiu (plage), mutare*, etc., p. 134 şi urm. *Selişte, silişte,*

sălişte, pornind de la sensul de colibă, înseamnă oare „loc gras"; nu e derivare din *selo*, sat, ca *popuşoişte*, *miriste* din *popuşoiu*, *mir?* Răspunde citatul din *Studiile şi documentele* mele la p. 236: „silişfele adică moşiele unde au fost sat şi acuma este pustiu". Cf. p. 135. Autorul pare a admite *braniştea*, pădure de hotar, în sensul în care Ungurii admit acest lucru. *Arşiță*, pămînt căpătat prin ardere, p. 136. La *runc* trebuia citat studiul din «Convorbiri literare» al lui G. Popovici.

Capitolul I-iu se ocupă apoi în special cu plugul, cercetînd şi izvoarele romane (de ce „țeranul e singura categorie socială care *produce*, toate celelalte consumă numai"? Filologia ar putea să nu facă nici economie politică, nici politică fără economie). Nu ştiu de ce se face, pe larg şi cu figuri, arheologia plugului. Al doilea capitol dă geografia deosebitelor numiri. *Şăruitor* poate veni din *serra* (p. 165)? Numele greco-latin şi medieval al *bîrsei* (byrsa) dovedeşte originea de cumpărare a uneltelor agricole (v. p. 169). Etimologia lui *pat*—πάτος a fost dată întâiu de V. Bogrea, în notele la a mea *Histoire des Roumains*. *Cotiugă*, întrebuințat numai în Moldova, ar putea cu greu să aibă o origine latină (v. p. 186). Interesant *tindeche* din *tendicula* (p. 192), ca şi *cîrligul*, care e adus cam de departe din latineşte (p. 193). Între *bute* şi *butuc*, fără Gepizi, e o evidentă legătură (cf. *cultuc*). *Fiulău* ar fi o *fibularia* latină (p. 200) şi, evident, *răsteu* e *restellum*. Nu poate fi raport între *tuldăul* plugarilor noştri şi termenul militar byzantin τοῦλδον (p. 201). *Ciocîlteu* trebuie căutat din ungureşte, poate *(ibid.)*. *Hîlteie* din turcescul *alett* pare imposibil (p. 267).

Capitolul al III-lea examinează «numirile de pămînt lucrat», a căror geografie şi etimologie se dă în capitolul IV. Citatul de la p. 220 cu «canalie» şi «limba aristocratică» nu poate fi din Neculce. E justă apropierea între cucuruz-porumb şi cucuruzul de brad (p 222). *Mel'laiul* d-lui Weigand putea fi dat uitării *(ibid.)* ca şi «kokor-oz», «lucru ce amiroase» a aceluiaşi (p. 223)... De sigur că etimologia bună a cuvîntului *mirişte* e cea dată de Bogrea (v. p. 229). Interesantă discuția asupra *moinei*, unde rădăcina pare a fi în adevăr latină (pp. 230-1). *Răzor* e apropiat de latinul *radiolus* (p. 235). De ce *grindul*, care se află la Slavi, ar fi, cu autoritatea d-lui Diculescu, german (p.

244)? *Gruniu* din lat. *grunnius* e neadmisibil *(ibid.)*. *Curios* că „gaiul" nostru se găseşte la Ducange ca *gaium* (p. 251). *Paragină* poate fi interpretat cu *voraginem* (p. 257)?

* * *

Şerban Drutzu, în colaborare cu Andrei Popovici, *Romînii în America*, Bucureşti 1926.

E vorba numai de puternicele colonii din Statele Unite. Se presintă întăiu condiţiile locale (cea mai nouă lege ni dă dreptul de a trimete numai 603 emigranţi pe an; p. 24; se primesc de vre-o paisprezece ani mai mulţi Germani decît Francesi; p. 26). Intăiul curent romănesc spre America a venit din Ardeal, unde lipsia mica proprietate (Unguri şi Saşi urmau din acelaşi motiv acelaşi drum). Era şi dorinţa de a nu face armata la străini. În Canada se dădea şi pămînt. S'ar putea să fie azi până la 300.000 de cetăţeni romîni, la peste 100.000 de Romîni de rasă, în continentul nord-american. O hartă arată repartiţia pe State (peste 13.000 în Ohio). În 1922 s'au trimes de ei în Romănia 10.000.000 de dolari (p. 49). Cei din Canada primiau 80 de hectare, care deveniau în trei ani proprietatea lor, cu o diplomă de cetăţean în plus. La Boian, care aminteşte satul de acasă, sînt aproape numai Romîni (p. 75). Pe alocuri se umblă în carul cu boi *(ibid.)*. O frumoasă biserică romănească se găseşte la Montreal, centru frances, unde funcţionează şi un consulat al Romăniei (p. 84). Scoarţe romăneşti împodobesc fermele (p. 91).

Pentru Statele Unite, se începe cu biografia luptătorilor în războiul de succesiune, Gheorghe Pomuţ, un glorios general, apoi consul general la Petersburg († 1882), şi Nicolae Dunca. Apoi vin coloniştii din Dobrogea, nemulţămiţi cu pămînturile ce li se daseră. Căutători de aur, complect isolaţi, ar mai fi la Enseñada, lîngă graniţa Mexicului (p. 110). La 1897 apare primul Macedonean, din Coriţa (p. 111). Emigranţii sînt croitori, cizmari, lucrători în usinele de fier şi oţel, în cele de cărbuni, etc., plugari, ciobani cu fluierul (p. 145). O parte e la automobilele lui Ford; Macedoneni lucrează la instrumentele optice şi la ţesături (pp. 138-145). Advocaţi, medici romîni au în oraşele americane situaţii frumoase (p. 180 şi urm.): un radiolog ca d. Lencuţia, un neurolog ca d. Valeriu Barbu, un inginer descoperitor ca d. Constantin Bărbulescu, un politehnician ca d. Gheorghe

Botezatu (Bothezat) din Basarabia, un matematician ca d. Ştefan Serghiescu, un musicant ca d. Zolnay, pictori ca dd. Paleologu (Pal), Alexandru Popini, Cintoloveanu, musicanţi ca dd. Cuclin şi Olmazu.

E frumos capitolul, datorit d-lui Andrei Popovici, în care e vorba de societăţile româneşti (primele în 1902); la 1906 erau 14 şi se întemeiază „Uniunea". Am cunoscut şi eu din corespondenţă vrednicia d-lui I. N. Şufană, despre care aflu că fusese cioban în Poiana Sibiiului (p. 193). Pentru a-şi face datoria la societate, şi-a lăsat casa în flăcări. La 1908 se cumpără de la preotul Moise Balea ziarul „America" din Cleveland (pe 11.500 de dolari). El devine organul „Uniunii" şi apărătorul ei. La 1911 aceasta grupă 44 de societăţi (în curînd 72) şi, în 1917, 13.000 de membri (p. 194). Păcat că s'a stîrnit ceartă între „intelectuali" şi popor! La 1905 preotul Epaminonda Lucaci, unit, începe prin ziarul „Romînul" lupta confesională; preotul Moise Balea răspunde prin „America". „Romînul" a devenit apoi foaia „intelectualilor", a „domnilor": şeful lor, preotul Podea, a atacat redacţia ziarului „duşman" (pp. 198-9). Un nou atac s'a produs, pe cale judecătorească, în 1922. O altă societate s'a putut menţinea, „Liga şi Ajutorul", în Youngstown; uniţii păstrează „Uniunea Catolică" (publică revista „Adevărul" la Cleveland Ohio). Sînt şi societăţi macedonene (cu ziarul „Curierul Romîn" la New-York) şi — un club comunist.

Un alt capitol întreg despre biserici şi preoţi, Biserica ortodoxă e mai rău represintată. Ridiculă originea — din fericire nu şi purtarea — celor 19 preoţi improvisaţi, de episcopii ruşi de la New-York şi Chicago (p. 211). Operă de discordie este reforma preotului Podea cu agresiva sa revistă „Semănătorul" (p. 213). Se reproduc cîteva splendide biserici româneşti la Erie Pa., la Saint Paul Minnesota, la Detroit Michigan, la Martins Ferry Ohio. Canada are zece lăcaşuri, dintre care două baptiste şi unul „de Sîmbătă"; Statele Unite douăzeci şi patru ortodoxe, şaisprezece unite şi şase baptiste. Şcoli sînt aproape pretutindeni, lîngă biserici, cu examene „cît se poate de emoţionante" (p. 219). Celor cari se vor înstrăina li rămîn astfel „cîteva versuri dintr'o poesie patriotică, „Tatăl Nostru" şi umbra preotului care li-l tălmăcia, atmosfera solemnă a unui examen românesc, un mic

volum cu o inscripție românească: „suvenire de la un premiu" *(ibid.)*.

Deosebit de important e capitolul despre ziare și reviste. Au dispărut foile „Steaua Noastră" și „Glasul Vremii", „Unirea", „Tribuna", „Sentinela", „Transilvania", etc. „Canada" se menține la Ford City (Ontario). Revistele — cea mai serioasă, „America literară" din 1917 — n'au putut trăi; un singur ziar umoristic e în ființă. Dintre ziare, „America" se cetește până și în insulele Pacificului (pp. 229-30). În societate se găsesc și Unguri și Italieni, cari cetesc regulat ziarul (p. 330). Averea ziarului e de 40.000.000 de lei (p. 232).

Despre Evreii romîni se vorbește deosebit. Se admite curioasa afirmație a Evreilor ante-romani, așezați la Tălmaciu, care ar fi Talmus (p. 233). Tot așa și cu Evreii scutiți de armată supt Roman-Vodă și cu „Isac ben Benjamin Schor" diac al lui Ștefan-cel-Mare și „originar din Iași" (p. 234)... Petru Rareș apare restabilit în Scaun printr'o „Israelită din Stambul". Ce păcat că Evreii își strică răspîndind fabule așa de ridicule, care dau o pagină de comic unei așa de frumoase cărți! Capitolul e pe alocuri o pledoarie pentru o causă care nu mai are nevoie să fie apărată. El dă însă și știri menite să slăbească anume prejudecăți. Încă din 1885 se întemeiază la New-York „Prima Congregație romîno-americană". Firmele românești se expun cu mîndrie acolo, în cartierul Evreilor din România. Se angajează lăutari din țară în restaurantele care se chiamă „Mica Românie" și „Carmen Sylva" (p. 240). O „asociație dramatică" purtînd numele literar al răposatei noastre regine a luat ființă la 1887 cu scopul de „a cultiva limba romînă"; ea a decăzut (p. 249). A fost dela 1887 la 1895 și o „Operă romînă" a Evreilor, cîntîndu-se în jargon. O centrală a Evreilor romîni a fost înființată la 1916. Se dă o lungă listă de Evreii romîni cari au situații frumoase în America și n'au uitat țara de naștere (p. 256 și urm.). Cunoscutul romancier Konrad Bercovici din Brăila scrie despre subiecte romînești și e încă cetățean romîn (p. 258). Cu totul Romîn a rămas poetul Leon Feraru.

La urmă „conclusiuni generale".

*
* *

R. Vuia, *Ţara Haţegului si regiunea Pădurenilor, studiu antropogeografic şi etnografic* (extras din „Lucrările Institutului de geografie al Universităţii din Cluj"), Cluj 1926.

Această fundamentală lucrare, care, ni se spune, pregăteşte o alta, şi mai întinsă, e şi pentru istoric de un deosebit folos. Mărginenii de acolo numesc pe *ţeranii* plugari: momîrlani (p. 17). Multe nume de veche aşezare slavă, care trimete însă la o coabitare, nu romîno-slavă, ci daco-slavă (v. p. 22). Numele romîno-slave pot veni aici, ca şi în Moldova şi în Ţara-Romănească (de ex.: Stari-Chiojd), nu de la coabitaţie, ci de la *cancelarie:* şi trimetem la atît de posibila stăpînire a unui Litovoiu şi Bărbat în aceste părţi (v. p. 20). Nu văd de ce Cinciş ar veni din maghiarul Csolnakos, Mînerău din Magyarosd (!), Arineş din Aranyos şi mai ales Nandru (devenit nume romănesc; cf. Nandriş) din Nandor. Autoritatea filologică pe care se razimă d. Vuia nu e decisivă (v. p. 24). Ohabele nu arată nimic alta decît felul de stăpînire şi nu pot mînà, oricît ar fi de multe, la conclusii politice (cf. p. 25). Aici autoritatea istorică (d. Dragomir) poate fi discutată. Haţegul n'a fost *dat* la 1247 lui Litovoiu, ci *recunoscut* acestuia. Interesant „Petrus agasonum comes (nu: „agasonum, comes") de Hatzeg", la 1276 (Hurmuzaki, I, p. 410): aceasta nu înseamnă însă alta decît că un Hăţegan, Petru, ajunsese la Unguri «comes agazonum» (v. p. 26). Folositoare lista localităţilor din această regiune date în secolul al XV-lea (o. 26 nota 2). Neexplicabil acel «Kalaynuk» din 1387, alături de „juzi", „juraţi", „oaspeţi", şi «cnezi» în Haţeg, pe rîul Streiu, în Inidoara, şi în «varmeghia Jwfiw», la Csánky, *Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak kóraban* (Budapesta 1913), pp. 3 şi 36 (citat la p. 26, nota 4). La Haţeg, în acel secol al XV-lea, adunarea cnezilor (p. 27). Sîmeria e moşie a familiei Kendeffy *(ibid.)*. Lista de cnezi (şi un Berivoiu, la Ostrov), p. 27 nota 3. După Solyom-Fekete, *A magyarság es az oláh incolatus Hunyadban*, în Anuariul unguresc al Inidoarei pe 1882, se pomeneşte la început *judeţul* din Haţeg cu doisprezece cnezi, şase popi şi şase „Romîni din popor", *Olahi populani* (p. 28). Între popi, Petru, «arhidiaconul», protopopul din Ostrov, «Zampa» din Clopotiva, Balica din Peşteana, Balica din Dănsuş, Dragomir din Tuştea. Cnejii erau priviţi ca „adevăraţi nobili" (p. 28). Preoţi de neam de cnezi, la Rîul-lui-Băr-

bat (locul luptei lui Bărbat cu Ungurii) la 1494, p. 28. Se vede cum se întemeiau de „moşi“, deveniţi cneji, satele (Răchitova şi Mesteacăn, pp. 28-9). Încă la 1499 funcţionează cnejii (p. 29). Donaţie de sate, în acest an, către Mihai Kendeffy (p. 30-1). Se relevă colonisarea către Sud de recunoscut prin desinenţele topografice în —eni (p. 31). Cneji în regiunea Pădurenilor (şi un Iaroslav), pp. 33-4. *Tăşcaşii* colonisaţi de Guvern, p. 36. Agricultură în regiunea muntoasă, p. 66. *Săciuitul,* crearea de ogoare, la p. 73. Pentru transhumanţa păstorilor, p. 77 şi urm. La denumirea casei: *cotarca* — coşerul, *talponele, stoborul, căloniul* — vatra, *undeţul* — colţ, *primblele* de uscat rufele, *pomnolul* — prispa, *scaunele* — bănci, *uiegarul* pentru sticle, *găletariul, cănceele* — ulcioare, *ţestul* — oală.

Lucrarea are şi un resumat frances. Multe şi frumoase planşe. Casele cele nouă din cărămidă sînt copiate după cele din Vechiul Regat.

* * *

Preotul V. Ursăcescu, *Psaltire slavonă 1577-1580* (din „Analele Academiei Romîne“, secţia literară, III, III, 6), Bucureşti, 1926.

Părintele Ursăcescu a găsit o Psaltire slavonă tipărită în Ardeal cu caractere şi un frontispiciu ca ale Evangheliei din 1579. Cu o notiţă preliminară de d. I Bianu, se dă o descriere a volumului şi cîteva reproduceri. Exemplarul unic vine de la mănăstirea Adam, arătată ca fiind în codrul Chigheciului.

Într'o scrisoare particulară, părintele anunţă apropiata comunicare a unui Liturghieriu slavon din acelaşi secol.

* * *

Anuarul Institutului de istorie naţională, publicat de Alex. Lăpedatu şi Ioan Lupaş, III, 1924-5, Cluj 1926.

Cea mai mare parte din contribuţiile cuprinse în aceste o mie de pagini şi mai bine au fost analisate la apariţia extraselor.

Amintim: studiul păr. Lupaş despre Avram Iancu, al d-lui P. P. Panaitescu despre *Planurile lui Ioan Cîmpineanu pentru unitatea naţională a Romînilor,* al d-lui N. Drăganu despre „codicele“ lui Gheorghe Ştefan-Vodă, al d-lui Virgil Şotropa despre *Tatarii în valea Rodnei,* al lui V. Bogrea, *Romînii în civilisaţia vecinilor (boves ad Vlacham,* p. 497) şi notiţele mai mărunte ale aceluiaşi, al păr. Lupaş despre unele documente inedite. Despre *Păstorii ardeleni* ai păr. Meteş vorbim aici.

* * *

N. C. Bejenaru, *Ştefan Tomşa II (1611-1616; 1611-1623) şi rivalitatea turco-polonă pentru Moldova*, Iaşi, 1926.

Autorul iubeşte pe straşnicul ostaş bătrîn care e eroul său şi de aceia nu-i află părechе decît pe Ieremia Movilă — care n'a fost mare lucru — şi pe Vasile Lupu.

Ştirile din Joppecourt-Baret trebuiau luate cu multă precauţiune. De aceia ipotesele de pe pagina 9 nu par a fi acceptabile. Nu văd cum acela care spune că s'a născut în „Oteşti pe valea Răcătăului din Ţinutul Putnei" poate fi feciorul legiuit al lui Ştefan Tomşa cel d'intăiu şi al soţiei lui, adeverită, Axinia. Nici legenda învăţăturii la Rădăşenii Sucevei n'aş admite-o. Şi derivaţia lui Tomşa cel d'intăiu din Aron-Vodă, pusă în circulaţie de d. Minea (*Cercetări istorice*, I, p. 346, nota 298), îmi pare suspectă. În general, şi presenţa lui pe lîngă Vizirul Ghiurgi Mohammed şi participarea la expediţia otomană contra Perşilor par discutabile (p. 11).

Crearea de adepţi după luarea Domniei e foarte bine arătate pe basa documentelor interne (p. 14 şi urm.). «Mirso», şeful Tatarilor, nu e un nume, ci cutare mîrzac (p. 19). Vasile «Wierlich» de la p. 31 nu e decît Vasile Ureche. „Hotchievici" e a se scrie, poloneşte: Chodkiewicz (p. 80 şi urm.).

Lucrarea e făcută cu atenţie, şi astfel de monografii sînt totdeauna bine venite.

* * *

C. Bobulescu, *Schiţă istorică asupra satelor Crucea-de-sus, Crucea-de jos, cu bisericile lor, cum şi asupra schiturilor Brazii şi Moşinoaele din jud. Putna*, Bucureşti 1926.

Broşura, tipărită de un Crucean, acuma preot în Bucureşti, păr. T. Antohe, cuprinde întăiu însemnarea tuturor celor, mănăstiri şi boieri, cari aveau moşii în acel colţ putnean de veche viaţă răzăşească (p. 7, nota 10: Măriuţa, fiica lui Istrati Dabija, viitoarea soţie a lui Iordachi Roset). Menţiunea ctitoriei Mitropolitului Teodosie la Brazi (p. 9); el se întîmpină şi la 1686 în Focşani, ca martur (*ibid.*). Şi Mitropolitul Antonie are vii aici (p. 10). Un excurs pomeneşte crucile istorice (pentru „crucea Doamnei Mircioai" pp. 13-4; slujbe la cruci, p. 15). Păr. Bobulescu reproduce un testament al lui Constantin Balş, care figurează ca ziditor al mănăstirii putnene Sucmezău, închinată Schitului Mare din Polonia (p. 19). Panciul vecin îşi iea numele

de sigur dela acela care, foarte aproape de noi, a căpătat dreptul de tîrg (cf. p. 17). Se dă şi pomelnicul bisericii, refăcută în secolul al XVII-lea (p. 23 şi urm.).

După mişcătoarea poveste a pagubelor aduse de războiu, datorită editorului, păr. Bobulescu se ocupă, în acel capitol, de satul Crucea-de-jos (într'o însemnare dela 1746, pp. 53-44 şi p. 73, un „zahanagiu") şi de schitul Brazi. Un „părinte Antonaş tipograful" la Neamţ, în 1824, p. 65. O învoială de învăţătură la un călugăr (e vorba de un Ion din Humuleştii lui Creangă) în 1822, p. 68. Călugări legători de cărţi, *ibid.* Cumpărau de la un „*vânzător* de cărţi" la 1784, pp. 67, 60. Apoi note despre schitul Moşinoaele (sau „de la Poiana Mărul cu Părul"). Un Alexandru dascăl şi legător de cărţi, p. 71. La urmă însemnări de pe cărţile Brazilor. Un preot de la Caşin în 1694, p. 73. Preotul Grigoraş din Şarul Dornei leagă cărţi la 1796, p. 74. Şi „Gavrilă legătoriu de cărţi" pe la 1774, *ibid.* Emanoil monahul legător la 1823 sau 1833, p. 77. Un schit Trotuşanul pe Zăbrăuţ, p. 82. „Jupînul Laţcar ot Focşani" din 1819 e înaintarul lui Duiliu Zamfirescu (p. 84).

* * *

Iermonahul Dămian Stănoiu, *Mănăstirea Pasărea, Mănăstirea Ţigăneşti, Mănăstirea Samurcăşeşti,* toate trei Bucureşti, 1926.

Foarte bune lucrări, deplin informate şi limpede scrise, cu ilustraţii îngrijite. Pasărea e din vremea lui Carageà şi n'are deci nimic istoric, cum n'are nici nimic artistic. Se denunţă amestecul continuu, odinioară, al unor administraţii nepricepute. Ţigăneştii sînt măcar din 1780 (ca schit de călugări): Ţigăneşti-Izvorani (cel mai vechiu privilegiu e din 1793. Pe la 1805 se aşează maicele, avînd în stăpînirea lor schiturile Turbaţi şi Hagi-Dima (din Bucureşti) Biserica din 1812 (fără stil, azi). Prădăciunea germană din 1916—8, pp. 16—17. La p. 18 a se ceti de sigur: Suţina (= Suţu) în loc de „Sutina", în inscripţie. Mai interesantă inscripţie de la 1727 din Schitul Maicelor (ctitoră Rusoaica Timotea; ispravnic Marele Căpitan de seimeni), pp. 22—23. Aceasta-şi păstrează şi forma veche. Ciorogîrla (odată Samurcăşeşti) e din 1808, Constantin Samurcaş, cunoscut prin rolul lui în 1821, fiind ctitorul. La urmă, două documente.

* * *

Simon Reli, *Din Bucovina vremurilor grele, schiţe istorice*, Cernăuţi 1926.

Se cuprinde un studiu despre ultimii sihaştri ai Bucovinei (cu ştiri despre schituri: cel din Zamostia e datorit unui staroste de Cernăuţi — p. 5 — ; averea schiturilor s'a vîndut în 1812 pentru a plăti datoriile de războiu ale Statului austriac): se resumă cererea de ajutor a sihaştrilor de la Putna în 1783 (împodobiri frumoase); în acelaşi an episcopul Dosoftei cere stareţului Natan «să se silească cu tălmăcitul» unei cărţi, «a o isprăvi» (p. 9); se aminteşte propunerea generalului Enzenberg de a «civilisa» clerul monahal bucovinean prin călugări uniţi de la Blaj (p. 10). Foarte interesantă plîngerea sihaştrilor despoiaţi de scutelnicii lor către Iosif al II lea, „marele Ţezar al nostru" : zişii scutelnici «aduceau lemne de foc şi pîinea de la ţară, de pe la creştinii cari ne miluiau şi ni dau pentru Dumnezeu» (p. 11). Administraţia bucovineană a refusat transmiterea mişcătoarei plîngeri (op. 11-14). Sihaştrii se roagă atunci de public, căruia-i trimete „tretajii", caiete de subscripţie (pp. 14-6). Alegerea de stareţul Sila, ca moştenitor în demnitate, a lui Natan, p. 16. Episcopul dă bătrînului «cartea de drum» care i se va pune pe piept în sicriu, p. 17. Silinţile lui Natan († 1784) pentru a păstra sihăstria, p. 17. Testamentul lui Natan, p. 18 şi urm. Din el se vede că oaspeţii aveau la disposiţie «mendire» de lînă, «pîsle de aşternut» şi de-asupra „obiele" (oghialuri); stareţul avea pe masă „un ceasornic nemţesc mare... carele are întru sine întrebare şi răspundere» (p. 20). Are şi un «molitfelnic muntenesc». Bietul părinte se îngrijeşte a nu fi îngropat de viu : «aşijderea vă poftesc şi vă rog foarte, fiilor şi fraţilor, ca nu cumva să mă îngropaţi întru acea zi în care voiu răposa, pînă a doua sau a treia zi, pentru pricina slăbiciunii şi a leşinării, că şi tatăl mieu a leşinat şi a doua zi, la vecernie, s'a trezit» (p. 21). La 1785 se desfiinţează sihăstria (p. 22).

Al doilea studiu se ocupă cu şcoala din Coţmani: i se dă (p. 26 şi urm.) programul de la 1789. E şi Comenius în el... Iscăleşte cunoscutul de Marchi, „interimar director al dascălilor". Pentru «dragonii poştali ai satelor» sau „poştarii", p. 28. Un ordin în româneşte, supt pedeapsă de „gloabă", p. 29. Şcoala rusească, cu dascăl din Rusia, e posterioară vechii şcolii româneşti (p. 31). Unirea cu Galiţia suprimă obligativitatea şcolară

(ibid.). La 1822, catolicisarea şcolilor (p. 32), de la 1826 Consistoriul din Liov conducîndu-le *(ibid.)*. Rusificarea progresează cu dascălii ruşi. Episcopul bucovinean caută a scăpa măcar confesiunea (p. 34). De la 1817 limba polonă e în program lîngă cea germană *(ibid.)*, romăneasca fiind tolerată ca punct de plecare şi ajutor, «temelie pentru învăţarea limbii germane». Elevii evrei contribuie la schimbarea caracterului naţional al şcolii (p. 35): li se cer însă anume condiţii şi se aşează deosebit, supt supraveghere (pp. 36-7). Se dă şi programul din 1789 al şcolii, scris în romăneşte, p. 39 şi urm. («chambacul» e abacul occidental).

Al treilea studiu tratează despre satul Igeşti: al lui Iga strămoşul, Iuga, un Maramurăşean al descălecării; preoţii se chemau Vlad: de acolo sînt neamurile Răus, Rîpta şi Roşca. Cred că am tipărit undeva curiosul act al fetei care-şi schimbă vrîsta fiindcă «e o ruşine şi urăciune pentru o fată care pînă la 24 de ani nu capătă bărbat» (p. 43). O învoială de căsătorie care substituie «copilei celei mai mari», care „nu vrea“, pe cea mai mică şi prevede o despăgubire pentru ginere dacă nici aceasta «nu vrea» (p. 51). O «zamcă» la Igeşti ca şi la Suceava p. 52. Se arată, pe basă documentară, situaţia mazililor, p. 56 şi urm. Un nou aflux maramurăşean, p. 61. Evreii în Igeşti, p. 62 şi urm. Poesiile populare sînt stîngace, p. 64 şi urm.

* * *

Tache Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului* (ed. Academiei Romîne), Bucureşti 1925.

E bogatul resultat al unor harnice cercetări care au ocupat o sută cinsprezece zile, numărate.

Amănunţită descriere geografică, adese ori pitorescă. Relevăm «cîrciumile autorisate şi clandestine din sate», care «îşi exercită cu ferocitate distrugerea vieţii şi economiei naţionale a Maramureşului, atacînd astfel marea ca şi mica proprietate a locuitorilor băştinaşi» (p. XI). Îmi permit a spune autorului că, de şi «nu era nimic care să atragă pe un Romîn din Regat» (p. XIII), încă de acum peste douăzeci de ani, în *Neamul romănesc în Ardeal şi Ţara Ungurească*, necunoscut autorului, am descris Maramureşul, pe care fireşte, l-am visitat. S'o fi zicînd Drăguş acolo (p. XIV), dar documentele moldoveneşti nu ştiu

decît forma Drăgoş. De relevat însă: „Vine Drăguş la căuş». Folositoare povestea, după mărturii orale, a invasiei evreieşti, p. XIV şi urm. «Jidovii» uriaşi ai legendei n'au a face cu rasa, ci cu Biblia (v. p. XV). Ca şi d. Densusianu, elevul său ţine morţiş să mute în secolul al XVI-lea începutul literaturii religioase a Romînilor (p. XVI).

Ştiri cu totul nouă despre biserică (muiare de clopote în apă, salut religios). D. Papahagi a descoperit un antimis al lui Iacov de Rădăuţi din 1691-2 (p. XVIII). Datele bisericilor, *ibid.* Se atrage atenţia zugrăvelilor bisericii din Deal de la Ieud (p. XIX). Frumoase nume de munţi la p. XX. Despre covoare (stil general geometric), pp. XXI-II. Glume locale foarte hazlii, pp. XXVIII IX.

Imediat se trece la analisa folklorului. Se face o comparaţie cu alt folklore balcanic. O analisă a poesiei populare maramurăşene am dat-o pe larg în *Neamul romănesc literar*, I: menţionarea ar fi avut, cred, măcar un interes bibliografic, şi n'ar fi putut supăra pe nimeni. Întîmplător se citează menţiunea la Dukas a prăzii, de Mohammed I-iu, a Ţerii-Româneşti, p. XXXV, n. 1. Se recurge la asămănări depărtate pentru studiul baladei «Izvorul lui Drăguş-Vodă» p. XLV, şi tot acolo povestirea despre Pintea Viteazul. Trîmbiţa de trei ori a fetei căreia i se fură oile aminteşte (pp. XLVII-VIII) — cornul lui Roland. Se arată cum se face producţia cîntecului popular, p. L şi urm: multe femei. Macedonean, autorul ar aduce din Balcani pe Maramurăşeni (p. LXXVII şi urm.). De mult emisesem părerea că Mara se chema odată Maramurăş: autorul relevă în Mihalyi, *Documente*: «fluvium Maramorosii» (p. LXXIX). «Murăş» trebuie să fi avut la Daci, ca şi Olt, sensul general de «rîu». Marmaţia e de sigur formaţie latină, de cărturar (cf. *ibid.*). «Marmagiu» e „de Malvasia“ (vin). „Ningă“ nu e «lîngă», ci *ingă* moldovenesc (iacă) (cf. p. LXXXI). Balcu-Balcani e o glumă (pp. LXXXII-III).

Urmează două sute de pagini de frumoase cîntece, un perfect glosariu şi multe planşe interesante.

NOTIȚE

de N. Iorga.

În *L'Europe orientale*, VI, no. 8, d. I. Michalowski începe un studiu despre „Polonia după împărțiri și ideia independenței". Se începe cu tratatele din 23 Decembre 1794, 3 Ianuar și 13/24 Octombre 1795, ba chiar cu actul de alianță încheiat cu regele Prusiei la 29 Mart 1790. Proiectul presintat de Dambrowski la Berlin, cuprinzînd ideia reuniuni Poloniei supt regele Prusiei sau un alt Hohenzollern (p. 432). Puterile împărțitoare se înțelegeau încă din Iulie 1791 ca niciuna să nu dea un rege Statului despoiat (p. 433); la 15/26 Ianuar 1797 ele se învoiau și ca niciodată să nu se învie titlul periculos de «rege al Poloniei» *(ibid.)*. Revoluția francesă, din parte-i, refusa în 1794 ajutorul ei unei mișcări de consolidare monarhică (p. 434). În 1812 confederația generală a Poloniei (Marele-Ducat de Varșovia) «declară restabilite regatul Poloniei și corpul nației polone». I se cerea lui Napoleon să zică un cuvînt pentru ca patria unită să existe (p. 438). Dar Napoleon era ginerele și aliatul Austriei. În 1811 Oginski cerea lui Alexandru I-iu să devie rege polon (p. 440): propunerea era primită, dar pentru mai tărziu. Se spera și cedarea Galiției. Alexandru continuă să cocheteze cu patrioții poloni—și cu Koszciuszko — și, ocupînd Ducatul, numi un Consiliu Suprem provisoriu cu doi Poloni lîngă doi Ruși.

*

În «Giornale di politica e di letteratura», II, VIII, August 1926, d. Alexandru Marcu presintă personalitatea de amic al Romînilor a lui Giovenale Vegezzi Ruscalla.

Turines, născut la sfîrșitul secolului al XVIII-lea ziarist, deputat, academician, traducător din românește, dar și din literaturile olandesă, portughesă și englesă, a început a ni purta grija din 1821 și a călătorit la 1830 în Ardeal și Banat. Ca și Marc' Antonio Canini, care voià și pe Unguri, a visat de o confederație a Sud-Estului european. În 1858 publică la Geneva „Lettres sur les Principautés à M. le chevalier V. Ruscalla" de I. Bălăceanu. În 1862 traduce lucrarea lui Papiu Ilarian despre „independența constituțională a Ardealului", continuînd lupta pentru dreptul Romînilor în această țară. A fost cetățean de onoare al României și membru onorar al Academiei Romîne. La

Universitatea din Turin a predat, în 1866 limba romînă. S'a ocupat şi de coloniile slave şi albanese din Italia. A publicat dări de samă şi notiţe despre istoricii romîni, despre lexicografia românească şi a presintat încă din 1855 publicului italian „Doinele" lui Alecsandri, făcînd şi cîte o versiune, ca aceia închinată ginerelui, Constantin Nigra. Pregătia o gramatică. Propunea şi strîngerea documentelor italiene privitoare la Romîni (voià să înceapă el la Genova), numirea unui consul, trimeterea de bursieri în Italia (se citează ofiţeri romîni în armata italiană, şi la asediul Gaetei, p. 22 şi nota 1).

*

În *Orpheus*, II, 3, d. Const. Andreescu mai face odată — după alţii — dovada copierii stilistice a lui Suetoniu de Eginhard.

*

În *Foaia diecesană* de la Caransebeş, XLI, 37, o circulară privitoare la serbători a lui Iosif al II-lea (30 Ianuar 1787). Se menţionează şi o icoană «de mai bine de trei veacuri» în biserica de la Deda.

*

În *Messager d'Athènes* pe Septembre se dă în limba francesă conferinţa d-lui William Miller despre „cei d'intâiu ani ai Atenei moderne". E vorba şi de Vodă-Carageà, „imposant bătrîn cu lungă barbă de argint", purtînd vechiul costum. În casa lui se aşează regele Othon la întâia-i visită în Atena (după notele arheologului Ross).

*

În *Arhivele Olteniei*, V, n-le 25-6, d. T. G. Bulat dă o notă despre harta Olteniei adausă la cartea din 1780 a lui Köleseri, *Auraria romano-dacica* (ştiri din 1720 culese de un ofiţer cînd Schendus Vanderbeck cerceta subsolul oltean). Note privitoare la presa olteană de d. M. Theodorian Carada. Preţios articolul d-lui A. Vincenz, în care se descriu, cu ilustraţii, case şi biserici de lemn (cea din Socoteni, cea din Bojin), precum şi cunoscutele lăcaşuri din Mofleni, Craiova (Sf. Dumitru) şi Jitianu. Se dă în facsimile (p. 192) inscripţia de la Sf. Dumitru: «În numele Tatălui şi al Fiiului şi al Sfântului Duhu, întru sfătaia

Troiţă şi întru Dumneze're nedespărţită vă veacăi, amin. Cu puterea milostivului Dumnezeu ziditu-s'au aciastă sfântă besearică şi s'au făcut din temelie de iznova pre hramul Sfăi. Dimitrie mirotocivago creştin i prea-luminat Io Mateiu Băsărabă Voevod, Domnu Ţărei-Rumăneşti, i gjda ego Elina păntru Craiova, fosta moşie den strămoşe a Măriei Sale şi s'au săvrăşit msţa Oc. vleat 7160 şi au fost ispravnic Danciul Păr[ăi]anu [n]omile *(sic?)"*. *De aici resultă că originea olteană a principatului sau măcar a dinastiei se fixase la această data de 1651, şi ca un omagiu pentru Domnul venit din părţile Oltului, de la Brîncovenii Romănaţului.* Biserica e *refăcută;* forma în trei, cu şirurile de stîlpi la mijloc, ar trimete la o vreme foarte veche, oricum nu secolul al XVII-lea. Aceasta o dovedeşte şi sprînceana ca la Argeş. Lucrul în cărămidă şi piatră, arcadele ar aparţinea unei prime refaceri: tot aşa pridvorul ca la Snagov. E curioasă lipsa de gramatică, şi chiar de înţelegere, a inscripţiei, care arată un străin. Interesantele vase aflate în vechea zidărie, barbar distrusă de Lecomte de Noüy serviau la resonanţă. Pictura, după capul păstrat (p. 197), poate fi cea veche. Mă bucură nobila reparatie a Jitianului, cu cărămida ca element de ornamentaţie la firide, caracter nou. N'aş crede că turnul de clopotniţă, voinic, e de pe 1787, cînd lumea nu era capabilă de asemenea linii: ea samănă cu cea de la Sînicoară de la Argeş şi cu cea de la Cîmpulung, biserici-cetăţi, ca în Ardeal.

Actul de la Neagoe Basarab (pp. 207-8) l-am dat de mult în *Studii şi documente*, V. Un ordin domnesc pentru grija sămănăturilor la 1820 (p. 211). Inscripţii de la Zătreni (1734), cu menţiunea zugravului Simion şi a «pietrarului» Matei, pp. 235-6. Variante ale Mioriţei, p. 255 şi urm., de d. Plopşor (numele de Mircea, baba de la Dunăre, etc.). Ştiri despre lupta de la Costangalia, p. 281 şi urm.

*

În *Revista Moldovei*, I, 5-6, ştiri despre holera din Botoşani la 1866. Note asupra bibliotecei de la mănăstirea Gaftonului (Agafton). Pe una din cărţi se pomeneşte, cu arătarea ceasului, tăierea, în 1777, a boierilor Bogdan şi Cuza (p. 24), «în turnul din curte din spre Bahluiu». Cartea de la p. 25 ar trebui cercetată (tipăritură de la Huşi, 1691, cu cuvinte bisericeşti). La 1824 un co-

pil „învăţînd nemţăşti" la Cernăuţi, p. 26. O fată de nouăsprezece ani măritată după ce au peţit-o patruzeci şi nouă de doritori, p 29.

*

D. I. Minea desface din cursul său despre «izvoarele istoriei Romînilor» broşura „Informaţiile româneşti ale cronicii lui Ioan Dlugosz" (Iaşi 1926). De fapt, e vorba de informaţiile cu privire la Romîni. Se relevă atacul din 1431 la Krzemienyecz a lui Vasile şi Balaban cu Ruteni şi Romîni (p. 18). Şi aiurea contingente româneşti în luptele polone (p. 21): ba chiar Munteni, «Basarabeni» *(ibid.)*. Nu văd argumentele pentru a răspinge explicaţia mea a legăturilor generale ale Moldovei cu Polonia prie acelea mai strînse cu feuda polonă din Nord (v. p. 29, nota 1). Tot aşa pentru Domniile lui Laiotă (p. 38, nota 1). Se citează, de acelaşi autor, o carte *Vlad Dracul şi vremea sa*, Iaşi 1926, care n'a apărut încă. Nu văd de ce Petru Aron şi Berindeiu ar fi aceiaşi persoană (p. 46, nota 2). Curios comandantul „Filip Pop» (popa Filip ?) al lui Ştefan-cel-Mare în 1469 (p. 51). Balada din Şipoteni (Basarabia) despre lupta de la Lipnic e evident un falşificat din ziua de azi (p. 52, nota 1). Tiparul e groaznic, şi împiedecă lectura.

*

În *Familia*, seria a II-a, I, de d. M. Pripor se ocupă de rămăşiţe literare româneşti în Bihor. Introducerea relevă că la 1624 se dădea voie fiilor de iobagi să meargă la şcoală dacă vreau să fie predicatori sau învăţători calvini; la 1639 fiii de preoţi ortodocşi erau siliţi să rămîie în iobăgie (p. 8). La 1532 „toţi Romînii din Ţinutul Borodului" au fost făcuţi nobili. „Un manuscript vechiu aflat prin părţile Beiuşului" are însemnări din 1656-8, de la „popa Mihaiu din Topa-de-sus", care înseamnă înfrîngerea lui Gheorghe Rákóczy al II-lea în „Ţara Leşească", trecînd în „Ţara Legerească" (Ladianul, Polonia Vestică). O litanie din Museul episcopiei ortodoxe de la Oradea are o notiţă din 1674 de la „popa Ioan din Lunca-Sprie": e o traducere nouă şi ungarisată a Psalmilor. Se semnalează şi un Molitvelnic al cunoscutului „dascăl Vasilie Sturze Moldovanul" (scris după tipar la 1698). Versuri care par ale lui Dosoftei copiate în aceste părţi la 1713

(p. 9). La Seliştea-Pozmezeului un Mineiu „cu o caligrafie de o frumuseţă rară“, scris de „Pavelea dascăl din ţara Muncaciului“, de origine Rus, la 1733. Se arată şi un alt Mineiu de la dînsul, într'un sat de pe acolo.

*

D. Dumitru Stănescu publică, in *Cultul Maicii Domnului la Romîni* (Bucureşti 1925), ştiri despre manuscripte din Ἁμαρτολῶν Σωτηρία care cuprind un număr din minunile Precistei, precum şi despre un al doilea tip, mixt, plus cele care-l interesează, în număr de 115 (în cartea citată mai sus sînt numai 69, toate din Răsărit, cred). Dovedeşte că traducerea textului rusesc, al lui Galetovschi, e datorită cunoscutului dascăl, „praeceptor polonus“, Alexandru.

Înainte de aceasta d. Stănescu dăduse o ediţie modernisată şi cu delicate stampe ad-hoc a „Minunilor“ tipul 3 după un manuscript de la sfîrşitul secolului al XVII-lea, în stăpînirea sa.

Galetovschi, arhimandritul rus, era un simplu compilator ucrainean neunit (v. p. 181), culegîndu-şi materialul de pretutindeni şi expunîndu-l scurt şi sec, fără a bănui măcar ce este poesia în care asemenea povestiri trebuie să plutească pentru a fi legibile şi a plăcea. Legendele sînt aruncate fără ordine.

Limba traducătorului e bună, dar fără farmec. Nu prea ştiutor de carte, el păstrează forme ca „Anfilog“ pentru Amfiloh şi lasă în slavoneşte citaţiile din Scriptură. Scrie: Colonia „în Ţara Franţuzească“ şi „ereticii de la Albighena“ (Albigensii). În loc de „Clunian“ (Cluny) era de cetit: „Cluniac“ (şi aiurea am aflat pe *e* cetit ca *n*). Constantin Copronimul devine, după sens, „Cufuritul“ (p. 129 şi aiurea). Forma latină se păstrează în „Iagon (Iason), domnul Argonotarum“, cum traduce, tot în neştire, Rusul.

Despre ale noastre numai minunea 217, în care se vede icoana Maicii Domnului de la Neamţ plecîndu-se şi ridicîndu-se în mîna preoţilor de Paşti, ba odată, „în vremea lui Ştefan Gheorghe, Domnul Moldovei“, zburînd prin aier către altar (p. 127).

Cuvinte ca „pitar“ (p. 181), „palamar“ (p. 186) îl dovedesc pe „Polon“ ca aşezat în Moldova.

*

In *Preussische Jahrbücher* pe Iulie 1926, d. Lutz Korodi se ocupă de „căile de rătăcire naționale în Ungaria“ *(Nationale Irrwege in Ungarn)*. După ce se silește a crede în revenirile contelui Apponyi, d. Korodi constată că „nu există o școală germană în Ungaria“, că întrebuințarea limbii germane în administrație și justiție e numai «pe hîrtie», că în comitetul Baranya, unde trăiesc 100.000 de Șvabi, nu se permite activitatea unei „societăți pentru cultura poporului“, că se opun acestei unice organisări culturale germane secțiuni «germane» ale unei așa-zise societăți economice maghiare, că se expulsează personalitățile germane «neplăcute», că se întrebuințează și acuma formula celor „cu buzele germane“, că Guvernul nu ține în samă nicio plîngere, că se consideră ca o crimă «bănuiala unei activități naționaliste», că se caută centralisarea pe comitat a societăților culturale, «ori de sînt germane ori de sînt maghiare», că se opresc cărțile (ca ale lui Müller-Guttenbrunn), că se plănuiește o «alianță de apărare contra pangermanismului». D. Korodi socoate că între cei opt milioane de cetățeni ai Ungariei sînt 550.000 de Germani, 140.000 de Slovaci, 50.000 de Romîni.

*

În *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, germanistische Abteilung*, XLVI (1926), Hans Erich Feine dă, în forma unei recensii a lucrărilor d-lui Georg Eduard Müller, o privire asupra desvoltării condițiilor de drept la Sașii din Ardeal.

*

În *Nuova Antologia*, 1-iu August 1926, se dau pagini de Domenico Gnoli despre Palatul „Madama“ din Roma și despre întemeietoarea lui, Margareta, fiica naturală a lui Carol Quintul, măritată cu Alessandro dei Medici, apoi cu Ottavio Farnese, pe care nu-l voià de loc.

După cartea «Orange“ rusească (Fr. Stieve, *Das russische Orangebuch über den Kriegsausbruch mit der Türkei*, Berlin 1926), după Adamov, *Impărțirea Turciei Asiatice* (Moscova 1924) și după articolul d-lui Palmieri, în *Politica*, 1926, d. Manfredi Gravina tratează „chestia Strîmtorilor“. Se vorbește de „sechestrarea amabilă a lui Isvolschi în momentul cînd Austria

pregătia anexarea Bosniei şi Herţegovinei (pp. 314-317), despre vechiul plan de războiu austriac preventiv contra Serbiei, zădărnicit de Germani (p. 315, nota 1). Anglia singură nu se învoia cu o Rusie la Constantinopole (pp. 316-7). Interesant strigătul răzbunător al lui Isvolschi în 1914: «C'est ma guerre». Un întreg partid în Rusia, cu Sazonov, voià de sigur războiul, răspingînd orice mediaţie — în ciuda Ţarului (p. 317, nota 3). Se întrebuinţează şi cartea lui Sazonov, cuprinzînd „Jurnalul Ministeriului de Externe" (*How the War begun*, Londra 1925). La 19 August 1914 se oferă de Ruşi Turciei garanţia neutralităţii ei de către Înţelegere. La Paris însă în August un diplomat, d. Ponceau, credea că e mai bine ca Turcia să se aşeze între duşmani pentru ca să poată fi apoi «lichidată» (p. 319). Şi d. Doumergue ar fi fost de părere că după războiu Rusia ar putea reîntra în dreptul ei de a lua Strîmtorile. Englesii urmăriau însă şi aceia ca prea multe forţe ruseşti să nu fie grămădite în Caucas (pp. 319-20). Se oferia Turcilor şi ce căpătaseră Germanii în Asia Mică, ba poate şi Lemnos, Grecii avînd să păstreze Chios, Mitilene şi să obţie Epirul (p. 320). Enver cerea ceva în Tracia şi insulele Arhipelagului. Ruşii credeau că ar ajunge Turcilor ceva „mai mult de amor-propriu decît de realitate" (August). Delcassé afirma la 17 August că Turciei i s'ar putea opune blocul balcanic (pp. 320-1). El adăugia că Turcia şi-a şi luat hotărîrea, pentru Germania, adăugînd că Grecii n'ar trebui să supere, în Epir, Italia (p. 321), «Integritatea teritorială a Imperiului otoman nu mai constituie o dogmă pentru Franţa», declara el la 1-iu Septembre, ca ministru de Externe (p. 321). Anglia (lord Grey) socotia că doar uciderea lui Enver-Paşa ar putea opri pe Turci de a trece de partea Germanilor (p. 322); dar era teamă ca un războiu cu Turcia să nu influenţeze trupele indiene *(ibid.)*. În Novembre 1915 Englesii ajungeau la o quasi-acceptare a scopurilor ruseşti (p. 323). Intervenţia englesă în Strîmtori însă răceşte entusiasmul Ruşilor, ajunşi acuma în războiu cu duşmanii lor seculari *(ibid.)*. Anglia e silită a aproba public punctul de vedere rusesc (pp. 324-5).

Faţă de Italia, Rusia e pentru o acţiune la Roma încă din August. Mai tărziu ea nu mai doreşte amestecul acesteia ca să nu i se dea o parte în Levant (se citează «Cartea Neagră» şi *L'intervento dell' Italia nei documenti segreti della Intesa*, edi-

ţia „Rassegna Internazionale", Roma 1923). La rîndul ei, Italia fu înşelată ca să i se iea partea asigurată în Orient de acordul de la Racconigi. Totuşi Italia recunoaşte, în Decembre 1916, cesiunea Strimtorilor şi Constantinopolului către Rusia, prevăzută între ceilalţi trei aliaţi în Mart 1915 (p. 325).

*

Trei rînduri de scrisoare etruscă s'au găsit în noile săpături de la Bolzano-Bozen, în Tirol (v. *Nuova Antologia*, nl. din 1-iu August 1926, pp. 353-4).

*

In **Revista Arhivelor** (II, 3), d. Teodor Bălan denunţă distrugerea austriacă, în 1918, a unei părţi din Arhivele Bucovinei, aruncarea restului într'o pivniţă umedă de secretariatul de Interne românesc, stînd cinci alţi ani acolo, vînzarea, în Novembre 1918, a Arhivei comitatului ţerii, **vînzarea „ca hîrtie veche", în 1919**, un istoric fiind ministru al Bucovinei, d. I. Nistor, **a nepreţuitei arhive a fondului religionar,** în care încercasem a lucra pe vremuri (Mitropolitul Repta m'a oprit până la ordine din Viena), găsind procese de preoţi de pe la 1780 încă şi o neuitată descriere, în stil ca de nuvelă, a unei năvăliri de hoţi la Putna (mi se oprise şi copiile, care de sigur au mers la băcani cu „hîrtia veche").

O îndreptare: la Suceava a lucrat W. Schmidt, şi traducerile lui au fost vîndute Museului Naţional din Pesta, unde se află şi acuma.

De aceleaşi arhive se ocupă şi d. Simion Reli. Se atrage atenţia asupra actelor româneşti din Arhiva militară; apoi, aiurea, jălbile, ştirile din corespondenţa „presidiului" despre „schimbările de Domnie în Moldova şi Ţara-Românească", „întîmplări politice", „războaie şi răscoale", etc.

D. Sever Zotta urmează cu publicarea actelor Cantemireştilor. Foarte importantă înfiarea, la Ceucani, a viitorului Antioh-Vodă Cantemir, atunci „coconul Antohie", de răzeşul din Chilieni Gheorghe Buga sin Toader Buga, pe care nu voiau să-l „grijească" fiii căsătoriţi (pp. 316-7); i se dau modestele proprietăţi ale lui Buga: vie, livadă şi un „bătrîn din sat" la Chilieni. Se vede şi cine era la această dată de 6 April 1675 acolo: Scălet Şerbul fost Comis Mare, Abăza vornic de poartă, Pojogă Căpitan, Chiriac Bu-

joranu, Constantin Ceucanu (şi doi fii ai lui „Buga”) plus un iuzbaşă de călăraşi, Bejan. Un alt act arată scoaterea în vînzare, la 1728, de Hrisant Notara, a moşiei nemţene Şcheia pentru o datorie de 500 de lei a răposatului Vodă Antioh, (pp. 318 20); fiii lui, Ioan şi Maria, aflători la Munteni, Constantin şi Aniţa Pălade, se desinteresară. La 9 Maiu 1719 Antioh, la mare nevoie, făcea actul de zălogire pentru „o sută şăizeci de galbini ungureşti şi doi lei” (p. 321). Se dau preţioase ştiri asupra visitelor lui Hrisant (pp. 322-3). Cred că am publicat undeva inscripţia bisericuţii din Văleni-Şcheia, azi în Roman. Toate persoanele amestecate în această transacţie sînt cu îngrijire identificate. Un al treilea act, din 1733, cuprinde cedarea, de Constantin şi Dimitrie, fiii lui Antioh şi ai Ecaterinei Ceaurul, cu voia lui Ioniţă, a moşiei Urlaţi din Fălciiu către sora lor, Aniţa Pălade, rămasă fără zestre. Menţiune şi a „caselor din Ţarigrad”.— D. M. Popescu presintă pecetea ca rege al Daciei a lui Sigismund Bathory.— Note, de d. Ştefan Berechet, despre documente de izvor rusesc privitoare la Basarabia (nu poate fi vorba de ură faţă de Ruşi, ci, pur şi simplu, nu ştim — până la d. P. P. Panaitescu— ruseşte. Actele societăţii din Odesa se întrebuinţau curent). — D. Andrei Veress comunică ordine împărăteşti pentru Ardeal tipărite în româneşte de la 1744 înainte (sînt foarte multe). Intre ele şi cele trei orînduieli pentru oierit ale lui Mihai Suţu (1792).— D. Em. Vîrtosu presintă un inventariu din 1840 al tipografiei lui Eliad. Se semnalează introducerea la noi în 1829 a tipografiei de către librarul frances Thiérin de Menonville (după **Curierul** lui Eliad, p. 368, nota 1); apoi vine aducerea litografiei lui Eliad însuşi la 1832. Un studiu asupra litografiei la noi îl am de mult timp în pregătire. — D-ra Elena Eftimiu dă un act privitor la Antimia, fiica lui Grigore Ureche, măritată cu Alexandru Ceaşnicul, care dăruieşte satul Mîndreşti, pe Bahluiu, Slugerului Gavril Jora. Se adauge — foarte însemnat amănunt— că actul de vînzare l-a scris ea însăşi cu mîna ei, ca „fiind bine învăţată în cărţi” (p. 371). — D. G. Nicolăiasa publică dintr'un miscelaneu al lui Anatolie ierodiacon din Rîmnic, care traduce la 1774 o „Cosmografie”, o descriere geografică adausă la cronica lui Constantin Cantacuzino Stolnicul: e o compilaţie aspră a lui Anatolie, care ar părea Moldovean de origine (v. p. 374: „noi căce sîntem născuţi într'însa şi lăcuitori ei” ; Hotinul e turcesc — p. 375—, deci după 1713): bune

ştiri despre localităţi moldoveneşti. Autorul ştie că sînt Saşi la Baia; p. 376. Ar părea pe alocurea o traducere după un original străin, poate italian, de misionari; p. 377. Un ascuţiş contra Grecilor „carii mai au uitat pre Dumnezeu, adăogîndu-se cu pungile la Turci—, plătia Turcilor cîte 800.000 de caragroşi, numai să scoaţă pre altul; adăogîndu-să într'acest chip, au perit aceste ţări mai de tot, fără cît da' Paşilor daruri, şi nu să părăseşte acel obiceaiu."

D. Moisil dă la lumină actul prin care la 1634 se reconstituie de boierii munteni titlurile de proprietate ale lui Barbu Poienaru, căruia, în lipsă la Constantinopol, i se distruseseră prin foc, ucigîndu-i în chinuri soţia, documentele (pentru o cumpărătură supt Mihai Viteazul, „cînd a fost Măria Sa Craiu la Ardeal"), de hoţi cari „se-au înţepat toţi de vii în marginea oraşului Bucureşti" (pp. 378-82). Cumpărătură de moşie pentru 64.000 de aspri şi „un cal bun". Nume de sat: „Măilat". Alexandru fiul lui Mircea e intitulat „cel Bătrîn" în deosebire de Alexandru Ilieş.

La „Miscellanea" d. Ilie Gherghel caută a lămuri ce înseamnă în anonimul unguresc „pascua Romanorum", apropiate de „pabula Iulii Caesaris" la cronicarul frances Oto de Dagilo. Se admite o cronică mai veche decît Anonimul şi decît Simon de Keza, „Gesta Hungarorum Christianorum", pomenite de călugărul Ricardo, pe la 1235 (p. 384), care cunoaşte şi el acele „păşuni ale Romanilor". In cronica primitivă se află deci această lămurire care n'ar fi fost împrumutată de călugăr de la notarul anonim. Anonimul vorbeşte de „Panonia" locuită de „Bulgari şi Vlahi", adăugînd după „Bulgari et Blachi" „ac pastores Romanorum". Explicaţia îmi pare uşoară: „ac" e rău cetit în loc de „sc.", **scililicet**, „adecă" (v. p. 386 şi nota 3). E vorba şi de „principes romani" (p. 387). D. Gherghel are dreptate în prima ipotesă că aici ar fi vorba de Romanii bizantini (pp. 386-7). Izvorul nu poate fi în acest cas decît unul grec, tradus poate în latineşte, în nişte fabuloase „Gesta Romanorum". Curioasă e însă menţiunea de la Kéza despre „Vlahii cari au fost păstori şi coloni" ai Romanilor şi cari au rămas în Panonia (citat şi la p. 388 nota 2). Şi presenţa „păstorilor" sus-zişi în „Descriptio Europae orientalis", tipărită de d. Gorka. Am relevat-o şi aiurea. E de sigur o dovadă despre recunoaşterea de către Un-

guri a priorității Romînilor în aceste regiuni. Snorri Sturteson cu Blökumanneland din 1118 nu pare să aibă mai multă importanță (e un „Islandes"; p. 388) decît Bolochevenii, în notițele rusești. Restul e compus din simple ipotese („Cumanii Negri= Romînii", d. ex.). „Pascua Iulii Caesaris", ale Francesilor vin neapărat tot din izvorul literar „Gesta Romanorum". Incercarea de a face din acest Iuliu un Gyula e ingenioasă, dar fără fundament (la ce servesc și numele geografice pornind de la Giula?). Cine ar mai admite azi, așa de departe de Hasdeu, „principele Iuliu" de drept bizantin, șef de confederație românească pe Tisa ?

La observațiile d-lui I. Minea despre σερβοεπίσκοπος din corespondența Patriarhiei din Constantinopol cu privire la începuturile ierarhiei religioase românești niciun argument de altă natură n'ar putea îndreptăți lectura ψευδοεπίσκοπος. N'am putea primi nici celelalte conclusii (pp. 297-9). Tot d. Minea dă actul de alegere, la Congregație, a lui Vito Piluzio (nu poate fi de „Julianelo") ca episcop de Silistra-Durostorum, avînd în samă „acele biserici și locuri care sînt între Dunăre, Pontul Euxin, muntele Em, rîul Iantra, precum și acea parte a Valahiei care e peste Dunăre spre Nord" (29 Mart 1678).

Note de d. N. C. Bejenaru despre „Constantin-Vodă Șerban față de Imperiali și Cazaci" (p. 400 și urm.); cu greu s'ar admite o politică externă a bandei care era Cazacii.

D. Traian Popa publică acte din 1794 privitoare la Gheorghe Șincai acusat că a spus: „eu sînt conducătorul conspiratorilor și autorul revoluției viitoare", pentru care e închis la Vlădica lui, apoi acasă în Blaj, în fine și în temnița iobagilor de la Aiud. Șincai, care mai vorbise așa la 1791, explică atunci că era vorba de episcop, nu de altcineva (p. 405). Forul nobililor îl condamnă la despăgubiri, liberîndu-l.

D. Ștefan Berechet dă inscripția bisericii lui Vasile Lupu din Orheiu.

De sigur că d. Veress are dreptate afirmînd că așa-zisele iscălituri latinești ale lui Mihai Viteazul nu sînt de mîna lui (pp. 409-11).

Știri despre Horea, Cloșca, Crișan, de Mihail Popescu (de ce toată introducerea naivă? Și de ce titlul de „dr."?). Descrieri oficiale austriace și ordine guberniale (pp. 411-5). Iosif al II-lea re-

compensează pe acei în mîna cărora au căzut capii răsculaţilor; ei devin ţerani liberi.

D. C. Fierăscu dă din hîrtiile lui Hagi Constantin Pop, pe care le-am găsit în biserica din groapă de la Sibiiu, o foarte interesantă scrisoare francesă a lui Asachi către Zenobie Pop, atunci (1-iu Iulie 1823) la Bucureşti, Asachi însuşi fiind la Viena. Scriitorul moldovean trimesese prin Agenţie un portret încadrat lui Grigore-Vodă Ghica. Pop venia cu un proiect, probabil de bancă, privitor la ambele Principate. Asachi cere portretul „marelui Mihai" din biserica Mihai-Vodă, pe care voia să-l dea în litografie.

De d. P. P. Panaitescu o dare de samă despre cartea lui Şepţiţchi (Szepticki) cu privire la începuturile tipăritului în ţerile ucrainiene" (Liov, 1924). Nu poate fi vorba de un Octoih de la 1431 (v. p. 417). Tot greşală de tipar e „Crucerii" pentru „Crnoevici" (**ibid.**). Tiparul moscovit e din 1563 şi de acolo derivă, la 1574, cele liovean şi ostrogean. In Frăţia ortodoxă de la Liov, ajutată de Alexandru Lăpuşneanu şi Ieremia Movilă, se acordă un patronat şi Mitropolitului Gheorghe Movilă, Interesantă şcoala, la care au învăţat şi Moldoveni, şi gramatica ruso-grecească din 1591 pentru dînşii (p. 418). Tipografia de la Uniev, la care se adresează Dosoftei, o întemeiază un cleric bănuit de simpatii pentru Roma: el poartă numele de familie al autorului cărţii. Foarte interesantă e scrisoarea, dată în facsimile, a Mitropolitului moldovean Antonie, care, la 23 April 1735, dă chitanţă Stavropighiei pentru hîrtia cumpărată la Danzig (suta de coale, 2 lei, 25 de bani) (**ibid.**).

*

În *Korrespondenzblatt* din Sibiiu, XLIX, n-le 8-9, d. Adolf Heltmann se ocupă de versurile româneşti (‹Mititică vino' ncoace: ba nu, ba nu: n'am ce face), cuprinse în „Die mehreren Wehmüller oder ungarische Nationalgesichter› a lui Klemens Brentano. Ele au fost luate din Sulzer prin Grellmann, *Die Zigeuner*, Dessau-Leipzig, 1783, dar le găsim şi la Englesul Ker Porter, care le-ar fi auzit la anume fereşti cu perdele roşii din mahalalele Bucureştilor. În nuvelă e Alba Iulia, confundată cu Alba Regală, apoi un lăutar ţigan şi sora acestuia, Mititica, ţerani răsculaţi, un aventurier frances şi unul italian. Se cercetează (v.

mai ales p. 90) bibliografia privitoare la Țigani. Cu dreptate se arată cum Sulzer, nereuşind în planurile i la noi, a scăzut şi înjosit în toate privinţile ţara care-l adăpostise (p. 91). Brentano crede că versurile de mai sus sînt în ţigăneşte. Horea şi Cloşca („Horia und Klotzka") apar ca tipuri de ţerani romîni alergînd la sunetul vioarei (p. 92). În Mititica lui Brentano autorul vede punctul de plecare al Țigancei în romantismul internaţional (Esmeralda, Carmen).

*

În Buletinul Academiei de Inscripţii din Paris (April-Maiu 1926) menţiunea unei cetăţi Boii în Galia (pp. 78-9; v. şi pp. 80-1).

D. V. Pârvan dă acolo un resumat al ştirilor despre „Dacia în epoca celtică", cuprinse în lucrarea sa supt tipar *Getica* (influenţa vilanoviană asupra bronzului «ungaro-romîn», una orientală, pe care o numeşte „cimeriană" şi „irano-turaniană", apoi greacă, celtică şi romană. Epoca „La Tène" e constatată la noi. Skiri şi Galaţi la Olbia, Cotenses la Siretiu, Scordisci, regatul Tylis. Descrierea „castellierilor" de pe vîrful munţilor. Ateliere de fier în această regiune.

Notă că ornamentaţia «picturală» în sculptură, cu «umbră şi lumină", venită din Orient, apare încă din vremea lui Septimiu Sever pe vestitul lui arc din Roma (p. 110).

*

În revista *Tudor Pamfile*, IV, 1-14, păr. D. Furtună se ocupă de data morţii lui Al. Russo. Note despre Ion Creangă, după arhiva şcolii unde a funcţionat. Şi genealogia poetului Iosif.

*

În *Daco-Romănia*, IV, V. Bogrea cercetează cu aceiaşi nepilduită erudiţie pe „Sfinţii medici" în limba şi în legenda noastră.

*

În partea lui V. Bogrea la *Întăiul congres al filologilor romîni*, pp. 40-1, o largă şi frumoasă pagină de istorie despre înflorirea şi «îmbolnăvirea», înceata moarte a Greciei în preajma dominaţiei romane. Şi pentru necesitatea de a apropia filologia de istorie, p. 43, nota 3. De relevat şi bibliografia de romanisare de la p. 47.

Un alt studiu se ocupă de influenţa românească în numele Armenilor din Ardeal. Frumoasă calificarea cuvintelor ca nişte „călători năzdrăvani prin veacuri şi neamuri, cari de atîtea ori nu spun de unde vin şi-şi rîd de tentativele de identificare ale celor mai abili detectivi“ (p. 54) Un Armean din Ardeal student la Viena în 1399 (p. 65). E şi o adevărată istorie a acestor pribegi, şi după Lukácsi, *Hist. Armenorum Transsilvaniae*, Viena, 1859. Pentru *dadian* = jude, p. 60.

*

In *Almanahul dicţionar al presei din România şi a celei româneşti de pretutindeni*, întocmit de G. Caliga, cu o prefaţă de C. Bacalbaşa, multe biografii de ziarişti, unii şi scriitori în alte domenii, şi cu bune portrete necunoscute. Un excelent capitol e consacrat presei din vremea războiului (p. 155 şi urm.). Pentru întâia oară se dă o bibliografie a presei româneşti din America şi alte ţeri străine: e uimitor ce mult au tipărit „Americanii“.

*

În publicaţia *Sinai, revistă pentru studii iudaice*, Iaşi, 1916, d. M. A. Halevy întrebuinţează pentru a lămuri trecutul Evreilor la noi consultaţiile de rabini din Salonic (ultima ediţie, Liov 1862). Pe această cale se află o ceartă, cu omor, între Evreii de la Bucureşti în 1559 (patru nume). Alt cas e din acelaşi an: un Evreu ucis, pentru o datorie de 10.000 de aspri, în satul Dridov. E vorba de Moise Vidal, fratele cunoscutului intermediar politic Solomon Benvenisti, care Moise vine la Bucureşti pentru „încasarea datoriilor“; trei Evrei din Bucureşti intervin. Nu se spune de unde a luat incidentul uciderii lîngă satul Vianu, în Oltenia, a unui Evreu supt „Mircea-cel-Bătrîn“, care e însă, foarte probabil, Mircea Ciobanul, deci tot epoca de mai sus.

În alt articol, care presintă Iaşul ca un oraş „cosmopolit“ fiindcă avea o biserică armenească şi una catolică (p. 73), se pune la îndoială expulsarea Evreilor *poloni* de Petru Şchiopul pentru că el se găseşte pe urmă în relaţii de bani cu Evreii *turci* din Constantinopol. Cînd recunoaşte că aceştia erau de altă origine, autorul vorbeşte de un „curent spaniol“ pe care l-ar fi încetinit numai măcelul diu 1594 al creditorilor domneşti (p. 74). În notă încă odată bietul Aron-Vodă Lăpuşneanu, prefăcut în Emanuil de o greşeală a bailului, e presintat ca un Domn

evreu al Moldovei. Din Consultații reiese un Evreu liovean care cumpără vii la Cotnari pe la începutul secolului al XVII-lea, lucru foarte natural. Se mai văd nişte Evrei din acelaşi oraş al Liovului ucişi lîngă Lăpuşna în 1596, cînd mergeau la Constantinopol cu Evrei şi Moldoveni. La 1605 e vorba de un Evreu din Iaşi care găzduia pe conaționalii galițieni, dintre cari unul, mergînd după lemne la Galați, piere într'o incursie tătărească, cu greu databilă (p. 75). În luptele pentru tron ale Movileştilor pier cîțiva Galițeni ale căror nume sînt date la pp. 75-6.

O piatră de mormînt din 1752, aflată „într'o curte de lîngă Sărărie", în Iaşi, la pp. 98-9. E un Evreu lituanian.

*

Note despre Dobrogea Nouă în continuarea (volumul III) a culegerii d-lui V. Stroescu *(Dobrogea Nouă, Pe căile străbunilor,* Bazargic, 1915). Erudiția e zeloasă şi stîngace, dar sînt ştiri utile şi ilustrații privind interesante lucruri necunoscute. Păcat că spațiul e ocupat cu versuri fără rost! La Silistra, folositoarea traducere, după original, a descrierei lui Evliia-celebì, sec. al XVII-lea (p. 33 şi urm.); se vorbeşte şi de fetele furate iarna de la noi, de caracterul de „ținut romănesc" pe care l-a avut înt iu regiunea, de cele o mie de pungi trimise la Silistra de fiecare din Domnii noştri, de contingentul de 3.000 de salahori pentru fiecare din Principate, de o veche moscheie de lemn a lui Baiezid I-iu, de cele zece mahalale creştine şi de Romînii aşezați în ele, de negustorii „în majoritate Valahi şi Bogdani", de pescărit şi de icrele trimese în Polonia, de pastrama (de la 80.000 vite) pentru Franța, de stradele cu piatră peste „țeruşi".

*

Al doilea volum din importanta lucrare a d-lui Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea Romăniei* (1916-1919), II, Bucureşti 1926, cuprinde o parte covîrşitoare de descriere militară tehnică, sprijinită, de sigur, pe comunicarea de acte oficiale. Specialiştii singuri şi marturii, actorii luptelor pot s'o judece.

Partea cealaltă, care întră în căderea judecății noastre, cuprinde două secțiuni: starea de lucruri în Bucureştii din 1916, apoi din Capitala ocupată, de o parte, şi, de, alta suferințile şi acțiunile din Iaşi.

Pe cele d'intăiu autorul pare a le cunoaşte mai bine. Despre celelalte e în măsură să vorbească mai puţin. Avem astfel mai curînd istoria *militară*, scrisă însă de un nemilitar, decît istoria *naţională* a războiului. Probabil d. Kiriţescu, care se opreşte cu jenă la aprecierea vinovăţiilor, osîndind pe un Mustaţă, dar cruţînd pe generalul Iliescu (v. pp. 258-9, 323), a vrut să-şi evite neplăceri. Toată această parte, aşa de importantă, e abia atinsă. Se cere neapărat ca o altă lucrare s'o lumineze.

Simţind nevoia de a da căldură expunerii sale, autorul a făcut apel la însuşiri poetice, pe care inteligenţa sa ascuţită nu le posedă. Ar fi fost mai bine ca partea sentimentală, în care se simte sforţarea, dar nu şi efectul ei, să lipsească.

Cîteva observaţii de detaliu. Cruciaţii germani de la Nicopol, în 1396, au venit pe linia Dunării, iar nu prin trecătorile Carpaţilor (p. 130). Credinţa în nelipsita victorie n'a fost generală în 1916. Cineva pe care-l cunosc bine scria la declararea războiului că «s'a ridicat un sfînt potir de sînge şi de lacrămi» (cf. p. 293). Nu ştiu să fi fost Caulincourt un aşa de grozav cavaler de asalt ca Ioachim Murat (v. p. 351).

Povestirea se opreşte la terminarea luptelor din 1917.

*

D. Stoica Teodorescu, în *Monografia comunei Telega*, Cîmpina 1926, începe cu consideraţii geografice. Numele poate veni din Telega, nume de om: s'a zis întăiu satul Telegăi sau Telegii, adeverit la 1702, p. 22 (cf. Cernica, mănăstirea lui Cernică). Cel mai vechiu act e din 1562. Ciudată sarea de la Ghitioara-Vitioara, lîngă Văleni, unde nicio tradiţie nu pomeneşte de sare (p. 19). Un alt act, brîncovenesc, din 20 Decembre 1705, pomeneşte de închiderea, pentru menţinerea preţului sării domneşti, a ocnei de la Jitioara, ca şi a celei de la Sărariul (Predealul-Sărariu de azi). D. Teodorescu citează pentru aceasta documentul ce am publicat în *Studii şi documente*, XIV, p. 10. Menţiunea, în secolul al XVIII-lea, a «cinstiţilor oameni bătrîni din Telega» (p. 24; v. şi p. 43). Pitoreşti numiri ca „merii îmbulziţi" *(ibid.)* Pentru saline, p. 28 şi urm. Unite cu Slănicul, se dau, pe la 1791, lui Moscu (p. 33). Un Gheorghe Ovreiul, pp. 62, 200. Cea mai mare parte din această lucrare de aproape 300 de pagini priveşte epoca modernă. Ea ar fi cîştigat să fie mai strînsă, fără consideraţiile de tot felul pe care harnicul autor le adauge expunerii propriu-zise.

Se adaugă 115 documente, cele mai multe nouă, şi inscripţiile bisericilor. Cuvinte rare: „săvaţă de lănă" (p. 184) „lopse", un fel de sare, p. 223. Multe nume interesante (Gubernea, Gurbetu, Lepuşu, Gogean, Bobercu, Necurercu, Mălaiu-Rău, Alionte, Motoacă, Tîrboiu, Bolan, Gogoiu, Păcureţiu, Talangă) Actul din 1790, p. 185, pare fals („vizitaţie" la această dată...). Un „Stăvărache dohtorul" la 1831 (p. 205). Menţiune de mare cutremur în 1829, p. 284.

*

In traducerea francesă a unei cunoscute cărţi a profesorului polon Thadeu Zielinski, *La religion de la Grèce antique*, Paris 1926 (traducere de Alfred Fichelle), se va găsi, cu înălţime de cugetare, cu multă poesie şi o deosebită graţie a expunerii, imnul unui intelectual fermecat de legea vechilor zei, pe care o recunoaşte adesea perpetuată în propriul său catolicism. Atîtea sînt observaţiile ingenioase! Astfel aceia că sfărîmarea statuilor şi oprirea ceremoniilor au lovit esenţial o religie care nu putea supravieţui, ca acea evreiască, în „biblii" şi interpretări de sinagogă.

*

D. Virgil Tempeanu publică, supt titlul *Album istoric al judeţului Folticeni* (Craiova, 1926), într'o frumoasă execuţie, desemnurile d-nei Maria Gh. Vîrnav, representînd schitul Boureni, bisericile din Baia, cea din Dolheşti, mănăstirile Rîşca, Probota şi Slatina, bisericuţele din Spătăreşti, Rădăşani, Buciumeni, vederi din Ruginoasa.

*

Discuţii asupra împărţirii istoriei în Apendicele la *Revue de synthèse historique*, XLI, n-rele 121-3.

*

În *Cele trei Crişuri* pe Maiu, trei scrisori ale lui Ioan Dragoş, arătînd ce a negociat cu Avram Iancu şi cu „rebelii".

VARIA

În lupta dintre Constantin Cantemir al Moldovei şi Brîncoveanu a fost un moment cînd Domnul muntean a prins pe un cleric moldovean, care i se va fi părut spion, pe un fost epis-

cop, ţinut de Cantemireşti ca egumen la mănăstirea lor Mira, şi l-a închis la Snagov. Într'adevăr un document publicat de mine în *Studii şi documente*, V, p. 235, are această menţiune: „Vlădica Cozma ci-au fostu la mănăstire Mira, de când l-au luat pe dânsu Băsărab-Vodă *de pe hotar* şi l-au dus de l-au închis la Znagov".

Interesant e şi numele de «Băsărab» ce se dă Brîncoveanului, care-l purta, de altfel, în întregime sau scurtat, la începutul Domniei sale.

*

Pe un tablou din Museul de Frederiksborg (Danemarca) se văd în jurul unui înnalt şi frumos personagiu cu barbă, purtînd costumul Cazacilor sau Cerchesilor, o sumă de Turco-Tatari cu inscripţia contemporană supt fiecare din ei: Sultan Koltschat Talek (Colceag), Nvpaale Elihaby (...cadiul), Mursa Derussi mîrza...), Hassan Baba Arronnasen.

Pictorul e Karel von Mander şi tabloul poartă data de 1655. E tocmai epoca luptelor din Polonia, pentru împărţirea regaiului, la care participă vecinii din Suedia, ceia ce explică şi tabloul şi presenţa lui într'o colecţie danesă.

*

Între vechii studenţi în străinătate s'a uitat fiul Vlădicăi Grigorie de Rîmnic, Gheorghe, care, făcut Clucer de Constantin-Vodă Mavrocordat, scria în dosul diplomei care constata că „din vrîsta lui cea copilărească şi până acum a fost supus tot la învăţătură": «Dei gratia factus sum atque constitutus in munere magnaque in gratia apud Serenissimum dominum dominum Constantinum Mavrochordat, principem valachiensem; die 2-da decembris, anno Domini 1756. Georgius Rimnicianus, Magnus Satrar» (de fapt: Socoteam) (G. I. Lahovary, în *Convorbiri literare*, XXII, p. 253 şi urm.).

*

Pe un exemplar din Αἰσώπου φρυγὸς βίος καὶ μύθοι, Veneţia, Ioan Teodosiu din Ianina, 1813, această iscălitură: „Aciastă carte este a supt-iscălitului: Gr. Bolotă".

*

Pentru relaţiile noastre de comerţ cu Veneţia v. şi menţiunea din *Studii şi documente*, XII, p. 78, no. 140.

† V. BOGREA

Fără a fi un istoric, profesorul Vasile Bogrea de la Universitatea din Cluj, a cărui minte cu geniale puteri și străluciri ni-a fost așa de curînd răpită, era un adînc cunoscător și al istoriei Romînilor și un ajutător plin de căldură al studiilor noastre.

Aiurea s'a vorbit de cunoștințile lui generale, imense, de marele lui talent de scriitor și vorbitor, de calitățile așa de rare ale marelui și nobilului suflet ce a fost. Aici regretăm un colaborator de fiecare clipă și un atent cercetător al întregului nostru scris.

N. I.

ERATĂ. — Comunicîndu-mi-se prin amabilitatea d-lui Georg Eduard Müller o bună fotografie Fischer a scrisorii neguștorilor tîrgovișteni, pot introduce aceste rectificări la textul d-lui T. G. Bulat:

r. 1: „*până* la ai noștri“.
r. 2: „*di în cinstita* cetate“.
r. 3: *Dumnezău.*
r. 4: *alta, rugămu, povară.*
r. 5: *domniia vostră,* să *ne, țănețû.*
r. 6: de*acii, diîn.*
r. 8: *ascultațû, domniia vostră, oprescu.*
r. 9: nece-*lu.*
r. 11: *negoțulu, Măriei.*
r. 12: *marhă.*
r. 13: *cumu.*
r. 14: *dobăndă.*
r. 15: *rugămu.*
r. 16: *Domniia vostră, întrațû.*
r. 17: *vomu* face. **и бъ нти веселит,** amin.

Datarea se poate face pe un criteriu paleografic. De-asupra lui n se pune un *X* pus pe lat, ca și în scrisoarea, pe care vom publica-o aiurea, a lui Alibeiu, care e din același moment cu scrisoarea grecească a aceluiași, datată 1619.

Documentul e atît de important încât, ca și pentru scrisorile lui Mihnea al III-lea, care vor fi date în n-l viitor, se impune o redare în fototipie, pe care o promitem.

ABONAMENTUL: 60 de lei pe an.



Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 8.



Pentru cărţile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reţinea, după dorinţă, anunciul de pe copertă.